

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

З Б І Р Н И К
матеріалів XVII студентської
наукової конференції
історичного факультету

Квітень 2014 року

Присвячено 100-річчю від дня заснування університету

Полтава
2014

ББК 63.3(0) + 26.890(0)

УДК 93 (063).378.123

Збірник матеріалів XVII студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2014 року. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. – 160 с.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, філософії, права, географії, історичного та географічного краєзнавства Полтавщини.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 27 березня 2014 року (протокол №10)

Редколегія:

Л. М. Булава, Б. В. Год, О. П. Єрмак (голова), Т. В. Жалій,
П. А. Кравченко, Р. А. Сітарчук

Відповідальний за випуск:

декан історичного факультету, доктор філософських наук,
професор П. А. Кравченко

©Колектив авторів, 2014

©ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014

З М І С Т

Історики-науковці звітують 10

Кафедра історії України

С.О. Воронін, студент IV курсу

(наук. кер. – доц. Гавриш П.Я.)

**ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У НАСЕЛЕННЯ
КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ ДНІПРО-ДОНСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ** 14

Н. В. Удовиченко, студентка II курсу

(наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.)

**САКРАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ВИШИВКИ ВЕСІЛЬНОГО
РУШНИКА ЗІНЬКІВЩИНИ** 15

А.О. Олефіренко, студент V курсу

(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)

**АКТОВІ КНИГИ ПОЛТАВСЬКОГО ГОРОДОВОГО УРЯДУ,
ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ XVII СТОЛІТТЯ**..... 17

А.Л.Касьяненко, студентка V курсу

(наук. кер. – проф. Ю.В.Волошин)

**МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ШЛЮБНОСТІ МИРГОРОДСЬКОГО ПОЛКУ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ**..... 19

А.В.Кулинич, студентка V курсу

(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)

**ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ
ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА СТРОНИНА** 21

Т.О.Дубініна, студентка V курсу

(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ
ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН**..... 23

М.А.Діденко, магістрантка

(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)

**СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ
УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ
1920 -1930-ИХ РОКАХ** 25

А.Ю. Кошель, студентка V курсу

(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)

**В.ЛИПИНСЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ
ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОСТВЕРДЖЕННЯ**..... 27

<i>А.В.Сушко, студентка V курсу</i> (наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.) МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ МАРЧЕНКО – ПЕРШИЙ РАДЯНСЬКИЙ РЕКТОР ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ	29
<i>М.М. Шевчук, студент IV курсу</i> (наук. кер. – ст. викл. Гура О.А) ДО ІСТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОГО ПІРНИЧО- ЗБАГАЧУВАЛЬНОГО КОМБІНАТУ	32
<i>Т.В. Пономаренко, студентка IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.) ОЛЕНА АПАНОВИЧ – ІСТОРИК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ	34
<i>Я.О.Томенко, студент IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.) ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ІСТОРИКА-ШІСТДЕСЯТНИКА.....	36
<i>Є.С. Янко, студент V курсу</i> (наук. кер. – доц. Гавриш П.Я.) АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ІСТОРИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ	39
<i>О.О. Фененко, студентка V курсу</i> (наук. кер. – доц. Діптан І.І.) РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА У СВІТОБАЧЕННІ МИТЦЯ СЛОВА ТА ПЕНЗЛЯ.....	40
<i>Т.В.Цуканова, студентка II курсу</i> (наук. кер. – ст. викл. Сердюк І.О.) ДЖЕРЕЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОКУМЕНТАЦІЇ ПОЛТАВСЬКОГО СОВІСНОГО СУДУ ІЗ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ПОЛТАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	42
<i>М.І.Ковальова, студентка V курсу</i> (наук. кер. – проф. Л.Л. Бабенко) МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ РАДЯНСЬКО-НАЦИСТСЬКОЇ ВІЙНИ	44

**Кафедра всесвітньої історії
та методики викладання історії**

<i>М. М. Семко, студентка III курсу</i> (наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.) ІДЕОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВЛАДИ ПІСІСТРАТА	47
<i>О.П. Загребельна, студентка V курсу</i> (наук. кер. – доц. Лахно О.П.) МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ МОНГОЛО-ТАТАР ЗАВОЙОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ.....	48

<i>Р. О. Басенко, студент IV курсу</i> (наук. кер. – проф. Год Б. В.) «ГНОСЕОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА» МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ТОВАРИСТВА ІСУСА (XVI СТ.).....	51
<i>І. М. Парфіненко, студентка III курсу</i> (наук. кер. – ст. викл. Л.М.Швець) СТАТУТ СВЯТОГО БЕНЕДИКТА НУРСІЙСЬКОГО – ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЧЕРНЕЦТВА	54
<i>М.Г.Кобиляцький, студент III курсу</i> (наук. кер. – ст. викл. Л.М.Швець) СТИГМАТИЗАЦІЯ СВЯТОГО ФРАНЦИСКА АССИЗЬКОГО	55
<i>С. Орел, студент V курсу</i> (наук. кер. – доц. Лахно О.П.) ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ВІПРОДОВЖ XV СТОЛІТТЯ ЯК ОСНОВИ ПОЛЬСЬКОЇ «ШЛЯХЕТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ».....	57
<i>Р. В. Василенко, студент III курсу</i> (наук. кер. – ст. викл. Швець Л.М.) ПОХОДЖЕННЯ ЖАННИ Д'АРК У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІ	60
<i>М.М. Шевчук студент IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Год Н. В.) ПОГЛЯДИ ВОЛЬТЕРА НА ІСТОРІЮ	62
<i>О.О. Ващенко, студент III курсу</i> (наук. кер. – доц. Год Н. В.) РАТИФІКАЦІЯ КОЛИШНІМИ АНГЛІЙСЬКИМИ КОЛОНІЯМИ США «БІЛЛЯ ПРО ПРАВА» 1789 (1791) РОКУ	65
<i>О.О. Гаркуша, студент IV курсу з/в</i> (наук. кер. – доц. Цехмістро Н.Я.) ОФОРМЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА КОНСТИТУЦІЮ 1815 РОКУ.....	67
<i>І.О. Фенько студентка IV курсу</i> (наук. кер. – доц. Н. Я. Цехмістро) ХОМУТЕЦЬ – РОДОВИЙ МАЄТОК МУРАВЬОВИХ-АПОСТОЛІВ	69
<i>О.О. Гайдук, студентка V курсу</i> (наук. кер. – доц. Тронько Т.В.) ГЕНІЙ СЛОВА – ФЕДІР ПІЛСАКО	71
<i>М.В. Максименко, магістрантка</i> (наук. кер.— доц.Вільховий Ю.В.) ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СКАНДИНАВІЇ В ПЕРШЕ ПОВОСІННЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ	73

<i>І.Г. Телятник, студент V курсу</i> (<i>наук. кер. – Н. Бесєдіна</i>)	
АФГАНІСТАН ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	74
<i>К.В. Гурін, студент V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Тронько Т.В.</i>)	
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СРСР ПЕРІОДУ «ЗАСТОЮ»	76
<i>В. І. Хрептак, студент IV курсу</i> (<i>наук. кер. – проф. Год Б. В.</i>)	
ЗАВЕРШЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» І КІНЕЦЬ ГЛОБАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ	78
<i>С.П. Коряк, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – проф. Год Б.В.</i>)	
ГЕЛЬМУТ КОЛЬ І ВИЗНАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ФРН	80
<i>А.А. Перейма, магістрантка</i> (<i>наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.</i>)	
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ САМОІЗОЛЯЦІЇ ЯПОНІЇ	81
<i>Д. П. Кукіб, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – Бесєдіна Н.В.</i>)	
ЕВОЛЮЦІЯ КАСТОВИХ І МІЖКАСТОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНІЙ ІНДІЇ	83
<i>Т. А. Сулім, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.</i>)	
ПАДІННЯ ЄГИПЕТСЬКОГО «ФАРАОНА» ХОСНІ МУБАРАКА: ЗОВНІШНІЙ ЧИННИК	84

Кафедра філософії

<i>О. В. Таранич, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – проф. Кравченко П. А.</i>)	
УКРАЇНСЬКЕ БАРОКО ЯК НОВЕ СВІТОВІДЧУТТЯ І НОВЕ МИСТЕЦТВО	87
<i>О. Ф. Дудник, студент II курсу</i> (<i>наук. кер. – проф. Кравченко П. А.</i>)	
ТРАГЕДІЯ ВІЛЬНОГО ЧАСУ В СУСПІЛЬСТВІ СПОЖИВАННЯ	89
<i>В. В. Демочко, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.</i>)	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ІНДИВІДА ТА СУСПІЛЬСТВА В АКСІОЛОГІЇ	90
<i>Ю. Г. Калініченко, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.</i>)	
ПРОБЛЕМА ЩАСТЯ В ДАВНІЙ ФІЛОСОФІЇ	93
<i>В. О. Глухота, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.</i>)	
БЕЗСМЕРТЯ ЯК РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА	96

<i>А. Л. Сапронов, магістрант</i> (<i>наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.</i>) КРИТИКА СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ФІЛОСОФІЇ ЖАНА БОДРІЙЯРА	98
<i>О. А. Зубко, магістрант</i> (<i>наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.</i>) СУБСТАНТИВНА Й АНАЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ	101
<i>О. С. Дерій, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. В. М. Вакуліна</i>) ТЕОРІЯ НАТОВПУ ГАБРІЄЛЯ ТАРДА	102
<i>Ю. С. Тимошенко, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Шебінченко А. П.</i>) СВІТОГЛЯДНІ ПОЗИЦІЇ М. ДРАГОМАНОВА	104
<i>А. І. Мірошніков, студент V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Шебінченко А. П.</i>) «ОСЬОВИЙ ЧАС» ЗА КАРЛОМ ЯСПЕРСОМ	106
<i>М. В. Коваленко, студент IV курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.</i>) ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ М.ГРУШЕВСЬКОГО	107
<i>О. О. Свириднюк, студентка IV курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.</i>) ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА	109
<i>Р. О. Кундій, студент IV курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.</i>) ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ДМИТРА ДОНЦОВА	110
<i>Д. К. Литвак, студентка II курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Усанова Л. А.</i>) ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	112
<i>А. В. Новохатько, студентка II курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Усанова Л. А.</i>) ВИКЛИКИ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА	114
<i>М. М. Нестеренко, студентка IV курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Усанова Л. А.</i>) СУФРАЖИЗМ В ІСТОРІЇ ФЕМІНІЗМУ	116
<i>І. С. Калюжний, студент V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Головіна Н. І.</i>) «ВЕЛИКИЙ СТИЛЬ» ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА СВОСРІДНОСТІ МИСТЕЦТВА ІСТОРИЧНОЇ ЕПОХИ	117

Н. В. Коршак, студентка IV курсу
(*наук. кер. – доц. Головіна Н. І.*)
ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОДИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ 119

Є. В. Харченко, студентка IV курсу
(*наук. кер. – доц. Головіна Н. І.*)
НІДЕРЛАНДСЬКИЙ ЖИВОПИС XVI СТОЛІТТЯ
У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ 121

Кафедра географії та краєзнавства

В. О. Глухота, студент III курсу
(*наук. кер. – ст. викл. Кубарева Л. Д.*)
КІЛЬЦЕВІ СТРУКТУРИ ДНІПРОВСЬКО-ДОНЕЦЬКОЇ ЗАПАДИНИ..... 124

Ю. Г. Калініченко, студент III курсу
(*наук. кер. – ст. викл. Кубарева Л. Д.*)
ЗНАЧЕННЯ ПАЛЕОГЕОГРАФІЇ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ 126

Б.М.Романець, студент I курсу
(*наук. кер. -ст. викл. Кубарева Л.Д.*)
ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ПРИ ВИДОБУТКУ СЛАНЦЕВОГО ГАЗУ 129

Ю. Г. Калініченко, студент III курсу
(*наук. кер. – доц. Федій О. А.*)
ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР БУДІВНИЦТВА
МАЛИХ ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ 131

Л.М. Гулак, студентка III курсу
(*наук. кер – доц. Єрмаков В.М.*)
ГЕОЛОГО-МОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ 132

Р. В. Шевченко, студент III курсу
(*наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.*)
ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ (СЕРЕДИНА XVI –
ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТОЛІТТЯ) 135

С.С.Болтовський, студент V курсу
(*наук. кер. – доц. Мащенко О.М.*)
РЕГІОНАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ
ВОДОСХОВИЩНОГО ГОСПОДАРСТВА СВІТУ 138

Ю.М. Яйчун, студентка IV курсу
(*наук. кер. – доц. Шуканова А.А.*)
ТУРИСТИЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ЄВРОПИ 140

<i>Л. В. Ківишук, студентка III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Федій О. А.</i>)	
ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ НА ЕКОЛОГІЮ МІСТА ПОЛТАВА ТА ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	143
<i>О. О. Павленко, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.</i>)	
МІСЦЕ ГЛОБІНСЬКОГО РАЙОНУ В СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	144
<i>В. В. Демочко, студент III курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Федій О. А.</i>)	
РЕАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛТАВЩИНИ.....	146

Кафедра правознавства

<i>В.А. Козицький, студент IV курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Потапов О.М.</i>)	
ПЕРША ДЕРЖАВНА ДУМА РОСІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	148
<i>М.М. Шевчук, студент IV курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Потапов О.М.</i>)	
СМЕРТНА КАРА: ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ.....	150
<i>Д. П. Кукіб, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Штепа О.О.</i>)	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ФАКТОРА ЯК СТОРОНИ ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ	151
<i>Т.А. Сулім, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.</i>)	
ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ.....	153
<i>С. М. Мошенко, студент V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.</i>)	
ПОРЯДОК ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА (МАТЕРИНСТВА) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	155
<i>М. І. Ковальова, студентка V курсу</i> (<i>наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.</i>)	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ	157

ІСТОРИКИ-НАУКОВЦІ ЗВІТУЮТЬ

Студентські наукові конференції, які вже традиційно проводяться під час Тижня історичного факультету, стали своєрідною відліковою точкою для підведення підсумків дослідницької роботи викладачів, студентів і магістрантів за минулий рік та визначення перспектив на наступний.

2013 рік можна охарактеризувати як досить успішний для науковців факультету. Викладачі кафедр історії України, всесвітньої історії та методики викладання історії, географії і краєзнавства, філософії, правознавства протягом року опублікували 317 наукових праць загальним обсягом 402 друкованих аркушів. Серед публікацій – 7 монографій, 1 підручник, 2 навчальних посібники, 238 наукових статей.

Серед найбільш значимих публікацій всіх кафедр факультету слід відзначити наступні монографії, навчально-методичні посібники та довідкову літературу:

1. Гадяччина. Історія краю / Пустовіт Т.П., Ревергук В.Я., Коваленко О.В., Сердюк І.О. – Гадяч : Дивосвіт, 2013. – 377 с.

2. Шевчук С. М. Наукова школа Українського науково-дослідного інституту географії та картографії. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2013. – 270 с.

3. Диканьщина. Історичний нарис. – Полтава : Дивосвіт, 2013. – 560 с.

4. Беседіна Н. В. Нова історія країн зії та Африки (XVI – початок XX): [навчально-методичний посібник]. – Полтава : Видавець Мирон І.А. – 2013. – 238 с.

5. Звід пам'яток історії та культури України. Полтавська область. Семенівський район. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2013. – 386 с.

Досить успішним був минулий рік і щодо захисту дисертацій. Я, наприклад не пам'ятаю, щоб протягом одного року було захищено викладачами факультету 2 докторські і 7 кандидатських дисертацій.

У травні 2013 року на спеціалізованій вченій раді Луганського національного університету імені Тараса Шевченка захистила дисертацію «Духовно-моральна парадигма в спадщині ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи» (спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук доцент кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Цебрій І. В.. У жовтні того ж року доцент кафедри історії України Киридон П. В. на спеціалізованій раді Київського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка захистив докторську дисертацію на тему: «Партійно-державна номенклатура Української РСР: інституціалізація та функціонування (1945 – 1964 рр.)» (спеціальність 07.00.01– історія України).

Кафедри добре дбають про підготовку наукової зміни, свідченням цього є захист 7 кандидатських дисертацій:

1. Блоха Я. Є. «Аксіологічні аспекти творчої спадщини В. Г. Короленка (історико-філософський контекст)» (спеціальність 09.00.05 – історія філософії).

2. Руденко І. М. «Інновації у суспільному житті: природа і функціональний потенціал» (спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії).

3. Федій О. А. «Формування у старшокласників демографічних понять у процесі початку економічної і соціальної географії» (спеціальність 13.00.02 – теорія та методика початку географії).

4. Нагорний В. В. «Конфесійна політика Російської імперії щодо православних сектантів українських губерній в ХІХ столітті» (спеціальність 07.00.01 – історія України).

5. Замура О. Ю. «Смертність сільського населення Переяславсько-Бориспільської єпархії в середині ХVІІІ ст. (на прикладі сіл Баришівської, Басанської та Бориспільської протопопій)» (спеціальність 07.00.01 – історія України).

6. Ляхно В. І. «Українські оstarбайтери в Третьюму Рейху та Радянському Союзі (1941 – 1953 pp.): історико-антропологічний аналіз на матеріалах Полтащини» (спеціальність 07.00.01 – історія України).

7. Лук'яненко О. В. «Повсякдення колективів педагогічних ВНЗ Української РСР часів десталінізації (1953-1964 роки)» (спеціальність 07.00.01 – історія України).

Ми повинні відзначити і наукових керівників цих кандидатських дисертацій професорів П. А. Кравченка, Ю. В. Волошина і доцента П. В. Кирдона.

Наукові дослідження в межах виконання курсових, бакалаврських, дипломних та магістерських робіт плідно ведуть і студенти. Дослідницька робота студентів, як і у попередні роки, концентрується навколо проблемних груп. При п'ятиох кафедрах їх нілачувалося 33 з кількістю учасників 297. Окрім того на кафедрі географії та краєзнавства діяли 2 студентських наукових гуртків, де працювало 35 студентів. Кожна кафедра є осередком наукової роботи студентів і забезпечує реалізацію пошукових інтересів науковців-початківців.

Протягом 2013 року студентами-істориками опубліковано 178 наукових праць загальним обсягом 19,8 друкованих аркушів. Найкращих успіхів щодо організації студентської дослідницької роботи досягли кафедри правознавства і всесвітньої історії та методики викладання історії. Кафедра правознавства вже шостий рік видає матеріали всеукраїнських студентських науково-практичних конференцій «Правозахисний рух: історія

і сучасність». До збірників матеріалів цих конференцій входять публікації, які відображають погляд студентів на проблемні питання історії правозахисного руху та реалій сучасності щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні та світі.

Значним здобутком в галузі організації студентської науково-дослідницької роботи стало проведення у березні цього року, до 100-ліття Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка кафедру всесвітньої історії та методики викладання історії Перших Полтавських студентських наукових читань із всесвітньої історії за участю студентів і магістрантів ПНПУ імені В.Г. Короленка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Всього в роботі цього форуму взяли участь 55 осіб. За наслідками роботи читань випущений з друку збірник «Перші Полтавські студентські наукові читання із всесвітньої історії (матеріали доповідей і повідомлень)» загальним обсягом 15 друкованих аркушів.

Збірник відкривається великою статтею, в якій з'ясовується історія та сучасний стан кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії, подаються матеріали про її викладачів, починаючи від 1920-х років до наших днів, здобутки у навчальній і науковій роботі. Матеріали читань розміщені за рубриками «Історія Стародавнього світу та Середніх віків», «Історія Нового і Новітнього часу країн Європи та Північної Америки», «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки», «Історія Росії та СРСР», «Історія світової культури».

Студенти, магістранти і аспіранти історичного факультету гідно представляють Полтавський національний педагогічний університет на всеукраїнських конкурсах і олімпіадах. Минулого року широко відзначалося 80-річчя такої сумної для нашого народу події, як Голодомор – 33. До цієї дати аспірант Тимур Литвин підготував наукове дослідження «Голодомор 1932 – 1933 років на Глобинщині та Решетилівщині», яке було відзначено дипломом I ступеня на конкурсі наукових аспірантських і студентських робіт, присвячених проблемі історії Голодомору. Науковий керівник цієї роботи старший викладач Я. С. Блоха. До речі, аспірант Т. Литвин у жовтні 2013 року взяв участь у Міжнародній науковій конференції «Опозиція як категорія культури», яка відбулася у Люблінському університеті Марії Складовської-Кюрі, з доповіддю: «Бінарне мислення і аналіз соціокультурних процесів у постсучасності» і отримав відповідний сертифікат.

На Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт імені Ковальських студентка II курсу Марина Семко отримала диплом III ступеня за роботу «Внесок Василя Григоровича Кричевського у збереження етнографічної спадщини Полтавського краю» (науковий керівник – доцент Л.І.

Шаповал). Такий же диплом отримала студентка III курсу Ольга Мусієнко за роботу «Жінка в судових справах Гетьманщини (за матеріалами «Актів Полтавського городского уряду» (науковий керівник – доцент І. О. Сердюк).

Студенти III курсу Руслан Басенко і Михайло Коваленко отримали диплом на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з охорони і збереження водних ресурсів «До чистих джерел» за дослідження: «Запобігання виникненню екологічної проблеми струмка: теоретичні шукання та практична реалізація (на прикладі струмка у селі Горбанівка, Полтавський район)» (науковий керівник – доцент Н.О. Смоляр) та були нагороджені Грамотою Міністерства екології України.

На історичному факультеті діє чітка система залучення здібної молоді до активної творчої роботи ще починаючи з учнівської партії. Професори Л. Л. Бабенко, Л. М. Булава, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, О. П. Єрмак, доцент Л. П. Вішнікіна, П. Я. Гавриш, Т. П. Демиденко, Л. І. Шаповал, старші викладачі Б. М. Бездітько, В. О. Рибачук ведуть активну роботу в системі Малої АН, у міських та районних начальнічно-дослідницьких центрах учнівської молоді. Вони ж очолюють секції історії України, історичного краєзнавства, археології, етнографії, географії, правознавства при проведенні міського та обласного турів конкурсу МАН, предметних олімпіад. Чимало наших викладачів безпосередньо є науковими керівниками і консультантами при написанні учнівських робіт на конкурси і олімпіади. Переможці цих конкурсів і олімпіад потім вступають на історичний факультет ПНПУ, де їм створюються всі умови для подальшого розвитку своїх творчих здібностей.

О. П. Єрмак,
*заступник декана історичного факультету
з наукової роботи*

ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У НАСЕЛЕННЯ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ ДНІПРО-ДОНСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

Сьогодні на теренах Дніпро-Донського басейну, де кілька десятиріч тому майже не було відомо пам'яток катакомбної культури, завдяки інноваційним методам дослідження та архівним пошукам, виявлено близько сотні поховань, рештки численних поселень і стоянок цієї історичної спільноти. Вони репрезентують раньо- й пізньокатакомбний періоди її існування, які тепер вчені виділяють в окремі культури – донецьку та інгульську. Відкриття цих пам'яток у Правобережному Лісостепу вже змусило порушити питання про досить широку і протяжну контактну зону між катакомбними та середньодніпровськими племенами в епоху ранньої бронзи. На територію сучасної Полтавщини катакомбне населення потрапило по річці Ворскла.

Характерною ознакою катакомбної культури є поховальна споруда під назвою «катакомба» і своєрідний ритуал поховання небіжчиків. Поховальний обряд катакомбної культури, який на цьому етапі можна розглядати як основне джерело для дослідження соціальної структури, демонструє значне різноманіття в розмірах та оформленні поховань, кількості і якості інвентарю тощо. Це було зумовлено не тільки статтю і віком похованого, а його соціальним статусом.

Критерієм відбору поховань для аналізу слугує мінімум ознак, які обумовлювали приналежність їх до катакомбної культури. Обов'язковими з них є два: 1) наявність катакомби або можливість її реконструкції, 2) положення тіла похованого. Там, де будова поховальної споруди в ході розкопок не була чітко простежена, основна увага звертається на положення кістяка похованого та форму кераміки. Розміщення деяких категорій інвентарю в похованнях характеризується різноманіттям. Так, жаровні, посуд та курильниці ставили поряд з головою та біля ніг померлого, інколи і на східцях у катакомбу. За кольором вохри, якою при похованні посипали тіло небіжчика, можна визначити локалізацію тієї чи іншої частини скелета. Більш стандартним є розташування підвісок та сережок – поблизу черепа, кістяні намиста – на зап'ястях рук.

Спорудження поховальних катакомб указує на сталий стандарт за формою і розміром. За спостереженнями вчених, абсолютно переважають ями прямокутної форми з плоскою підлогою і рівними стінами, над

якими нерідко влаштовували дерев'яне покриття. Кути в ямах іноді були округлені. Катакомбні конструкції мають просте й водночас строго оформлення, у котрих, як правило, вхідна прямокутна шахта найдовшою стороною є дотичною з овальною камерою. Шахти в своїй більшості мали тільки одну сходинку при вході в поховальну камеру, іноді дві сходинки та більше. Вхід у камеру дуже часто прикривався дерев'яними стовпцями у вигляді паркану, також трапляються з повністю перекритими деревом стелі камери. Поховальні камери очищували обкурюванням, про що свідчить у могильниках великої кількості курильниць у вигляді невеликих глиняних мисочок. Курильниці були старанно орнаментовані.

Для племен катакомбної культури характерний обряд моделювання черепа. Здійснювалось воно спеціально приготовленою глиняною масою, яку накладали на череп, попередньо очищений від м'яких тканин. Уперше череп, оброблений таким чином, зафіксований у похованні на стоянці Ігрень під Дніпропетровськом. У похованні в групі Аккермень Мелітопольського району Запорізької області орбіти очниць жіночого черепа були заліплені червоною фарбою. Звичай моделювати черепи та вшановувати їх тісно пов'язаний з культом предків, розповсюджений у народів, які перебувають на рівні розкладу первісно-общинних відносин і формування ранньокласових суспільств.

Варто підкреслити, що світогляд населення України епохи бронзи ґрунтувався на обоженні природного циклу. Поховання катакомбної культури дають підстави припускати, що в цей час усе більшого поширення набували релігійні уявлення, пов'язані зі зміцненням сімейної власності, зростанням ролі чоловіка в ранньокласовому суспільстві. Для світогляду людей бронзового віку характерне властиве душі, що керує тілом.

* * *

*Н. В. Удовиченко, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.)*

САКРАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ВИШИВКИ ВЕСІЛЬНОГО РУШНИКА ЗІНЬКІВЩИНИ

Вишитий рушник з давніх часів є одним із національних символів України. Він символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, родоводу, Батьківщини. Очевидно, саме через це українці сьогодні зберігають його як реліквію, тому старі домоткані рушники неохоче передають в музеї та приватні колекції. Характерис-

тика локальних художньо-мистецьких, техніко-технологічних традицій і особливостей вишиваних виробів різних регіонів України, зокрема Полтавщини, здійснена науковцями: Т. Кара-Васильєвою, І. Гончар, В. Титаренко, О. Москаленко та іншими. На жаль, у минулому етнографи мало звертали увагу на семантику рушників у ритуалах під час весілля, оскільки їм відводилася роль прикрас.

У весільному обряді на Полтавщині на початку ХХ століття нараховувалось 20 рушників. Сучасний обряд звужує їх до десятиох: основний рушник стелять молодим під ноги, один під коровай, під Євангеліє в церкву, два рушники на ікони Ісуса Христа і Богоматері, якими благословляють молодих, два під весільні хлібини, рушники для перев'язування старостів, а також чотири серветки для утримання свічок та вінців. Рушник, яким благословляють наречених, є основним у весільному циклі. Його вишиванню приділяли особливу увагу, адже він ставав оберегом майбутньої родини. Весільний рушник – це символ чистої, щасливої дороги в подружньому житті. Був він довгим (3 – 4 м), із вишуканим орнаментом. Священними символами весільних рушників є Древо життя з квітами, листям барвінку, дубовими, березовими листочками. Вони вішували молодому подружжю народження міцних дітей: хлопчиків і дівчаток – та продовження родовету. Обов'язкова наявність угорі обабіч Древа пари птахів, повернутих дзьобиками один до одного (додаток Г). З країв весільного рушника – колосся, щоб життя було з хлібом і колосилося. Два вишиті кінці об'єднувало чисте поле. Вишивала їх дівчина-наречена у Великий піст, коли душа очищається від гріха, а тіло від зайвої ваги. Рушник має два крила як поєднання двох протилежностей, двох доль – чоловічої та жіночої. Символи зростання і благодаті, на весільному рушнику мають благословити і захистити це поєднання (додаток В).

Удовиченко Марія Андріївна – майстриня Зіньківщини – зазначила, що першою вишивають праву сторону рушника. «Це чоловіча сторона, і вона має енергетичний заряд «плюс». На цю сторону в майбутньому має стати наречений. Відповідно протилежний кінець рушника – жіночий, вишивається останнім і носить знак «мінус», на нього стає наречена. Щоб не сплутати, на яку сторону ставати, дівчата робили певні мітки на вишивці, а отже, обидві сторони рушника ніколи не були однакові, на них можна було знайти декілька розбіжностей» (додаток Б). Після весілля рушники зберігаються в сім'ї молодих як символ щасливого сімейного життя в скрученому в трубочку вигляді, щоб будь-яка нечисть по колу ходила й зрозуміла, що тут їй немає чого робити. Найкраще було б особисто створити малюнок майбутнього рушника дівчині на виданні. Якщо у скрині зберігся рушник прабабусі, яка прожила довге щасливе подружнє життя, його можна було б узяти за зразок.

Сучасні майстрині рушникарства, переосмислюючи відомі форми орнаментики, шукають нові тематичні мотиви, прагнуть в образній формі відтворити наше сьогоднішнє. Рушники зінківчан Свириденко В.М., Силки Н.О., Удовиченко О.М. набувають монументально-декоративного звучання, перетворюються на тематичні полотна для окраси громадських інтер'єрів (додаток Д). Майстрині свідомо урізноманітнюють орнаментальні мотиви, адже основне їхнє завдання, - створити емоційний образ, символ родинного щастя, взаємного кохання.

Вишитий весільний рушник – це особливе сакральне дійство, власний внесок народних майстрів у майбутнє новоствореної родини, оберіг щасливого подружнього життя.

* * *

*А.О. Олефіренко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)*

АКТОВІ КНИГИ ПОЛТАВСЬКОГО ГОРОДОВОГО УРЯДУ, ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ XVII СТ.

У сучасній історичній науці, зокрема історії України, характерним є те, що в першу чергу викладаються основні проблеми, що радикальним чином вплинули на історію тієї чи іншої країни. При такому підході до історії послаблюється значення регіональних джерел. Хоча саме вони допомагають дослідити життя безпосередньо народу, а не лише його «ватажків».

Саме тому для дослідження соціальної історії Полтавського краю нами було вибрано Актіві книги Полтавського городского уряду. Адже, вони містять найбільш повну інформацію як про найнижчі соціальні прошарки, так і про регіональні пануючі верхівки. Актіві книги – важливе джерело для вивчення всіх граней ранньомодерного життя в Україні.

Ці книги вже досліджувалися раніше. Зокрема, наш земляк, видатний історик Орест Левицький у своїй праці «Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII ст.» зазначає: «Едва ли найдутся другие судебные акты, так ярко и полно отражающие в себе жизнь народную». По-перше, суди Гетьманщини XVII століття були виключно народними. Саме в цей час відбулася реформація судової системи. Зокрема, виникають козацькі суди: полкові, сотенні тощо. По-друге, документація ще не набула чітких канцелярських форм, тому записи вирізняються автентичністю.

Часові межі дослідження датовані раною епохою Гетьманщини. Вони майже збігаються з періодом Руїни в Україні, а саме - 1657 – 1687 роки.

Актові книги – збірники документів, що склалися у результаті діяльності різних судів у Великому князівстві Литовському, згодом у Речі Посполитій, у т. ч. на українських землях (Галичина, Київщина, Поділля та Волинь) протягом XV – XVIII століть. Актові книги були однією з форм судового діловодства. Вони використовувалися, зокрема, у: гродських, земських і підкоморських судах, а також стосувалися апеляційних інстанцій, наприклад, Головного люблінського трибуналу. Велись і в інших установах із судовими функціями: магістратах та ратушах, каптурових судах, судах конфедерації, прикордонних комісіях тощо. Також Актові книги мали і церковні суди.

Спочатку всі рішення, документи записувалися в одну Актову книгу, найчастіше у хронологічній послідовності. Це називалося актизація. А вже з середини XVI століття справи почали поділяти за розділами: декретові, записові та поточні. До декретових книг записували судові рішення (декрети). Записові мали нотаріальний характер, тому що до них вносилися документи громад, які таким чином набували юридичної сили. А до поточних книг записувалися скарги, показання свідків, різноманітні свідчення, протести, заяви, повідомлення тощо. Актові книги дозволяють простежити також життєпис «верхівок влади». Так, до них уносилися княжі та королівські привілеї, гетьманські універсали, постанови сеймів тощо. Всі записи в Актових книгах автоматично набували юридичної сили. Велика кількість книг загинула в різні часи. Нині більша їх частина зберігається у ЦДІА України в Києві та Львові.

Відносно Актових книг Полтавського городового уряду слід зазначити, що вони відповідають усім стандартам написання актових книг. «Книги Мескіє Польшавськіє» починають вести от року 1664 в місяці септєверію (вересень) від 26 дня. Оригінал книг знаходиться в Музеї українських древностей В. В. Тарновского (нині – Чернігівський історичний музей). Вони були перевидані російським істориком В. Л. Модзалевським у Чернігові 1912 року. Його редакція складається з трьох томів. Усього в трьох книгах міститься 513 справ. Але ми розглянемо перші дві книги, зокрема про справи поточні та записові.

Ці книги повністю розкривають міське життя Полтави та найближчих до неї сіл. Актові книги містять багато даних про місцеву владу, її склад, форми діяльності. Окрім цього, вони відображають і доволі великі політичні події. Так, зазначено про представлення на уряд воеводи Якова Тимофійовича Хитрого. Більшість справ розглядалися в присутності представників полкової старшини та міського уряду. Так, 21 грудня 1670 року суд засідав у складі: Федора Жученка – полковника, Дем'яна Яковенка – отамана городового, Сави Ігнатенка – осавула полкового, Івана Лабузинського, Миколи Стефановича - з уряду міського,

Семена Яременка – вїйти, Лева – бурмистра, та «при многих общих зацних особах».

В описуваний період джерелами права в Полтаві, як і в усій Лівобережній Україні, діяли юридичні форми часів Великого князівства Литовського та Речі Посполітої, зокрема Литовський Статут.

Перша книга писалася різними почерками, розміром у лист. У ній 246 аркушів, з яких утрачено перші 13. Перша частина містить в собі справи судові, а друга – громадянські. Щодо судових засідань, то вони відбувалися у ратуші. Суд чинили при народі, та полтавці приходили до суду не лише з цікавості, а й тому, що мали право голосу в судовому засіданні. Будь-хто з присутніх, без виклику, міг встати і заявити, що йому відомо зі справи, яка розглядалася. Покарання були доволі жорстокими. Наприклад, 30 вересня 1668 року судили Хвеська Киктя, який, будучи п'яним, у сварці вбив Семена Крилівця. Суд присудив Хвеська «карності смертельній, четвертуванням». Для виконання смертельних вироків у місті був кат – «містр».

Слід сказати, що за Литовським статутом (р. XIV, арт. 12) уряди повинні були вести особливі актові книги, що називалися «Чорними», до яких записувалися «справи злодейские», тобто справи про крадіжку. В реальності Малоросійських судів таких особливих книг ніколи не велось – справи про крадіжку записувалися в одні книги.

Ми розглянули Актіві книги Полтавського городового уряду за редакцією В. Л. Модзалевського. Дослідивши їх, бачимо, що вони є справді надзвичайно важливим джерелом з дослідження історії Полтави. Книги розкривають у розрізі міське життя Полтави, багато розповідають про судову систему та організацію міської влади.

* * *

*А.Л.Касьяненко, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Ю.В.Волошин)*

МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЮБНОСТІ МИРГОРОДСЬКОГО ПОЛКУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Метричні книги є важливим джерелом дослідження соціальних процесів в українському суспільстві ХVІІІ ст. З метрик ми черпаємо інформацію про кількість народжених, одружених, померлих. Вона дає можливість простежити і проаналізувати різні аспекти шлюбності в ранньомодерному українському суспільстві. Про достовірність даних які надає нам дже-

рело свідчить той факт, що метричні книги кожного року направлялися до Синоду, де перевірялися уповноваженими особами.

Характеризуючи стан вивченості метричних книг, потрібно зазначити, що цей напрямок досліджень набуває широкого поширення серед сучасних учених, та дослідників. Все більше і більше сучасних вчених звертаються до вивчення метричних книг. До них належать такі дослідники як С.Г.Гузенков, О.В.Васик, А.В. Гедько, Ю.В.Кондратюк, І.О.Сердюк, В.Дмитренко, О.Задніпровський, І.Лиман, Ю.В. Волошин, В.М.Мордвінцев та інші.

У своєму дослідженні ми використовуємо дані чотирьох метричних книг с.Яреськи Миргородського повіту, які представляють дві церковні парафії - Троїцьку і Христорожественську. Метрична книга Троїцької церкви с.Яреськи збереглася в дуже хорошому стані. Зокрема залишилася не пошкодженою оригінальна палітурка даної метрики, а також в доброму стані знаходиться та її частина, яка виготовлена зі шкіри. Однак, місцями видні незначні пошкодження, розшарування матеріалу з якого виготовлена палітурка, а невеликі частини шкіряного покриття відсутні. Дана книга написана на 63 аркушах, які є місцями витерті, надірвані, вкриті різними плямами, від чорнила, або від свічок, а також деінде зустрічаються залишки землі. Папір в книзі одного кольору і розміру, що може свідчити про те, що він від одного виробника. Про це ж свідчить і аналіз філіграней виявлених на папері. Які вказують про те, що використовувався папір російського виготовлення. Такий папір на території Гетьманщини з'явився на початку XVIII ст.

Оскільки на аркушах аналізованої метрики присутня філігрань у вигляді гербу м. Ярославля, можемо говорити, що використовується папір виготовлений в Ярославській губернії, виробник Сава Яковлев та його нащадки.

Дана метрична книга прошита товстими синіми нитками, які підкріплені печаткою з гербом Російської імперії і написом «Хорольская печать», що свідчить про перевірку даних метрики Синодом.

Що стосується внутрішньої критики книги, то ми можемо сказати, що досить цікавим є те що вся книга поділена на три частини. Перша відображає стан народжуваності в даному селі у відповідній парафії, друга частина надає дані про стан шлюбності, і третя частина – відображає стан смертності. В метричній книзі Троїцької церкви відображені дані за 1787-1795 рр. Формуляри в яких записувалися кількісні показники про число шлюбів, протягом цього всього періоду є незмінними. До них записували порядковий номер запису, число укладання шлюбу, а також хто саме одружувався.

Ця книга дає багато відомостей про шлюбність в містечку Яреськи, а також про особливості цього процесу на даній території. Так саме з неї ми дізнаємося про існування різних категорій шлюбу. Аналізуючи її дані можемо виділити такі:

- перший шлюб;
- «полувторой брак» (чоловік жодного разу не одружений бере в дружини вдову, або навпаки);
- другий шлюб (чоловік вдівець одружується з вдовою);
- «полутретій брак» (чоловік двічі вдівець одружується з вдовою, або навпаки);
- третій шлюб (чоловік двічі вдівець одружується з жінкою яка також вдруге є вдовою).

Також за даних метрики можемо прослідкувати сезонність шлюбів. Також зважаючи на те, що в формулярах записувалося назви сіл, хуторів, дач, містечок, то ми можемо говорити, що одружуватися в цій церкві могли мешканці різних сіл, де не було церков.

Таким чином ми бачимо, ще метричні книги відіграють важливу роль у дослідженні шлюбності і процесів що пов'язані з цим поняттям.

Список використаної літератури

1. Метрична книга Троїцької церкви с.Яреськи Миргородського повіту.- Державний архів Полтавської області, Ф. – 1011, Оп. – 1, спр.–190
2. Антонов Д.Н., Антонова І.А. Метрические книги России XVIII – XX века/ Д.Н.Антонов, І.А. Антонова. – М.: 2006. – 384 с.
3. Баччи М.Л. Демографическая история Европы / М.Л.Баччи. - Санкт-Петербург.: ALEKSANDRIA, 2010. – 310 с.
5. Новиков Л.П. Метрики (общин акті состояний) у православных (по відомствам епархиальному и военно – духовному) инословных ,старообрядцев , сектантов. евреев,караимов и магомен. Акты гражданського состояния в Царстве Польском/ Л.П. Новиков - СПб.,1907. – 292с.

* * *

*А. Кулинич, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)*

ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА СТРОНІНА

Олександр Іванович Стронін – педагог, історик, соціолог, політолог, громадський діяч, який зробив вагомий внесок у розвиток прогресивної суспільно-політичної думки та просвітництва.

За визнанням самого О. Строніна, перебування у Полтавській гімназії з 1855 року до 1862 року стало найтривалішим і найліпшим часом його педагогічної кар'єри, її своєрідним апогеєм і підсумком. Саме тут Олександр Іванович виробив педагогічний такт і міру, завоювавши любов і по-

вагу. Свою працьовитість і педагогічний талант Олександр Іванович скеровує на подальшу розбудову освітньої мережі, демократизацію її форм.

Олександр Іванович у процесі навчання виявляв і формував коло демократично- налаштованих учнів. В праці «Два учителя» М. Драгоманов відзначав, що його вчитель допоміг йому виробити загальний демократичний і політичний світогляд на ґрунті широких історичних узагальнень. Педагог майстерно висвітлював «суть життя й інтересів кожної епохи», викладав політичні теорії просвітників і соціальні концепції соціалістів-утопістів, дбав про добре філософсько-політичне виховання і заохочував учнів до вивчення західноєвропейських мов. У підготовленому, більш вузькому учнівському середовищі, учитель-демократ вже не обмежувався шкільною програмою і навіть історичними монографіями, а проводив бесіди про «чисту політику», читаючи учням «Полярную звезду» і «Колокол».

У середині XIX століття з ініціативи передової інтелігенції почали виникати недільні школи. Одну з перших таких шкіл було відкрито у 1858 році у Полтаві з ініціативи та під керівництвом учителя О.Строніна. А восени 1859 року відкрилися й інші недільні школи, згодом - суботня (для євреїв).

Ставлення Строніна до розвитку української національної освіти виявилось у тому, що саме він переклав на українську мову відомий підручник російського педагога В. А. Золотова. Отримавши дозвіл цензури, видання вийшло друком у Полтаві 1861 року під назвою «Азбука по методу Золотова для южно-русского края» і було введено у практику школи. В основу букваря було покладено звуковий принцип пересувних літер (слово ділилося на складові частини – букви). Навчання грамоти в такий спосіб ставало більш осмисленим і якісним.

Недільні школи сприяли виданню підручників і започаткували народні публічні лекції. Перші такі лекції відбулися у Полтаві задовго до петербурзьких лекцій у «Соляном городке». Ініціював їх О.Стронін. Він був прекрасним оратором. Після закінчення навчального року в недільній школі була організована бібліотека для домашнього читання школярів, що приваблювали навіть неписьменних. До знань тягнулися не тільки молоді, а й літні люди.

Очолоюючи гурток прогресивної інтелігенції у Полтаві, педагог захопився ідеєю відкриття жіночої гімназії. Гуртківці - кращі учителі гімназії, кадетського корпусу і інтернату панянок - погодилися протягом шести років вести навчання у гімназії безкоштовно. Інші потреби навчального закладу мали вирішуватися за рахунок меценатів і зборів із різноманітних благодійних заходів. Таким чином, 16 серпня 1861 року Полтавська жіноча гімназія була офіційно відкрита. О. Стронін активно долучився до викладацької діяльності закладу, розробки його статуту.

Олександр Стронін був одним із перших вітчизняних педагогів, що підняли питання освіченості населення на новий рівень. Він розглядав майбутнє як епоху прогресу, основною рушійною силою якого мала бути народна освіта.

Дослідження внеску Олександра Івановича Строніна у розвиток освіти на Полтавщині дозволяє зробити висновок, що висловлені ним педагогічні ідеї та їх утілення перебували у тісному взаємозв'язку. Розгорнута просвітницька діяльність в Полтаві дала свої позитивні результати – місцеве населення мало можливість отримати безкоштовну початкову і доступну середню освіту. Відтак, спадщина О. Строніна заслуговує на уважне вивчення та пошанування.

* * *

*Т.О.Дубініна, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Наприкінці ХІХ століття змінилося розташування сил в Європі та в усьому світі. Головною причиною цього було посилення нерівномірності економічного розвитку індустриальних країн, що вело до загострення суперечностей між ними. Розвиток міжнародних відносин характеризувався двома тенденціями: 1) зростанням співпраці держав з метою ефективного використання світових ресурсів; 2) подальшою відокремленістю кожної держави, з метою задоволення лише власних потреб.

У результаті утворення Троїстого союзу 20 травня 1882 року в центрі Європи виникло військове угруповання держав на чолі з Німеччиною. У відповідь було створено блок Антанти, що веде початок від франко-російського союзу 1891 – 193 років. Антанта сформувалася як глобальна коаліція після вступу до неї Великої Британії, яка 8 квітня 1904 року врегулювала суперечності з Францією в Африці, а 31 серпня 1907 року – з Російською імперією в Азії (Конвенція про розподіл сфер впливу в Ірані, Афганістані, Тибеті).

Міжнародні відносини цього періоду позначені рядом воєн у різних частинах світу, що велися за перерозподіл колоній і сфер впливу. Навесні 1898 року почалася війна між США та Іспанією. США захопили Філіппі-

пінські острови, Гуам, Пуерто-Рико і встановили протекторат над Кубою. У 1899 – 1902 роках тривала англо-бурська війна, яка закінчилася загарбанням Великобританією двох бурських республік у Південній Африці – Трансваалю й Оранжевої. Російсько-японська у 1904 – 1905 роках велася за переділ території і сфер впливу на Далекому Сході.

У 1905-1906 роках виник гострий конфлікт між Німеччиною і Францією за панування в Марокко. У результаті Марокко лише формально залишилася незалежною державою, а фактично потрапила під контроль Франції. У 1908 – 1909 роках вибухнула криза між Росією та Австро-Угорщиною, як наслідок анексії останньою Боснії та Герцеговини. Результатом Боснійської кризи стало загострення суперечностей між союзниками Італією та Австро-Угорщиною. У 1909 році Італія уклала таємний договір з Росією, спрямований проти Австро-Угорщини. Фактично це означало розпад Троїстого союзу, хоча формально він продовжував існувати. У 1911 році знову загострилося марокканське питання, у зв'язку з повстанням проти султана. Проте, Німеччина була змушена відмовитися від втручання у марокканську проблему, через загрозу війни з Францією.

Ще більш напруженою стала ситуація в Європі під час двох Балканських воєн (1912 – 1913 і 1913 роки), у результаті яких на Балканські держави визволили терени Європи від османського панування за винятком невеликої області навколо Константинополя (Східної Фракії). Також розпався Балканський союз, відбулося остаточне перегрупування сил на міжнародній арені напередодні Першої Світової війни. Ослаблена Болгарія перейшла до табору айстро-німецького блоку, в Туреччині зміцнилися позиції Німеччини, Румунія тяжіла до країн Антанти, а Сербія встановила тісні зв'язки із Росією. Туреччина повернула частину своїх європейських володінь. Значні територіальні надбання Сербії, її зростаюча військова могутність дратували Австро-Угорщину, спонукали Відень до розгортання військової ескалації.

Таким чином, швидкий промисловий розвиток провідних країн світу наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття зумовив загострення їхнього суперництва за джерела сировини, ринки збуту й сфери прибуткових капіталовкладень. Держави стали обмежувати конкуренцію на міжнародних ринках і перейшли до їхнього поділу. Нестримний колоніальний поділ світу підштовхував людство до військової катастрофи. Про це свідчили міжнародні кризи й локальні війни, що почастишали на початку ХХ століття, і, поки що, відбувалися за межами або на периферії Європи.

* * *

*М.А.Діденко магістрантка
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)*

СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ 1920 -1930-ИХ РОКАХ.

Унаслідок захоплення більшовиками влади, в Україні відбулися значні політичні, економічні, суспільні та культурні зрушення. Повною мірою ці зміни стосувалися й кінематографу. Головним завданням більшовиків у кінематографічній галузі стало підпорядкування інтересам комуністичної ідеології. Виконання цього завдання мали здійснити відповідні органи управління кіносправою. На них покладалася функція встановлення контролю, націоналізації кінематографу, організації власного виробництва тощо.

Упродовж перших років радянської влади в Україні відбулися значні трансформації не лише власне змісту кінематографу, а й органів його управління.

Безспорне керівництво розвитком українського кіно в 1920-их роках здійснювалося Всеукраїнським фотокіноуправлінням (ВУФКУ), що було органом Наркомосу УСРР і мало фінансову незалежність, контролювало виробництво та прокат кінофільмів. Але, як зауважує О. Кузюк, самодостатність української кінематографії не влаштувала радянське керівництво в Москві. Тим більше, що Й.Сталін перебирає на себе функції головного «продюсера» радянського кіно. Але це стане очевидним трохи пізніше, а наприкінці 1920-их років іде активний пошук варіантів ефективної централізації керівництва кіноіндустрії у всесоюзному масштабі.

Легітимізація змін у розвитку кінематографії відбулася в 1928 році за результатами I Всесоюзної партійної наради з питань кіно. Ухвалена програма дій, викладена завідувачем агітаційно-пропагандистського відділу ЦК ВКП(б) О.Криницьким, передбачала три головні завдання: зміцнення партійного керівництва кіноорганізаціями; забезпечення галузі кіно кадрами, що створювали б ідеологічно виважені картини та наближали останні до робітників і селян; поліпшення матеріально-технічної бази кінопромисловості. З 1928 року почався перехід до його планового розвитку.

На основі рішень конференції творчої інтелігенції 1928 року почалося поетапне втілення ідеї єдиного всесоюзного керуючого органу кінематографії. Пошук ішов у виборі форм. Першою спробою став Комітет у справах кінематографії та фотографії (Кінокомітет) при РНК СРСР, який існував з 29 січня 1929 р. по 26 березня 1930 р. Кінокомітет мав статус всесоюзного органу та займався розробленням загальних питань з розви-

тку кіно- і фотосправи, здійснював загальний нагляд. Він не мав господарських функцій та власного апарату (роботу здійснював апарат управління справами РНК СРСР). Отже, перший створений всесоюзний орган управління кінематографією був структурою, яка мала досить умовний керівний вплив, але загальний аналіз його діяльності свідчить про початок цілеспрямованого курсу на зниження значущості республіканських кінематографій.

Починаючи з кінця 1920-их років і протягом усього десятиріччя 1930-их велася широка, різнонаправлена робота з одержавлення та централізації радянського кінематографу та українського в його системі зокрема.

Протягом 1929 року відбувся пошук оптимального варіанта створення єдиного органу управління кіносправою. Тому вже 13 лютого 1930 року РНК СРСР прийняла постанову «Про утворення Всесоюзного об'єднання кінофотопромисловості» («Союзкіно») при ВРНГ СРСР. Це позбавило українську кінематографію автономії. «Союзкіно» отримало функції, які раніше виконували республіканські органи управління. У листопаді 1930 року на базі ВУФКУ створено український трест кінопромисловості «Українфільм», єдиний, за яким зберегли виробничі функції. Також було введено художні ради – органи, що мали вирішальний вплив на подальшу долю кіно.

Таким чином, після утворення єдиного всесоюзного керівного органу стан української кінематографії значно погіршився. Навіть утворення республіканського тресту «Українфільм», зі збереженням за ним певної декларативної незалежності у прийнятті рішень, не змогло запобігти подальшій централізації управління. Т.Самойленко відзначає, що підпорядкованість «Союзкіно» у вирішенні всіх питань української кінематографії було ще однією цеглиною у зведенні тоталітарної держави. На жаль, подібні процеси відбувалися в усіх сферах життєдіяльності УСРР.

Відповідно до постанови РНК УРСР від 16 квітня 1938 року «Про утворення управління кінофікації при Раді народних комісарів УРСР, Раді народних комісарів Молдавської АРСР і обласних виконавчих комітетах» трест «Українфільм» було ліквідовано, а всі справи, майно й цінності передавалися Управлінню кінофікації при РНК УРСР. Управління кінофікації виконувало такі завдання: керівництво всією справою кінофікації УРСР, розвиток та розширення кіномережі в місті та на селі, її подальше озвучення, поліпшення якості обслуговування глядачів. Звертаємо увагу, що Управління у справах кінофікації не займалися виробництвом картин та керівництвом кінофабриками. Така зміна призвела до того, що виробництво картин не входило до повноважень республіканського органу, тобто українські органи управління втрачають контроль над основною та найважливішою стороною кінематографічної справи.

Отже, у керівництві кінематографом можна простежити тенденції переходу повноважень від керівництва на рівні республіки до всесоюзного центру. З кожною реорганізацією змінювалася структура і підпорядкованість, відбувалось поперемінне посилення значення художньої та технічної складової, часто подвійне підпорядкування, паралелізм функцій структур.

Українське радянське кіно перебувало під подвійним керівництвом – союзним та республіканським, було підзвітним партійним органом. Система керівництва українським кінематографом завершила своє формування у 1938 році, пройшовши складний шлях від свободи творчого розвитку до повної керованості, втратила контроль над процесом виробництва кінофільмів. Зауважимо, що для українського кінематографу централізація та передача основних функцій керівництва мала негативні наслідки, адже його розвиток відбувався без урахування національних інтересів, кіно втрачало національний зміст. Створена система внеможливилювала участь кіномитців в управлінні галуззю, проте, була життєздатною і доволі ефективною в умовах тоталітарної системи.

* * *

*А.Ю. Кошель, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)*

В.ЛИПИНСЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОСТВЕРДЖЕННЯ

Мова є унікальною візитівкою кожної нації, ознакою її окремішності, дієвим чинником державоствердження. Саме на значенні мови у державному бутті нації наголошував історик, політолог і політик В'ячеслав Липинський. Задля з'ясування його поглядів на означену проблему звернімося до таких праць ученого, як «Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму» (1926 рік), «Другий акт» (1911 рік), «Дорогі друзі» (1919 рік).

Передусім зауважимо, що доба В.Липинського являла собою складний і суперечливий етап у розвитку українського суспільства. Після в незалежності з-під влади двох імперій – Російської та Австро-Угорської – громадянство постало перед необхідністю розв'язання низки проблем, із яких найповажнішими були такі: по-перше, домогтися визнання себе європейською спільнотою як нації; по-друге, стати такою. Стосовно остан-

нього В.Липинський з гіркотою зауважував: «...усі звертаються до нас, як до Росіян, а не до Українців, усі врешті, без виїмку, нехтують українськими політичними вимогами. І поволі український селянин і робітник, стаючи «русским» горожанином, стає разом з тим членом російської державної нації».

Та найнебезпечнішим було зросійщення української аристократії – еліти нації. В.Липинський, як поборник української державності, наголошував на проблемі домінування російської мови серед політичних угруповань України початку ХХ століття: «Російська державна революція 1905 року, втягнувши, ...наші народні маси у вир політичного державного російського життя, процес денаціоналізації поширила також і на ці маси... Ми бачимо, що всі важелі прояву сучасного політичного життя прибрали в Україні національні форми російські. По-російськи звертаються до нашого народу всі, відображаючи яку-небудь поважнішу політичну роль партії». Еліта не лише керує державним апаратом. Вона найперше є взірцем наслідування для народних мас. А, отже, коли щось нелегітимне дозволено владі, це автоматично стає правилом і для народу. Коли політик, нехтуючи потребами держави, дозволяє собі вживання іноземної мови для офіційного звернення, він таким чином «рубас гілку, на якій сидить».

Отже, В.Липинський відводить значну роль у політичному державному житті мові. Вона є не лише чинником, що відрізняє нації між собою. Вчений вважав її активатором розвитку нації.

Історик наголошував: «Ми маємо надзвичайно здібну, сильну, здорову народну масу з окремою мовою, окремою своєрідною культурою, масу, що компактно живе на точно означеній території. Маємо, таким чином, основні статичні елементи нації». Та на шляху до її державного ствердження – вирішення мовного питання.

Воно має вирішуватись на найвищих щаблях державного керівництва і найперше політичною елітою. В.Липинський, як поборник монархічної форми правління, на прикладі гетьмана Скоропадського показав таку можливість. За коротке правління російськомовного гетьмана в Україні були створені Українська Академія Наук, українські університети — в Києві та Кам'яні-Подільському, 150 українських гімназій. Для щойно відкритих навчальних закладів було видано двомільйонним тиражем підручники українською мовою. Крім того, засновано широку мережу загальнокультурних закладів та установ (Національний архів, Національну галерею мистецтв, Національний історичний музей, Національну бібліотеку, Український театр драми та опери, Українську державну капелу, Державний симфонічний оркестр тощо).

Ідеї та думки, висловлені В.Липинським у минулому столітті, є надзвичайно актуальними й на сьогодні. Як і Україна періоду національних

замагань, сучасна пожинає плоди денационалізаторських політик імперій – Романових, Габсбургів та СРСР. Для доби Липинського й сучасності притаманні: значне зросійщення, зростання тенденцій уживання української мови лише на селі, а також почуття ніяковості та сорому українців за власну «говірку» в російськомовному міському середовищі. Така ситуація потребує нагального розв'язання. Мовна реформа має йти згори, а не диктуватись низами. Поки що ж маємо протилежну картину.

* * *

*А.В. Сушко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.)*

МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ МАРЧЕНКО – ПЕРШИЙ РАДЯНСЬКИЙ РЕКТОР ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У наш час прізвище М.Марченка зазвичай згадують у контексті його ректорства у Львівському університеті чи як автора першої праці з української історіографії, виданої в СРСР. Натомість наукова спадщина вченого набула розголосу і в зарубіжному українознавстві, а в історії опозиційного руху він відомий як дід та ідейний наставник знаного правозахисника Валерія Марченка.

Михайло Іванович Марченко народився 19 вересня 1902 року в с. Гатному, поблизу Києва. І батько, і мати походили з селян. На підйомі й юнацькому злеті зустрів революцію. За направленням комітету незаможних селян села Гатне з 1923 року Михайло Марченко навчався у Київській військовій артилерійській школі. До 1926 року перебував на військовій службі спочатку в Києві, а потім у Харкові. З початку 30-их років у житті М.І. Марченка відбувся крутий поворот. Прагнучи здобути освіту і виявляючи інтерес до історії, він з 1932 до 1937 року навчався в інституті червоної професури при ВУЦВК.

За роки навчання М.І.Марченко зарекомендував себе кращим з академуспішності серед слухачів. Саме тому рішенням Секретаріату ЦК ВКП(б) він був направлений на роботу до Інституту історії Академії наук УРСР.

Цей заклад був створений у липні 1936 року. В ньому функціонували три відділи: історії феодалізму, історії капіталізму та радянського періоду, в яких працювали 16 переважно молодих науковців без учених ступенів і звань. Сталінські репресії 1937 року сповна охопили й Інститут історії України. Були розстріляні його перший директор А.Х.Сараджев, завідувач

відділу історії феодалізму Т.Т.Скубицький, старший науковий співробітник М.Ф.Трегубенко. Репресії, які вирвали з лав науковців чимало працівників інституту, вимагали поповнення штату співробітників. Саме цією обставиною пояснюється призначення випускника ІЧП без будь-яких наукових здобутків на посаду завідувача сектора феодальної доби.

З початком Другої світової війни 7 вересня 1939 року Михайло Іванович Марченко був мобілізований на військову службу – на посаду старшого інструктора відділу пропаганди Політуправління Київського особливого військового округу, частини якого 17 вересня вступили на західноукраїнські землі, перетнувши польський кордон. А ще через місяць Політбюро ЦК КП(б)У прийняло ухвалу про призначення М.І.Марченка ректором Львівського університету.

З цього часу почалися значні зміни у вищому навчальному закладі, який ще донедавна мав ім'я Яна Казимира, а тепер урядовим рішенням одержав ім'я І.Франка. На посаді ректора М.І.Марченко не став на шлях зловживань службовим становищем і збагачення, що було типовим явищем для тодішньої партноменклатури. З колосальним інтересом учений ознайомився у Львові з книжковим багатством, яке раніше йому було недоступним. Йдеться передусім про праці польської та української діаспорної історіографії. Історик почав збирати свою власну бібліотеку, до якої ввійшло чимало заборонених творів. Після повернення до Києва наявність такої літератури стала підставою для звинувачень Марченка у зберіганні та розповсюдженні «контрреволюційної націоналістичної літератури».

Хоча М.І.Марченко був для львів'ян «червоним професором», його діяльність на посаді ректора викликала повагу. Особливо раділо місцеве громадянство з українізації Львівського університету. На початку травня 1940 року ректор оповістив всіх деканів і завідувачів кафедр про постанову колегії Наркомосу УРСР, у якій пропонувалося збільшити відсоток українських студентів. Заходи першого радянського ректора ЛДУ здобули йому ширі симпатії місцевої української молоді, яка вступила до Вишу у 1939/40 навчальному році.

З перших же кроків сталінська адміністрація мала на меті якнайшвидше інтегрувати регіон у загальносоюзну систему. При цьому в галузі освіти поряд з помітними здобутками виразно простежувалась тенденція до насаджування тогочасних радянських організаційних структур та відвертого нехтування місцевими особливостями і традиціями. Стосувалося це, зокрема, й організації навчального процесу у вишах, де неухильно запроваджувалася притаманна системі освіти в СРСР дріб'язкова регламентація. «Значне місце у моїй роботі перших місяців після прийняття обов'язків ректора зайняла перебудова організаційного та навчального процесу, – згадував М.І. Марченко. Справа полягала у тому, що принцип

роботи наших радянських вищих учбових закладів докорінно відрізнявся від порядків, що існували у Львівському університеті й взагалі в університетах Польщі. Навчальний процес треба було будувати за суворо встановленим планом, забезпечивши виконання його на основі докладно розроблених програм, забезпечити обов'язкове відвідування занять студентами, чого не було в польських університетах».

Під час перебування у Львові Михайло Іванович певною мірою змінив свій світогляд, про це згадував його онук, відомий правозахисник Валерій Марченко у «Відкритому листі до діда» в липні 1975 року: «Галичина – цей український П'ємонт упродовж останніх 50 років – пробудила свідомість багатьох східних українців. Безумовно, лібералізм сьогоденішнього професора Київського державного університету Михайла Марченка формувався великою мірою під час його перебування на Західній Україні. Знайомство з ученими світової слави Ф.Колесою, В.Шуратом, а головне – доступ до антимарксистської літератури, посіяли зерна зневіри до ладу, якому ти до того часу служив незаперечно й сліпо. Й не випадково після приїзду додому ти ділився з братом Степаном своїми сумнівами й при чарці заспівав «Ще не вмерла Україна...» Цю точку зору поділяла і видатний вчений-історик Н.Д.Полонська-Василенко. На її думку, М.І.Марченко під час його річного перебування на посаді ректора Львівського університету «... користувався пошаною з боку професури та студентів. Проте за рік його знято, і він знову повернувся до інституту історії. Треба гадати, що добрі відносини з галицькою інтелігенцією, жадібне читання забороненої в Києві літератури викликало недовір'я до нього з боку партійних керівників».

У листопаді 1940 року, здавши повноваження ректора, вчений повернувся до Києва на посаду завідувача сектора феодальної доби Інституту історії України АН УРСР. Для Михайла Івановича повернення до Києва було доволі складним і болісним процесом. Він почав досить відверто висловлюватись про пануючу владу в країні. Це призвело до його арешту та звинувачень у «контрреволюційній діяльності», «антирадянщині» й «націоналізмі». 23 червня 1941 року вчений опинився за ґратами. Лише 12 лютого 1944 року його звільнили за недоведеністю звинувачення, історик повернувся до Києва і викладав у педагогічному інституті. 1956 року М.І.Марченко перейшов на роботу до Київського державного університету ім.Т.Г.Шевченка. Він глибоко займався проблемами української історіографії та історії національної культури. Праці Марченка високо цінували й за межами України, зокрема Л.Винаром.

Людина нелегкої долі, високої культури й освіченості, історик та історіограф, вчений, М.І.Марченко був і залишається видатною особистістю в українській історії. Його творча спадщина налічує понад 80 наукових праць, серед яких монографії та ґрунтовні статті, присвячені проблемам

української історії та історіографії, які й сьогодні не втратили своєї значимості. Вчений виховав когорту молодих науковців, які росли під його пильним наглядом. Незадовго до своєї кончини 77-літній пенсіонер був жорстоко побитий на нічній вулиці «спеціалістами» з КДБ, що призвело майже до втрати ним розуму. Напевне, це була помста за незламного внука-дисидента, якому судилося пережити свого діда лише на півтора року. Життєвий шлях М.І.Марченка обірвався 22 січня 1984 року.

* * *

*М.М. Шевчук, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Гура О.А)*

ДО ІСТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОГО ГІРНИЧО- ЗБАГАЧУВАЛЬНОГО КОМБІНАТУ

Упродовж 1960-их років на річці Дніпро було споруджене місто Комсомольськ. Поряд із ним було збудовано і Полтавський (раніше Дніпровський) гірничо-збагачувальний комбінат.

У 1961 році був підготовлений до експлуатації кар'єр, зведено дробильно-збагачувальний комплекс, житловий масив. На збагачувальній фабриці всі вісім технологічних секцій було введено в експлуатацію за один рік. Це небували темпи будівництва та монтажу обладнання навіть для таких відомих будівельників комбінатів, як Криворізькі .

Уже 27 лютого 1970 року був отриманий перший залізорудний концентрат на збагачувальній фабриці. 25 березня того ж року відвантажено перші два ешелони концентрату на Макіївський металургійний завод.

Перша черга комбінату введена в 1970 році, а у 1974 році була отримана 25-мільйонна тонна концентрату і розпочато розширення та реконструкцію підприємства і будівництво фабрики огрудкування .

Як результат у 1980-і роки з'явився другий корпус дроблення і збагачення, два нових корпуси сухої магнітної сепарації, два корпуси огрудкування та інші об'єкти.

У 1980 році введено в дію всі проектні потужності з видобутку 34 млн. тонн сирої залізної руди, виробництва 14 млн. тонн концентрату і 12 млн. тонн окатишів. За обсягом виробництва, застосування високопродуктивного обладнання та передової технології видобутку, збагачення й огрудкування залізних руд комбінат став у ряд найбільших підприємств гірничорудної галузі країни та світу .

У 1981 – 1991 роки комбінат досяг апогею в освоєнні проектних потужностей і високої рентабельності виробництва. Це дало можливість розвивати не тільки промислове виробництво, але й перетворити невелике селище в квітуче місто обласного підпорядкування.

За рахунок централізованих джерел і прибутку підприємства було побудовано в місті з 50-тисячним населенням 12872 квартири з житловим фондом 684 020 кв. метрів, Палац культури й техніки, міський автобусний парк, вузол зв'язку міста, яхтклуб, кабельне телебачення, Свято-Миколаївський собор з парафіяльним будинком та багато інших об'єктів соціально-побутового призначення.

У 1991 – 1999 роки, у зв'язку з переходом країни на ринкові відносини, зміною структури промисловості й політики зовнішньоекономічної діяльності України, комбінат стабілізував виробничі потужності на рівні з видобутку руди 18,0 млн. тонн, виробництва концентрату 7,0 млн. тонн і окатишів 6,5 млн. тонн. Цей рівень за прогнозами комбінату та кон'юнктури зовнішнього ринку (з тенденцією невеликого зростання обсягів) збережеться на найближчі 10 років. На базі цих показників нині й розробляється політика подальшої діяльності підприємства.

У червні 2002 року ВАТ „Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат” (ПГЗК) отримав ліцензію на промислове розроблення Єристовського родовища залізної руди. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 864 ПГЗК, дозволено взяти оренду на 49 років земельну ділянку над цим родовищем площею 579 гектарів.

У липні 2006 року почалися підготовчі роботи з освоєння Єристовського родовища, розташованого за три кілометри на північ від діючого кар'єру ПГЗК. У травні 2008 року акціонери ВАТ „Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат” на зборах прийняли рішення про створення ТОВ „Єристовський ГЗК”, у якому ПГЗК буде належати 51%.

У 2008 році чистий дохід підприємства становив 4 577.7 млн. грн., чистий прибуток — 835.9 млн. грн., оборотні активи — 1 826.1 млн. грн. У 2009 році на родовищі були виконані розкривні роботи, проведена закупівля кар'єрної техніки та будівництво допоміжних приміщень. На початку 2010 року ТОВ „Єристовський ГЗК” отримало дозвіл на користування надрами Єристовського родовища.

Останні два-три роки на підприємстві почали інтенсивно займатися реконструкцією та технічним переозброєнням основних цехів. Обладнання цехів перебуває на межі терміну служби, і його необхідно замінювати на більш сучасне й ефективне.

Почали застосовувати нові технології вітчизняного та імпоротно-го обладнання: перероблення руди на інерційних дробарках, доведення концентрату методом флотажі, впровадження гідросепараторів у процес

збагачення. Низка вдосконалень з шихтовим матеріалів і технології огрудкування вирішують загалом проблему різкого підвищення якості руди до рівня світових показників та зниження витрати енергоресурсів на її виробництво. Це дозволило на 40-річний ювілей Полтавського ГЗК збільшити випуск руди на 170 млн. тонн окатишів і 360 млн. тонн концентрату.

Отже, на сьогодні ПГЗК є головним містоутворюючим підприємством Комсомольська і сусідніх сіл. Тепер руда підприємства експортується до багатьох країн Європи та світу.

* * *

*Т.В. Пономаренко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.)*

ОЛЕНА АПАНОВИЧ – ІСТОРИК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Олена Михайлівна Апанович (1919-2000) – одна з найвідоміших дослідниць козакознавчої проблематики в Україні. Вона належить до когорти тих учених, які виявили мужність, відданість фаху і працьовитість, не йшли на жодні ідейні, ідеологічні компроміси, угоди із компартійним диктатором у добу загального панування тоталітаризму в Україні. Її науковими і ідейними однодумцями були відомі історики – Олена Станіславівна Компан (1916-1986), Федір Павлович Шевченко (1914-1995), Кость Григорович Гуслистий (1902-1973), Михайло Іванович Марченко (1902-1983), Михайло Юліанович Брайчевський (1924-2001), Ярослав Іванович Дзира та інші, котрих стали називати потім «шістдесятниками», як діячів, що мали свої власні ідейні та наукові переконання й погляди, що не визнавались офіційною марксистсько-ленінською наукою і підлягали певний час ганебному цькуванню й остракізму.

На жаль, ще й досі в українській історичній науці не існує ґрунтовної наукової розвідки, присвяченої такій особистості, як О.Апанович, її життєвому і творчому шляху. Незважаючи на вихід у світ двох збірників наукових статей на пошану О.Апанович у 1995 році та серії окремих наукових розвідок та статей М.Дмитрієнко, Ю.Мицика, В.Кіпіані, Л.Тарнашинської, А.Серікова, А.Слюсаренка й інших, які в основному торкалися біографічних відомостей про історика, існуючі праці не дають повного уявлення про наукову спадщину О.Апанович. Білоруска за національністю (по батькові білорусу, вихідцю із селян, залізничнику і матері із польського шляхетського роду), Олена Михайлівна Апанович все своє

життя віддала служінню українській історичній науці, насамперед вивченню історії українського козацтва, в якій вона була беззастережним авторитетом. Її образно називали «Берегиня козацької слави». Серед українських істориків в 70 – 80-і роки ходила сумна приказка-жарт: «Від Запорозької Січі зостався один козак, та й той – жінка!»

Випускниця Харківського державного педагогічного інституту напередодні вторгнення гітлерівських військ в Україну в 1941 році О.Апанович виїхала і змогла повернутись з евакуації додому лише в травні 1944 року, та з цього часу до кінця життя жила й працювала у Києві.

Напевне, суттєвим фактом і фактором у творчій праці О.Апанович була її робота з 1946 року в Центральному державному історичному архіві України в Києві, де вона очолювала відділ стародавніх актів, а в 1948 – 1950-их роках навчалась в аспірантурі при цьому ж архіві. Мабуть, не випадково її наукова праця під керівництвом авторитетного українського історика К.Гуслистого, який був підданий образливій критиці та цькуванню з боку компартійних клеветів на чолі із Лазарем Кагановичем, котрий був тоді першим секретарем ЦК КП(б)У, відіграла важливу роль у виборі її наукових й ідейних позицій. К.Гуслистий був досвідченим і авторитетним джерелознавцем, архівістом та знавцем історії України XIV-XVI століть. Про свого вчителя і наставника О.М.Апанович через багато років писала: «Кость Григорович Гуслистий 50 років тому ввів мене в доти невідомий світ запорозького козацтва, що стало провідною темою мого життя, якому я віддала не тільки дослідницьку працю, а й душу і серце. Козацтво сформувало з мене патріота України. Неможливо займатися історією українського, особливо запорозького, козацтва й не бути патріотом України. К.Г.Гуслистий належить до того покоління вітчизняних істориків, які зуміли зберегти в своїй діяльності кращі традиції української історіографії, що мали різнобічні інтереси й енциклопедичні знання, працювали над створенням синтетичного курсу історії України... А тому в його полі зору були практично всі проблеми історії українського народу».

У життєвому і творчому шляху дослідниці можна виділити три великі етапи:

I період – це середина 1950-их – початок 1970-их років – найплідніший етап у науковій творчості О.Апанович, який можна пояснити відносною розкутістю в українській історичній науці внаслідок хрущовської «відлиги» і приходу в 1963 році до влади на пост першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста;

II період почався з 1972 року зі звільнення дослідниці з посади старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР і тривав до кінця 1980-их років;

III період, власне, це 1990-і роки – роки незалежності України, під час яких погляди вченої на ключові проблеми історії ранньомодерного часу дещо еволюціонували. В інтерв'ю газеті «Незалежність» відомий історик так сформулювала своє життєве й професійне кредо: «Коли Україна стала незалежною, я сіла за письмовий стіл та задумалась: що особисто я можу зробити для утвердження української держави? Враховуючи мій вік, мої сили. І зрозуміла: була вкрадена історична національна пам'ять українського народу, і я повинна взяти участь у поверненні цієї пам'яті. Щоб Український Час наповнити українським життям, українським смислом, українською історією».

І маємо всі підстави констатувати, що дослідниці за коротке десятиліття, що вона його прожила за доби суверенної України, вдалося втілити в життя свій задум. Упродовж 90-их років Олена Анапович розробила історіософську проблему про конструктивну, творчу роль українського козацтва в національній та світовій історії. Основним змістом її концепції є твердження, що не можна оцінювати українське козацтво лише як мілітарно-бойову силу, яка охороняла свій народ від сусідів-загарбників. Козацтво виступало також творчим державним, політичним, соціально-економічним і культурним самовиявом українського народу впродовж трьох століть.

Останні роки свого життя (історик пішла за межу 2000 року) Олена Михайлівна Апанович почувалася безкінечно щасливою через те, що могла служити українському народові та українській державі.

* * *

*Я.О.Томенко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.)*

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ІСТОРИКА-ШІСТДЕСЯТНИКА

Михайло Юліанович Брайчевський – український історик та археолог, який зробив чималий вклад у розвиток вітчизняної науки. Він займався і громадською діяльністю, в останні роки життя одним з перших став на захист української мови, докладаючи зусиль до її відродження, виступав з ґрунтовними статтями на її захист. У 2000 році М.Брайчевський звернувся з відкритим листом до Президента України і запропонував низку невідкладних заходів, щоб змінити ситуацію на користь української мови. Велику цінність являє собою й поетична спадщина М.Ю.Брайчевського. Окрім віршів, ним складено поеми «Григорій Сковорода», «Кошовий Іван

Сірко». А його живописна, виконана в оригінальній манері портретна галерея державних та культурних діячів Київської Русі експонувалась не лише в Україні, але й у Великобританії.

Та чи не найбільший резонанс мала свого часу знаменита стаття історика «Приєднання чи возз'єднання?». Дирекція Інституту історії АН УРСР 1966 року доручила Брайчевському висвітлити на сторінках «Українського історичного журналу» «вічну» для України та українців проблему: як трактувати відому Переяславську раду і її рішення – як «возз'єднання» навіки двох народів-братів (саме це безапеляційно стверджувалось у сумнозвісних Тезах ЦК КППС до 300-річчя Переяславського акта) чи як «приєднання» козацької України Хмельницького до іншої держави – Московського царства, з усіма неоднозначними наслідками, що звідси випливали? Очевидно, керівництво Інституту історії того періоду, чудово знаючи погляди Брайчевського, прагнуло «спрямувати» його працю в русло офіційної радянської історіографії. Але результат виявився прямо протилежним! Активно залучаючи до тексту цитати з праць Маркса, Енгельса, Леніна (що було практично неминучим, урахувуючи реалії доби), Михайло Юліанович Брайчевський переконував читачів (і так, що заперечити йому було неможливо!): так зване возз'єднання насправді було брутальним актом загарбання нашої Батьківщини, відкинуло Україну до найпримітивніших форм феодалізму, спричинило явний регрес – який важко було подолати – в політичному, культурному та економічному житті, завдало нищівного удару по національних державотворчих процесах. Дуже цікаво, що свою «еретичну», «страшну» статтю Михайло Брайчевський подав не до самвидаву, а до редакції офіційного журналу Інституту історії АН УРСР, причому другий примірник машинопису, не ховаючись, залишив у себе у відділі – та ще й ознайомив з ним усіх охочих! Проте «там, нагорі», «органи» аж ніяк не були розчулені такою наївністю видатного історика. Йому пригадали все – і зміст «крамольних» монографій, і те, що їхній автор категорично відмовився «щиро каятись», відстоював наукову зрілість своїх праць (визнаючи тільки, що переклади на Заході, які почали вже з'являтися, вийшли без відома й згоди Михайла Юліановича), й активну участь у зібраннях Клубу творчої молоді (а це – В.Стус, А.Горська, В.Симоненко, В.Чорновіл, І.Драч, Д.Павличко та ще десятки славних імен...) у 1962 – 1965 роках, де М.Ю.Брайчевський виступав із блискучими лекціями з історії Київської Русі та Давнього Києва. Звичайно, це не можна було «пробачити». 1968 року Брайчевського (разом з Ярославом Дзирою, Оленою Компан, Оленою Апанович) звільнили з Інституту історії АН УРСР «за скороченням штатів». Але й місяці вимушеного безробіття не загасили творчої енергії вченого; до речі, саме в цей час ця дивовижна, універсально обдарована людина (він був не лише істори-

ком – чудово малював, писав літературні рецензії, навіть художні твори, наприклад, створив детективне розслідування «Убивство князів Бориса і Гліба») виявив силу й хист громадського діяча: він урятував від перепланування архітектурний комплекс нинішньої Києво-Могилянської академії (керівництво морського училища, яке тоді займало цю площу, хотіло побудувати там великий спорткомплекс, у тому числі й басейн!), не дав знести давні споруди Подолу й побудувати там «мікрорайон»...

Улітку 1972 року Михайла Брайчевського було звільнено з Інституту археології АН України, де впродовж наступних шести років йому відмовлялося в будь-якому працевлаштуванні. З величезними труднощами М.Ю.Брайчевському вдалося поновитись на роботі тільки наприкінці 1978 року, та й то спершу позаштатно у Київській постійно діючій експедиції. Суспільно-політичні зміни, які сталися у країні на середину 80-их років, послаблення тиску ідеологічної цензури позитивно відбилися на можливості публікації праць Михайла Юліановича.

З кінцем брежнєвської епохи вченому вдалося повернутися до роботи в Інституті археології, а з початком українського національного відродження Михайло Юліанович, уже як доктор історичних наук (з 1989 року), став працювати разом із людьми, які виборювали самостійну Україну, розгорнув активну діяльність у межах Товариства шанувальників української мови імені Шевченка. Почалася нова сторінка в житті історика, його праці знову публікували, а сам Михайло Юліанович активно долучився до наукового та громадсько-політичного життя. Професор М.Брайчевський читав у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» курс лекцій «Вступ до історичної науки», котрий було видано у 1995 році як навчальний посібник, був увінчаний науковими званнями (дійсний член Вільної української академії (США), член Українського історичного товариства (США), дійсний член НТШ (Львів), заслужений діяч науки і техніки, лауреат премії імені М.Грушевського. Брайчевський є автором близько 600 друкованих праць.

У жовтні 2001 року історика не стало, та він назавжди залишився у плеяді шістдесятників-нонконформістів, а його багата й різнопланова наукова спадщина ще чекає на своїх дослідників.

* * *

*Є.С. Янко, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П.Я.)*

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ІСТОРИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ

У науковій діяльності викладачів і студентів історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка археологічний напрям наукових досліджень почав формуватися у 70 – их роках минулого століття. В 1974 році курс археології почала викладати вихованка факультету С.П. Юренко. В археологічному гуртку, при написанні курсових робіт, а особливо під час літньої археологічної практики у частини студентів пробудився інтерес до наукових студій у царині української археології. Викладач С.П. Юренко у 1983 році захистила кандидатську дисертацію зі спеціальності “археологія” в Інституті археології АН УРСР. Нині вона працює старшим науковим співробітником Інституту історії НАН України. На шлях професійних занять археологією стали тодішні випускники історичного факультету – провідний науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам’яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, заступник директора ДП НДЦ “Охоронна археологічна служба України” Інституту археології НАН України по Полтавській області, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник О.Б. Супруненко та провідний науковий співробітник Історико-культурного заповідника “Більськ” В.В. Приймак.

Нова сторінка в археологічних дослідженнях на історичному факультеті розпочалася в 1983 році, коли курс археології став викладати випускник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна П.Я. Гавриш. Уже наступного 1984 року при підтримці керівництва історичного факультету та університету (тоді інституту) було вперше організовано польову археологічну практику для студентів на базі навчального закладу. В 1986 році П.Я. Гавришем сформовано самостійну археологічну експедицію Полтавського педагогічного інституту. Польова археологічна практика на історичному факультеті з дослідженням археологічних пам’яток проводиться і дотепер на чолі з доцентом О.В. Коваленко. У 1996 році в Інституті археології НАН України викладач П.Я. Гавриш захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності “археологія”. Це була перша на Полтавщині дисертація з археології.

Серед випускників історичного факультету професійними археологами, кандидатами історичних наук стали доцент Полтавського національного технічного університету І.М. Гавриленко, старший науковий співробітник, завідувач відділу палеогончарства Інституту керамології — філії

Інституту народознавства НАН України А.В. Гейко; старший науковий співробітник відділу археології доби раннього залізного віку Інституту археології НАН України М.М. Дараган; доцент кафедри історії України Полтавського педагогічного університету О.В. Коваленко; молодший науковий співробітник відділу археології раних слов'ян Інституту археології НАН України Р.М. Рейда; старший науковий співробітник відділу палеонгончарства Інституту керамології — філії Інституту народознавства НАН України А.Л. Щербань.

Нині археологічні дослідження здійснюють аспірант відділу археології раних слов'ян Інституту археології НАН України Я.В. Володарець-Урбанович; старший науковий співробітник відділу археології Полтавського красзнавчого музею Р.С. Луговий; завідувач відділу Центру охорони і досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації К.М. Мироненко; завідувач сектора Центру охорони і досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації О.В. Тітков; науковий співробітник Центру охорони і досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації А.І. Тимошук; старший науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації Ю.О. Пуголовок; учитель Полтавського обласного ліцею-інтернату імені А.С. Макаренка, заслужений учитель України, відмінник освіти України С.В. Сапегін; завідувач відділу Центру охорони і досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДЦ "Охоронна археологічна служба України" Інституту археології НАН України В.В. Шерстюк.

* * *

*О.О. Фененко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Дінтан І.І.)*

РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА У СВИТОБАЧЕННІ МИТЦЯ СЛОВА ТА ПЕНЗЛЯ

Проблема християнського світогляду Т.Шевченка віддавна цікавила багатьох дослідників творчої спадщини Кобзаря. У ХХ столітті дискусії розгорілись між представниками різних ідеологічних таборів. За радянських часів поета вважали "атеїстом". Літературні критики, заангажовані історики і філософи, на підставі старанно підібраних цитат, засвідчували негативне ставлення Т. Шевченка до християнства, Бога та релігії загалом.

Питанням релігійного світогляду Кобзаря займалися такі вчені української еміграції, як Д.Чижевський, І.Огієнко, Є.Маланюк. Сучасні дослідники не полишають означену проблему; над нею працюють М.Попович, Л. Плющ та інші. Про ставлення поета до вірувань інших народів, зокрема іудаїзму, ісламу, індуїзму, східних культів, мовиться в дослідженнях П.Кральнока.

Професор В. Мокрій виокремив чотири етапи розвитку релігійних поглядів Т.Шевченка: релігійні мотиви у юнацькому періоді (мають обрядовий, традиційний характер); погляди, що сформувалися під впливом Святого Письма, у період трьох літ і діяльності Кирило-Мефодіївського товариства (Шевченко визнає Бога-Творця, але бунтує проти керованої ним та царем долі народів і конкретної людини); релігійність Т. Шевченка на засланні (поет протиставляє Бога й церкву, виступає проти останньої, показуючи, що у її діяльності немає нічого спільного з вірою в душу); відновлення віри і повернення до написання літературної молитви в останні роки життя (на першому плані — ідеї добра, справедливості та любові до ближнього).

З'ясуємо чинники, що зумовили особливий, суперечливий християнський світ поета. Так, дослідниця М. Даниленко зазначає, що першою школою морального та релігійного розвитку будь-якої особистості є сім'я – первинне середовище, в якому розвивається дитина. У Т. Шевченка ж родина була побожною.

Другим чинником, який впливав на християнські погляди Шевченка, було домінуюче в Україні й загалом у Російській імперії православ'я з відповідними канонізованими богослужбовими практиками й віровченням. Справжня віра, на думку поета, - це віра в серці, церква ж стоїть на боці сильного, не звертаючи уваги на страждання простого народу, даючи йому віру і відбираючи свободу. Критикуючи все те, що затьмарює дійсний зміст віри, постійно цікавився релігійними проблемами, перечитував Біблію та часто цитував її, переосмислював біблійні мотиви, шукав у них теми, що могли бути пов'язані з тогочасною дійсністю.

Ще один фактор, який визначав своєрідну релігійність Шевченка – нові, “нетрадиційні” для України, почасти релігійні (протестантські), почасти секулярні ідеології, породжені Реформацією, Просвітництвом та реаліями початку XIX століття. З цими ідеями Шевченко міг ознайомитися, перебуваючи в Петербурзі, а також у середовищі українських освічених дворян, із якими активно спілкувався в 1843-1845 роках.

Дослідниця діяльності Кобзаря Р.М. Вербова робить висновок, що Т.Шевченка доцільно трактувати як християнського філософа, який сповідував Слово Боже. Автор виокремлює такі засади: Свята Божа правда, душа і серце, любов і прощення – головні мотиви його філософування, що проявляються в найкращих традиціях національної ментальності.

На думку Т. Шевченка, жити серцем – жити з Господом, творити правду і добро. Окрім того, вболіваючи за долю Батьківщини, поет бореться за відновлення апостольської чистоти християнства. Відтворює він біблійні мотиви в поезіях «Псалми Давидові», «Подражаніє II псалму», «Ісаія. Глава 35» та інших творач.

Поет вищим критерієм оцінювання явищ уважав Правду, що була для нього синонімом Божої волі. Людинолюбна суть християнства близька його щирому, ніжному серцю. Відтворюючи глибини української ментальності, Т.Шевченко показує дію духу Христового в душах братів і сестер у творах «Відьма», «Наймичка», «Москалева криниця», «Не спалося, а ніч як море».

Для Шевченка релігія мала сенс як засіб боротьби за свободу людини, її щастя. Дослідники, що займалися вивченням щоденників поета, зазначають про двоїстість у ставленні поета до релігії: з одного боку, він уважає себе християнином, любить цитувати Біблію, постійно звертається до Бога, молиться за благополуччя народу, за тих, хто йому допомагає, а з іншого – він критикує церкву, осуджує тих, хто не виконує головну християнську заповідь — любов до ближнього.

Отже, Т.Шевченко був християнином філософського складу думання, який готовий був навіть душу погубити, аби лиш його народ був помилований і прощений, аби звільнити його від страждань. Найкраще ілюструють переконання Шевченка такі слова І.Стуса: «У християнській релігії шукав не формальних моментів, не мертвої обрядовості, а прагнув збагнути те, що було в ній найбільш істотне».

* * *

*Т.В.Цуканова, студентка II курсу
(наук. кер. – ст. викл. Сердюк І.О.)*

ДЖЕРЕЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОКУМЕНТАЦІЇ ПОЛТАВСЬКОГО СОВІСНОГО СУДУ ІЗ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У Державному архіві Полтавської області зберігається фонд «Полтавський совісний суд», який складається лише з двох справ: журнальна книга за 1807-1808 роки та протокольна книга за 1806-1807 роки. Документація представляє невеликий період діяльності суду, котрий діяв з 1803 по 1857 рік. Доля решти його документів, на жаль, невідома.

Сама ідея створення совісних судів на теренах Російської імперії логічно виходила з політики просвіченого абсолютизму Катерини II. Подібні

судові установи мали функціонувати на основі принципу станової рівності, гуманності й, що найголовніше, – «суду по совісті» та «з добра і справедливості». В них розглядалися, перш за все, земельно-майнові суперечки, злочини душевно хворих, а також злочини неповнолітніх і чаклунства. Совісний суд перебував у повній дисгармонії з усією судовою системою, відрізняючись тим, що розглядав справи здебільшого тих людей, які не були правоздатні у тогочасному суспільстві – тобто жінок, дітей, душевнохворих. Суд складався з голови, двох засідателів, канцелярії у складі двох столоначальників та одного реєстратора, писарів середньої й нижчої категорії. Слід зазначити, що під час вибору голови і засідателів, дотримувалися принципу станової рівності з підсудними.

Як історичне джерело нам більш цікавою є книга «Протоколов Малороссийского Полтавского Совестного суда», перша й остання справи якої датовані 17 грудня 1806 року та 17 грудня 1807 року відповідно. Книга формату «in folio» написана чотирма різними писарями (про що свідчить аналіз почерку в тексті). Для письма використовували чорнило коричневого кольору і цупкий світло-блакитний папір, аркуші списані з кожного боку. До книги ввійшли справи неповнолітніх, чаклунства і забобнів, образи батьків, звільнення кріпосних. Усього Протоколи містили 247 аркушів, але, на жаль, деякі з них були втрачені.

Аналіз справ показує, що найбільшу увагу суд приділяв злочинності неповнолітніх. До молодих злочинців ставилися з обережністю, адже діти нездатні до кінця осмислити наслідки своїх дій. Совісний суд уважав осіб включно до 21 року неповнолітніми. У протоколи засвідчувалися тільки справи у разі крадіжки чи збитків з необережності.

Для прикладу розглянемо дві справи неповнолітніх, які завдали збитків з необережності. Працюючи в наймитах, неповнолітня Марфа підпала комору. Совісний суд поставився до ситуації з лояльністю – віддав дівчинку на поруки родичам. Друга справа трохи схожа на попередню. Три неповнолітні сини козака смажили качку і підпалили скирту сіна, що належала поміщиці. Совісний суд, розглянувши справу покликаючись на імператорський указ Олександра I: «...за воровство на роботу недодавать, но следующие за поворованные вещи деньги взыскать с их родственников...», і зобов'язав родичів відшкодувати збитки постраждалій, а також дати підписку про подальшу обережність дітей. Інші справи вирішувалися подібним, досить гуманним, способом, який позбавляв дитину публічного покарання і перекладав усю провину на батьків чи рідню. При вирішенні справ щодо крадіжок, також керувалися вищезгаданим указом.

Отже, судовий процес у совісному суді та його рішення не були чітко регламентовані законом, хоча судді й намагалися обмежити свої вироки законними підставами. У справах неповнолітніх вони керувалися гуман-

ністю та намагалися вплинути на винного через виховний потенціал рідні. Дуже важливо, що суд оберігав неповнолітніх правопорушників від покарання у вигляді примусових робіт. Під час розгляду справи, враховувалися мотиви злочину, а також перевірялося, чи не стала дитина жертвою психологічного натиску з боку дорослих. Відтак, діяльність суду залишила по собі істотний корпус документів, цікавих з точки зору дослідження змін у тогочасному суспільстві в ставленні до «слабких» його членів: жінок, підлітків, душевнохворих. Матеріали совісного суду показують великі зрушення в суспільній свідомості, коли, наприклад, чаклунство переставало бути злочином і переводилося в розряд забобонів, тобто українське традиційне суспільство «знизу» почало сприймати модернізаційні ініціативи, насаджувани «згори».

* * *

*М.І.Ковальова, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Л.Л. Бабенко)*

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ РАДЯНСЬКО- НАЦИСТСЬКОЇ ВІЙНИ

Жодна подія двадцятого, а можливо, й кількох попередніх століть не може зрівнятися з Другою світовою війною за тими впливами, які вона вчинила на хід історичного поступу, зазначає О.Лисенко.

Сучасна історична наука перебуває в пошукові відповідей на численні питання, на які не дала відповіді радянська історіографія. Це дістало відображення в дискусіях щодо визначення характеру війни та її називання. Якщо назва «Велика Вітчизняна війна» асоціюється, скоріше, з народним сприйняттям подій 1941-1945 років, то назва «радянсько-нацистська», на думку науковців, більш об'єктивно відбиває конфлікт двох тоталітарних режимів у боротьбі за переділ Європи.

Разом з тим М.Коваль уважав, що у визначенні як характеру, так і назви війни слід виходити з подвійного їх тлумачення: для сталінської влади це була війна за розширення соціалістичної системи, загарбницька за суттю, а для суспільства – визвольна та вітчизняна.

Цікаву думку з цього приводу висловив полтавський письменник-фронтвик Л.Бразов, автор повісті «Гарт далеких днів»: «І не за Сталіна ми воювали, як дехто й зараз бубонить, не за торжество соціалістичної ідеології, а кожний за себе, за своїх рідних і всі разом – за Вітчизну. Як

наші діди й прадіди. Як козаки-запорожці під Берестечком, як полтавці на валах оточеної шведами фортеці. Вони билися на смерть, щоб не віддати ворогові свою землю, щоб не піти в чужоземне ярмо. Ось так і ми, рядові й офіцери, комуністи й безпартійні в роки Великої Вітчизняної».

Важливе значення мало також розв'язання проблеми об'єктивної оцінки боєготовності та боєздатності Червоної армії. Отож для зручності управління військами і кращого матеріально-технічного їх постачання, а також виходячи з оперативно-стратегічних міркувань та мобілізаційних планів, усю територію Радянського Союзу було поділено на 16 військових округів й один фронт.

Чисельність армії постійно зростала. Від січня 1939 по червень 1941 рік в Червоній армії було сформовано 125 нових дивізій, яким надали понад 7 тисяч танків; 17,7 тисячі літаків; до 30 тисяч гармат; 52,4 тисячі мінометів. Один тільки Київський особливий військовий округ збільшився на 8 механізованих корпусів, 8 стрілецьких та 10 авіаційних дивізій, 5 артилерійських протитанкових бригад тощо. Однак жодна з цих дивізій не була вкомплектована відповідно до штатів воєнного часу, за якими стрілецька дивізія повинна була мати 14 483 чоловіка, легких танків – 16, гармат і мінометів – 294; танкова дивізія – 10 940 чоловік, танків важких – 63, середніх – 210, легких – 102, гармат і мінометів – 85; моторизована дивізія – 11 650 чоловік, танків легких – 275, гармат і мінометів – 158. Щодо укріплених районів, то старі в основному мали тільки кулемети та на протитанкову оборону не були розраховані, а спорудження нових не було закінчено, їх укріплення ще лишались без озброєння, і війська в мирний час у них не розміщувались.

Наскільки недостатньою була в той час укомплектованість військ прикордонних округів, можна простежити на прикладі того ж Київського Особливого військового округу. Загальна укомплектованість з'єднань армій прикриття становила тут щодо особового складу 65-70%, автотранспорту – від 15 до 40 відсотків, бронетанкового озброєння – до 70-90 відсотків, артилерійсько-мінометного озброєння – до 100, кінного транспорту – до 70%.

Велику нестачу автотранспорту відчували і з'єднання, безпосередньо підпорядковані командуючому військами округу. Вкомплектованість механізованих корпусів досягала 20-30%, стрілецьких – до 70%, крім 31-ого стрілецького корпусу, який майже не мав автотранспорту, а коней у ньому було 30% штатної потреби. Особливо в скрутному становищі на початку війни опинилися моторизовані дивізії. 212-а моторизована дивізія, наприклад, не маючи автотранспорту, взагалі не змогла рушити з місця.

За свідченнями радянських істориків, до початку війни чисельність Червоної армії сягала 5 мільйонів чоловік. Поряд із якісно новими військово-повітряними силами був створений новий рід сухопутних військ – бро-

нетанкові війська, які склалися з механізованих з'єднань. Формувалися повітряно-десантні війська. Набула подальшого розвитку протиповітряна оборона. Було розпочато створення реактивної артилерії. Незважаючи на такі успіхи, у матеріально-технічному забезпеченні армії виявлялися й значні недоліки, адже озброєння надходило переважно застарілих зразків, хоча ще до початку війни спеціалісти знали, що радянські танки старих зразків виходять із ладу після участі в 1-3 атаках, а німецькі – після 3-15.

Окрім усього вищезазначеного, відчутним був дефіцит і військового обмундирування. Варто навести такий характерний приклад. Перед початком операції (14 вересня 1939 року) у 60-ій стрілецькій дивізії бракувало 2500 шинелей, багато військовослужбовців не мали жодних знаків розрізнення, оскільки не вистачало близько 9000 петлиць для шинелей та гімнастерок.

Таким чином, однією з причин невдач у початковий період війни було незадовільне матеріально-технічне забезпечення Червоної армії, попри зростання бюджетних витрат на посилення обороноздатності країни. До цього можна додати, що на початку радянсько-нацистської війни у Червоній армії військові командири, не маючи достатньої фахової підготовки виявилися не готовими керувати великими військовими з'єднаннями та оборонними операціями.

* * *

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

*М. М. Семко, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)*

ІДЕОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВЛАДИ ПІСИСТРАТА

Найяскравішим представником ранньої грецької тиранії був правитель Афін з 560 по 527 рік до н. е. – Пісистрат. Йому не відразу вдалося закріпитися при владі, але аналіз його політичної діяльності свідчить про те, що тиран чудово вмів проводити політичну пропаганду, популяризуючи і поширюючи в масах ідеологічні ідеї. На думку Ю. Андреева, він здійснював історичну стилізацію, використовуючи модель древньої влади бацилеїв. Уже від народження Пісистрат був найбільш відповідною фігурою для тиранічної влади: його походження велося від давніх афінських царів Кодридів і, крім того, він був близьким родичем Солона. Такий важливий атрибут історичної стилізації, як воєнна слава, Пісистрат здобув під час війни з Мегарами, де йому вдалося захопити важливий для афінян форпост – гавань Нісея. Слід відзначити і той факт, що самої харизми для утвердження своєї влади у полісі тирану було замало. Згадаймо попередника Пісистрата – Кілона, який теж вибрав харизматичний шлях, тобто звертався до ідеї богообраності, спираючись на стару релігійну традицію. Але цього виявилось замало, оскільки необхідним було об'єднання політики і харизми. Цей шлях був вибраний засновником майбутньої династії Пісистратидів, тим більше, що всі необхідні передумови вже існували: афіняни позитивно ставилися до моделі тиранічної влади, були готовими її прийняти, «народна» партія діакрів мала широку підтримку серед населення, і найголовніше – Пісистрат, на відміну від Кілона, захопив владу легально, з дозволу народу.

Останнє повернення і закріплення тирана на владному місці проходило у формі театралізованого релігійного дійства. Джерела повідомляють, що Пісистрат в'їхав у місто на колісниці, де поряд з ним стояла красива, висока Фія, що символізувала богиню Афін, яка начебто повертає Пісистрата на Акрополь і гарантує йому освячену богами владу. Населення попередньо було повідомлене про це дійство, але ефект був приголомшливий – народ, повіривши, що ця жінка дійсно богиня, впав на коліна та прийняв Пісистрата як свого володаря. Звичайно, кожен із жителів Афін розумів, що це звичайна жінка, але в культовому контексті тогочасного

світогляду було прийнято сприймати людину як витвір самого бога, й цьому також значною мірою сприяла релігійна свідомість і страх та повага до богообраності. В офіційній пропаганді тиран постійно підкреслював покровительство цієї богині, використовуючи цікаві міфологічні аналогії з Гераклом та Одисеем, яким теж досить часто допомагала Афіна. Мистецтво того часу досить часто відображало релігійну пропаганду Пісистрага, особливо поширеним був факт наявності на вазах та чашах цього періоду відповідних міфологічних сюжетів. Найбільш очевидний зв'язок з легітимізацією Пісистрага має цикл зображень, на яких представлено сюжети введення Геракла на Олімп. Престиж Пісистрага підтримувала також широка будівнича діяльність не лише культових, а й громадських споруд. Це в свою чергу символізувало його перемогу над хаосом та об'ясування космосу.

Отже, розглянувши всі доступні дослідженню ідеологічні аспекти влади Пісистрага, можемо стверджувати, що він оформляв свою владу за моделлю древньої гомерівської царської влади, ядром якої була харизматичність царя. Він підкорив свою внутрішню політику цій моделі й при вирішенні конкретних питань діяв так, як того вимагала ідеологічна модель його влади, при цьому здійснюючи пропаганду вербальними та невербальними засобами. Яскравою відмінністю Пісистрага від інших тиранів зазначеного періоду було використання вазопису із застосуванням символічних образів, які на рівні асоціацій висловлювали ідеї легітимності його влади. Мистецтво ототожнювало афінського тирана з деякими богами та героями. При цьому між ними не ставився знак рівності, але акцент робився на виявленні божественного у буденному.

* * *

*О.П. Загребельна, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)*

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ МОНГОЛО - ТАТАР ЗАВОЙОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

До нашого часу тривають наукові дискусії щодо наслідків монголо-татарської навали для руських земель і загалом про саме існування так званого «іга». Щоб зрозуміти сутність «іга» (через призму взаємин руських князівств і Золотої Орди впродовж XIII–XV століть), необхідно визначити рівень впливу Орди на руські землі в означений період. У цьому, на нашу думку, й полягає актуальність нашої статті.

На середину XIII століття Золота Орда не мала сили окупувати Русь повністю і поставити її у васальну залежність. Руссю безпосередньо управляли місцеві князі, більшість яких були перетворені у васалів золотоординського хана. Щоб зміцнити їх залежність, золотоординські хани намагалися розпалювати феодальні уособиці, підбурювали одного князя проти іншого. У цій політиці вони не нехтували ні підкупом, ні обманом, ні вбивством.

Однак Золота Орда не змогла придушити прагнення Русі до політичної незалежності. Із самого початку золотоординського іґа народ не припиняв боротьби проти поневолювачів. Перший удар золотоординському пануванню завдала хвиля народних повстань. У лісах, степах, плавнях базувалися загони воїнів, які систематично давали відсіч загарбникам. Велику роль у консолідації антиординських сил відіграла і політика видатних полководців та дипломатів Русі.

Народні рухи, а також політика деяких руських князів змусили Золоту Орду залишити непорушним політичний і церковний уклад (у 1261 році в Сараї було навіть створено спеціальну руську єпископію) Русі. Золотоординцям залишалося пристосовувати місцеві порядки до цілей, які ставила їх політика. Із метою придушення народних виступів та посилення експлуатації у деяких землях Русі було створено військово-політичну організацію баскаків. Особливі військові загони, відповідно до їх чисельності, очолювали десятники, сотники, тисячники і темники. Вони формувалися не лише із золотоординців, а частково з місцевого населення. Загони були в розпорядженні баскаків (намісників) – у Монголії їх називали „таньмачі”. Баскакські загони діяли переважно у Північно-Східній Русі, зокрема в Мурманській, Рязанській та Суздальській землях, а також на території Смоленського, Тверського, Ростовського, Курського, Владимирського князівств. Дещо пізніше виникли баскакські загони і в деяких районах Південно-Західної Русі. Основним обов'язком баскаків було тримати в покорі місцеве населення.

Існувала на Русі відповідна система повинностей і зборів: поплужне (поземельний податок – від плуга), кормове (утримання ханської адміністрації й тієї, що відряджалася на Русь у „службових справах”), ямне (надання підвод для поштового зв'язку та перевезення ханських чиновників), тамча (мити). Найважчою повинністю була „війна” – виставлення певної кількості воїнів для участі в грабіжницьких монголо-татарських походах. Золотоординці обкладали руське населення різними поборами. Були випадки, коли татари на Русі забирали в рабство одного з трьох синів, часто неодружених чоловіків, жінок. З інших же брали у формі викупу по шкурі ведмеда, чорного бобра, тхора і чорної лисиці чи просто забирали в неволю.

Жорсткі методи баскакської системи викликали невдоволення населення. У 50-их роках XIII століття прокотилася хвиля невдоволень у Новгороді, в 60-их – у Ростові, Суздалі, Володимирі, Устюзі, Ярославлі. Народний антиординський рух, незважаючи на жорстоке його придушення, зростав. У деяких районах антиординський рух очолювали князі.

Активний антиординський рух примусив золотоординських політиків дещо видозмінити систему експлуатації Русі з метою забезпечення регулярних надходжень данини і стримати до деякої міри народні повстання. Нові методи полягали, з одного боку, в організації перепису, тобто в підрахуванні об'єктів обкладання й суми данини, із другого – у передачі права й обов'язку збирати та доставляти в Орду данину князям.

У 50-их роках XIII століття монгольський хан Менгу дав наказ зробити перепис населення Русі. Він призначив на Русі даругу (особа, відповідальна за збирання податків), який і відправив переписувачів („численників”) у Муромську, Суздальську й Рязанську землі. Населення було поділене на десятки, сотні, тисячі та тьми (десятки тисяч). Податку не підлягало тільки духовенство, на яке загарбники опиралися у своїй політиці. Незабаром даниною була обкладена переважна більшість земель Русі. Наприкінці XIV століття золотоординські хани відмовилися від баскацтва на Русі, а також від існуючої системи відкупів. Данину збирали вже руські князі.

Передача права (обов'язку) збирати і доставляти в Орду данину руським князям мала суттєві політичні й економічні наслідки для Русі. Адже князі, яким доручався збір данини, були поставлені в привілейоване становище перед іншими князями й таким чином у майбутньому використовували свою владу для об'єднання земель та зміцнення великокнязівської влади, а з часом і згуртування антиординських сил.

Щоб розпалювати боротьбу між окремими князями за великокнязівський стіл у Північно-Східній Русі ординці присвоїли собі право призначати великого князя. Саме великокнязівській стіл став одним із знарядь активізації на Русі феодальної ворожнечі. Ординці, підтримуючи і посилюючи феодальну роздробленість, намагалися перешкодити зростанню політичної єдності руських земель й іншими методами.

Увесь період золотоординського іґа на Русі позначається безперервними спустошливими набігами. Загарбники, захопивши місто, виганяли мешканців у поле, потім грабували домівки ремісників, молодих чоловіків і жінок забирали у неволю.

Отже, монгольське панування своїм кривавим брудом не тільки гнітило, а й ображало та висушувало саму душу народу, який став його жертвою. Методи управління Золотою Ордою руськими князівствами пізніше матимуть тривалі негативні наслідки для східних слов'ян у цілому.

*Р. О. Басенко, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)*

«ГНОСЕОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА» МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ТОВАРИСТВА ІСУСА (XVI СТ.)

Нинішній стан розбудови суспільства інформації та комунікації зумовлює зростання ролі освіченого, креативного й мобільного молодого покоління у суспільно-політичних, соціально-економічних і культурно-релігійних процесах. За таких умов молодіжний напрям стає вагомим компонентом кадрової політики всіх інституцій суспільства та держави, які докладають значних зусиль для виявлення і залучення талановитої й здібної молоді. Оскільки сучасна молодіжна політика набула реального змісту як підсумок діяльності суспільства попередніх епох у молодіжному середовищі, то цілком виправдане академічне, суспільне та практичне зацікавлення викликає період її зародження – XVI століття. Саме в цей час цінний досвід розроблення технологій виявлення і залучення здібної молоді продемонструвала діяльність католицького ордену єзуїтів – чернечої, духовно-світської організації, яка була заснована 1540 року іспанським дворянином Ігнатієм Лойолою для боротьби із Реформацією й розширення впливу католицизму на нові території.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми висвітлювалися у контексті загальної історії єзуїтів науковцями XIX – початку XX століття (наукові доробки Г. Бьомера, Т. Гризингера, Ж. Губера, М. Філіппсона, А. Бикова, О. Гожалчинського, А. Дем'яновича, К. Харламповича), дослідниками радянського періоду (праці Л. Великовича, Й. Григулевича, Д. Михневича, Б. Печникова), сучасними російськими та білоруськими науковцями (студії О. Андреєва, Т. Блінової, В. Лявшука, Д. Шмоніна), сучасними українськими істориками (монографії Б. Гола, А. Папазової, С. Серякова, Т. Шевченко).

Джерельну базу дослідження становлять: Статут ордену єзуїтів, Загальний екзамен, Конституції Товариства Ісуса, Духовні вправи Ігнатія Лойоли, Ratio studiorum, актові, наративні та епістолярні джерела.

Запропонована стаття присвячена огляду організаційно-ідеологічних засад кадрового компонента молодіжної політики ордену єзуїтів, а головна увага приділена виявленню методів і технологій, якими послуговувалися єзуїти для розв'язання «гносеологічної проблеми» роботи у молодіжному середовищі – пізнанню здібностей, нахилів та можливостей молоді на предмет перспектив її залучення до служіння в Товаристві Ісуса.

Сучасна католицька церква значну увагу приділяє проблемі інтеграції молодого покоління до власних інституцій. Так, у Декретах II Ватиканського Собору 1962 – 1965 років зазначалося: «Єпископам слід піклувати-

ся про те, щоб молоді люди, наділені належним характером, чеснотами та обдарованістю, направлялися в католицькі інститути. Найбільш обдаровану молодь із наших університетів слід виховувати з особливою турботою і висувати на викладацьку роботу».

Орден єзуїтів, будучи сьогодні однією із найавторитетніших і найдієвних організацій католицької традиції, позиціонує молодіжну політику як головний напрям своєї духовно-просвітницької, церковно-пастирської, освітньо-інтелектуальної, виховної, соціальної та інформаційної діяльності. Про це свідчить зміст Декретів 35-ої Генеральної конгрегації (законодавчого органу) Товариства Ісуса: «Життя наших общин, – зазначалося у Декретах, – може бути привабливим для людей, особливо молодого віку, спонукаючи їх долучитися до нас. Важливо, щоб особистісна, духовна, інтелектуальна і церковна формація (становлення) молодих єзуїтів була потужною та живою».

Ретроспективно розглядаючи молодіжну політику ордену єзуїтів слід відзначити, що остання складалася з двох частин: перша – залучення молодого покоління до католицької віри шляхом реалізації проповідницької, місіонерської, освітньо-виховної діяльності та друга – формування кадрового складу ордену із талановитого і здібного юнацтва.

За таких обставин перед ченцями-єзуїтами поставало вагоме завдання – пізнати молоду людину, а виявивши здібну – залучити до свого ордену.

«Приймати до ордену талановите та здібне юнацтво, яке відчувало покликання служити у Товаристві Ісуса» – максима кадрової молодіжної політики єзуїтів. Відтак, щоб виявити молодь, яка відповідала наведеним критеріям, єзуїти розробили власну систему методів і технологій.

За твердженням російського православного історика О. Дем'яновича, відбір молодих осіб, придатних для втілення основних завдань ордену єзуїтів, здійснювався з учнів світських шкіл, які діяли при колегіях Товариства Ісуса. Дійсно, саме меті виявлення здібного юнацтва слугувала методика організації освітньо - виховного процесу, що втілювалася в єзуїтських школах: атмосфера змагальності, організація дискусій і публічних звітів, завдання творчого характеру, проведення екзаменів, надання кращим учням титулів декуріона, заохочення шкільного самоврядування та культурної самодіяльності. Названі новаторства в освіті дозволяли учням розкрити власні здібності й допомагали викладачам краще пізнати нахили, можливості та перспективи вихованців.

Учні, які виявили чималі здібності, вступали до новіціату (пробаційного дому) – першого етапу формації (духовної підготовки та академічного навчання) кандидата на вступ до ордену єзуїтів, який тривав два роки і був не чим іншим як періодом випробування.

Проте перш ніж стати кандидатом на вступ до ордену, незалежно від того чи був юнак вихованцем світської орденської школи чи ні, він проходив етап першої пробації. «Кандидатів, – підкреслювалося у «Конституціях» – головному програмному документі Товариства Ісуса, – слід добре пізнати перед прийняттям на пробацію. Із цією метою необхідно влаштувати доми першої пробації, де б кандидатів випробовували впродовж місяця».

Серед методів і технологій пізнання молодого кандидата на етапі першої пробації використовували такі: екзаменування – розпитування кандидата про наявність основних та другорядних перешкод на вступ до ордену.

Важливим методом пізнання молодого кандидата була організація бесід із мешканцями дому, під час яких юнак міг повідомити важливу інформацію про себе та свою сім'ю.

У зв'язку з тим, що всі кандидати, будучи побожними, із великою відповідальністю ставилися до сповіді, єзуїти використовували таїнство покаяння як метод отримання інформації про кандидатів, нехтуючи ідеєю таємниці сповіді. З цього приводу в Загальному екзамені – документі інформативного характеру, який містить відомості про організаційно-ідеологічні засади ордену єзуїтів, зазначалося: «Сповідник, виявивши, що кандидат надає неправдиві свідчення, повинен впливати на його сумління».

Після того, як кандидат успішно пройшов випробування першої пробації, його приймали до новіціату, де щодо нього вчинялося детальне екзаменування і загальна сповідь. Він здійснював реколекції (виконання духовних вправ), шість основних проб (юнак мав продемонструвати вміння служити у шпиталі, просити милостиню заради Христа, займатися добродійною діяльністю, тлумачити основи християнської віри, проповідувати та сповідати). Крім того, на під час виконання всіх компонентів випробування молодого кандидата супроводжував духівник, головна мета якого зводилася до пізнання «найпотаємніших глибин душі» молодого особистості.

Нарешті, кандидат який пройшов два роки новіціату, виявив себе здібним і покірним, сприяв розбудові інших через спілкування з ними та успішно пройшов усі випробування, допускався до складання обітниць бідності, послуху й чистоти, тобто ставав членом Товариства Ісуса.

Як бачимо, орден єзуїтів, приймаючи до своєї організації юнаків лише за визначеними критеріями, сформував багатокomпонентну й різнорівневу систему випробувань, спрямовану на розв'язання «гносеологічної проблеми» молодіжної політики – пізнання здібностей молодих кандидатів. Проте прагматизм єзуїтів, їхнє орієнтування на безпомилковість у відборі власних молодих кадрів спричиняли значні пересмикування: духівники намагалися пізнати не лише здібності та дарування юнацтва, але і його думки, втаємничені глибини «особистісного простору».

*І. М. Парфiненко, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Л.М.Швець)*

СТАТУТ СВЯТОГО БЕНЕДИКТА НУРСЬСЬКОГО – ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЧЕРНЕЦТВА

Християнська церква впродовж усього середньовіччя відіграла важливу роль, як ідеолого-культурний інструмент консолідації тогочасного суспільства. Особливе значення мало чернецтво як зразок християнських чеснот, організаційні основи якого було оформлено у статуті Бенедикта Нурсійського.

Сам Бенедикт походив зі шляхетної родини, навчався у Римі, але розпусність римського життя йому не подобалася, і він подався в гірську місцевість неподалік від міста, де прожив у печері близько 3 років, шукаючи усамітнення. Слава про побожне життя Бенедикта привела до нього кількох прибічників, з якими він заснував 12 маленьких монастирів. Ворожість до нього місцевого кліру змусила його разом з учнями перебраться далі на південь, до Монте - Касино, де вони заснували новий монастир, для якого Бенедикт склав правила, в котрих висловив свої погляди на чернецтво та душу людини.

Фактично статут Бенедикта Нурсійського ввібрав у себе традицію давньогалльського й східного чернецтва, з якими Бенедикт познайомився через твори святого Василя Великого та святого Іоанна Касіяна. У цілому, статут Бенедикта дуже практичний, у ньому зроблено наголос на повсякденні потреби й обов'язки чернечої громади як у богослужіннях, так і в господарській діяльності.

Статут складається з прологу і 73 глав; остання глава являє собою своєрідний епілог. Частина твору (пролог, глави 1, 4-7) присвячена теоретичним питанням чернечого життя, в яких розкривається аскетичне богослов'я; інша частина містить практичні приписи влаштування внутрішнього життя ченців. Особливість Статуту – стислість і методичність представлених правил. Бенедикт підкреслював, що його Статут не є абсолютним зразком, що охоплює всі аспекти чернечого життя, він написаний для молодих служителів культу. В пролозі вказувалося, що автор адресує цей твір тим, хто готовий відкинути свою волю і, взявши зброю слухняності, вступити в боротьбу заради Христа.

Аналізуючи зміст твору, ми знаходимо загальні засади морального та фізичного виховання бенедиктинців. І хоча Статут вирізняється відомою м'якістю, порівняно з у край суворими правилами життя східного чернецтва, та все ж таки йому притаманні й досить жорсткі дидактичні

методи щодо виховання. Так подібно східним ченцям Бенедикт наказував всьому чернецтву займатися фізичною працею. У 48-ій настанові він говорив, що «лідарство – це перший ворог душі. Тому у відповідний час усі ченці повинні працювати, а у визначені години – займатися божественним читанням». До речі, ухвали про заняття ченців читанням мали величезне значення, оскільки започаткували шлях до їх наукової діяльності. А хто порушував цей канон, притягувався до відповідальності й належним чином карався.

Ідея виховної місії монастиря позначається і на системі покарання за провину. Непокірною ченця спочатку застерігав декан (особа, яка наглядала за ченцями), й лише після двократного безрезультатного вмовляння винний виключався від участі в загальній трапезі та загальній молитві. У серйозніших випадках він позбавлявся права будь-якого спілкування з іншими ченцями. За цією карою могло бути застосоване тілесне покарання. У правилах свого ордену, що вважаються основним маніфестом чернечого життя у римо-католицькій церкві, святий Бенедикт Нурсійський давав детальний опис своїх думок про те, як ченці повинні харчуватися та поститися. Аспект прийому їжі ніс у собі також і виховний характер, оскільки формував у вихованців монастиря відчуття міри й, звісно, ж був складовою фізичного виховання, яка забезпечувала здорове та збалансоване харчування. При цьому зауважувалося, що не можна до всіх ченців ставитися однаково, і не можна вимагати від усіх одного й того ж. Хоча приписи Бенедикта доволі суворі, однак у них помітне розуміння людських вад.

Однак, незважаючи на такі методи трудового й фізичного виховання, все ж головна увага приділялася моральному аспекту особистості, в основу якого були покладені морально-християнські засади.

* * *

*М.Г. Кобиляцький, студент III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Л.М. Швець)*

СТИГМАТИЗАЦІЯ СВЯТОГО ФРАНЦИСКА АССИЗЬКОГО

Франциск Ассизький — один з найбільш шанованих християнських святих. Часто його називають «найпривабливішим святим», він користується цілком заслуженою популярністю серед некатоліків і навіть серед атеїстів. Упродовж восьми століть особистість святого Франциска приваблює людей різних поглядів та світоглядів. У ньому вбачають родона-

чальника індивідуалізму, передвісника Ренесансу, реформатора, революціонера, романтичного героя... Насправді ж у його житті по суті не було нічого, крім точного наслідування євангельського ідеалу й духовної спадщини Ісуса Христа — настільки досконалої, що його називають «Alter Christus» — «Другий Христос».

Святий Франциск Ассизький, уроджений Джованні Франческо ді Бернардоне (1181 — 3 жовтня 1226 року), був італійським католицьким ченцем і проповідником. Заснував чоловічий чернечий францисканський орден, Чернечий орден жінок з Сент-Клер і орден Святого Франциска для чоловіків та жінок, які не дали чернечої обітниці. Хоча він ніколи не був висвячений у сан католицького духовенства, Франциск Ассизький є одним з найбільш шанованих релігійних діячів в історії християнства. Він став першим християнським святим, який виявив перші відомі й офіційно засвідчені Христові стигмати на своєму тілі (14 вересня 1224 року на горі Верна під час свята Воздвиження Святого Хреста).

За два роки до своєї смерті Франциск отримав стигмати: на його руках, ногах і боку з'явилися рани — сліди мук Ісуса Христа. Його руки і ноги були наскрізь пронизані гвіздками, а на правому боці, наче пронизаний списом, з'явився багрянний рубець, з якого періодично почала сочитися кров, постійно зрешуючи його одяг. Проте Франциск приховував стигмати від оточення та намагався впливати на людей більше прикладом власного благочестя й складанням молитов.

Таким чином, стигмати на тілі Франциска ще за життя зробили з нього святого, і тому його канонізація залишалася фактично питанням часу. Менше ніж через два роки після його смерті (16 липня 1228 року) понтифік Григорій IX, який був особисто знайомий з Франциском, урочисто долучив його до лику святих.

У принципі, Франциск Ассизький не вніс до християнства нічого, що можна було б назвати великим відкриттям. Проте його роль в історії християнства важко переоцінити. Його духовність наповнила новим змістом мистецтво раннього італійського Відродження, й насамперед Джотто. Порвавши із середньовічними канонами, цей італійський живописець уніс у релігійні сцени на своїх картинах земне начало, зображуючи євангельські легенди з небувалою життєвою переконливістю. «Гімн Сонцю» — перший вірш написаний Франциском, дав поштовх розвитку поезії, що надихнула великого Данте. Але, можливо, головне, що зробило особистість Франциска настільки привабливою, — це дивовижна атмосфера любові, доброти і простоти, яку він умів створити навколо себе, яку чудово передали його сучасники.

* * *

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ВПРОДОВЖ XV СТОЛІТТЯ ЯК ОСНОВИ ПОЛЬСЬКОЇ «ШЛЯХЕТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ»

У сучасних українських реаліях триває боротьба між двома основними моделями верховного управління країною – між президентською та парламентською республіками. Для кращого розуміння переваг і недоліків кожної з них варто проаналізувати досвід з минулого наших найближчих сусідів – Польщі. У першу чергу це стосується періоду становлення польської «шляхетської демократії» – XV–XVI століття.

Важливою стороною трансформації органів Польської держави в XV столітті стало складання інститутів польського парламентаризму – загальнопольського (вального) сейму, провінційних і земських сеймиків. Саме на їх фундаменті наприкінці XV – упродовж XVI століть склалися базові інститути польської «шляхетської демократії».

Генезис основних інститутів «шляхетської демократії» досить ясний. Менш зрозумілі причини, які викликали до життя цю специфічну модифікацію станово-представницької монархії. Сказати, що її поява пов'язана з попередніми процесами в польському суспільстві та державі, було б неправильно. Швидше навпаки, «шляхетська демократія» становить аномалію на європейському тлі. Самий факт її існування впродовж кількох століть показує, що відхилення від «норми», аномалії й альтернативи в історії не менш закономірні, ніж те, що є «нормальним».

Система «шляхетської демократії» спиралася на сейм, сеймики і розгалужене дерево земських посад.

Загальнопольський вальний сейм, або парламент, з кінця XV століття складався з двох частин: посольської палати (хаги) і сенату. Походження сенату не є загадкою: він розвинувся з королівської ради, яка із дорадчого органу при королі поступово перетворилася на фактично незалежний орган, участь у якому стала не тільки правом, але й обов'язком вищих осіб держави і церкви: єпископів, канцлера, підканцлера, гетьмана, підскарбія, маршалка, воевод та каштелянів. Періодичність засідань сенату спочатку залежала винятково від короля, потім – стала визначатися традицією і ритмом роботи сейму в цілому.

Сейми – загальнопольський (вальний), провінційні та повітові – виникли на основі вічових зборів лицарства, але в чому полягала їх роль у XIV столітті, в епоху єдиновладного правління королів, сказати важко. Відомо, наприклад, що статути Казимира III були прийняті на з'їздах

Великопольської та Малопольської шляхти. У XV столітті їхня діяльність простежується з більшою виразністю. У цей час скликання загальнопольських з'їздів шляхти стає регулярним чинником польського суспільно-політичного життя. Однак будь-яких суворих правил скликання та проведення сеймів і сеймиків не існувало. Провідну роль відігравали члени королівської ради, представники місцевої адміністрації й носії земських посадових титулів. Виборних шляхетських депутатів не було. А для участі в сеймах і сеймиках з'їжджалася в основному шляхта того регіону, де проходив сейм. Не було й відрегульовано процедуру голосування: рядові учасники зібрання гулом і криками виражали своє схвалення або несхвалення запропонованих проектів рішень.

Компетенція і склад провінційних сеймів були такими ж, як і у вальних сеймів, але з тією відмінністю, що їхні рішення мали силу лише в межах цієї землі. Сам факт існування таких сеймів робив їх противагою вальному сейму, і король міг спертися на їхній авторитет у разі незгоди із загальнопольськими лицарськими зборами.

Що стосується місцевих, земських сеймиків, то вони розвинулися в XV столітті, головним чином, на противагу влади старости. Діяльність їх зосереджувалася в основному на локальних проблемах – у першу чергу судових, а також адміністративних, поліцейських і фінансових. Шляхта тут мала перевагу над магнатами, та її участь у виробленні рішень була діяльнішою й вагомішою.

Найважливіша особливість сеймів і сеймиків – їхня одностановість. Хоча представники деяких міст та капітулів брали участь у засіданнях, домінування шляхти було незаперечним. У XVI – XVIII століттях міські делегації кількох найбільших міст мали право лише дорадчого голосу у вирішенні тих чи тих питань, що стосувалися міського життя.

Польські сейми і сеймики XV століття ще не набули тієї форми і значення, якими вони володіли в XVI – XVIII століттях. По-перше, покищо не відбувалися вибори шляхетських депутатів із числа учасників сеймиків на провінційний або вальний сейм, що стало правилом лише в XVI столітті. По-друге, тільки наприкінці XV століття стала складатися двопалатна структура сейму, в той час як раніше сенат діяв поза сеймом і незалежно від нього. Першим сеймом, на засіданнях якого сенат і посольська хата об'єдналися, відбувся в 1493 році, після смерті Казимира Ягеллончика. Правда, сенат у цей час і на початку XVI століття кількісно перевершував хату, яка була нечисленною. По-третє, повноваження сеймів та сеймиків у XIV–XV століттях були вже більшими, ніж раніше, вони стали визначати хід політичного й громадського життя в Польщі.

У боротьбі за правові переваги шляхта виступала довгий час разом із магнатами, як єдина і вельми згуртована станова сила. Проте в XV столітті

наростають суперечності між шляхтою й магнатерією. Першим гострим конфліктом стала конфедерація (тобто об'єднання шляхти для досягнення певних політичних цілей) під керівництвом Спітека з Мельштина, що мала сильний вплив ідеології гусизму. Найбільш виразно шляхетсько-магнатський антагонізм виявився в 1454 році, коли зібране для походу проти Тевтонського ордена лицарство домоглося прийняття Нешавських статутів. Вони вели не тільки до обмеження прерогатив королівської влади, а й посилювали позиції шляхти в конкуренції з магнатами. Це проявилось, у першу чергу, в різкому зростанні ролі та повноважень сеймів і сеймиків. Відтепер король не міг скликати шляхетське ополчення (посполите рушення), приймати нові закони, ввести нові мита й податки без згоди вального сейму; вищі посадовці держави (тобто представники магнатерії) не могли ставати старостами. Земські судді повинні були обиратися королем із чотирьох кандидатів, запропонованих місцевим шляхетським сеймиком. Шляхта отримувала низку господарських привілеїв та компенсацію за участь у закордонних походах.

Пьотрковський статут 1496 року ще більше розширив шляхетські привілеї й ударив по інших станах. Шляхта отримувала монопольне право займати вищі церковні посади. Городянам заборонялося володіти землею, а селяни втратили право вільно залишати землевласника.

Таким чином, підсумком усіх цих законодавчих кроків було формування корпусу шляхетських станових привілеїв: звільнення шляхти від будь-яких матеріальних зобов'язань щодо держави, за винятком виплати невеликого податку на землю (порадльного); гарантія недоторканності майна та особистості шляхтича; монопольне право володіти землею і займати державні й церковні посади, тобто повне панування шляхти в державному апараті та церкві; господарсько-торговельні переваги; панування шляхти над селянами і дискримінація на її користь городян; особливий статус у кримінальному праві; ослаблення влади короля; підпорядкування волі магнатів становим інтересам шляхти завдяки особливій ролі сейму й сеймиків.

Отже, у Новий час польська шляхта вступала з такими привілеями і правами, якими не володіло дворянство жодної іншої країни Європи.

* * *

*Р. В. Василенко, студент III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Швець Л.М.)*

ПОХОДЖЕННЯ ЖАННИ Д'АРК У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Мабуть, жодна із жертв середньовічної інквізиції не привертала до себе такої уваги істориків, богословів, ба навіть простого люду, як знаменита героїня французького народу Орлеанська діва, котра була спалена на вогнищі за свої дії проти Господа. Попри наявність великої кількості літератури і джерел, що можуть розповісти нам про ті події, між дослідниками й досі точаться суперечки про її походження.

До нас дійшов словесний портрет Жанни, складений Персевалем де Булевіньє, радником Карла VII : «Діва ця статурою витончена...говорить не багато...полюбляє товариство воїнів і ненавидить багатолюдні збориська та з легкістю витримує всі тяготи ратної праці...». На відміну від зовнішнього портрета, складність викликає саме прізвище, яке ніде не згадується, окрім дворянської грамоти, виданої героїні. Із прізвищами взагалі у ті часи було складно, адже давали їх за місцем проживання, професією, особливими рисами характеру тощо. Варто згадати, що навіть її брати мали різні прізвиська — Дай та Баррей. Хроніст Монтень згодом побував на батьківщині дівчини й дізнався, що звали її там Жанною Дай, або Далліс.

Офіційна версія походження діви така: 6 січня 1412 року в селищі Домремі на кордоні Лотарингії та Шампані у селянській родині Жака Д'Арка та Ізабелли Роме народилася дівчинка, яку назвали Жанною. При цьому батьки дитини були багатими селянами чи збіднілими дворянами (про що свідчить частка до прізвища «д»). Сучасники Жанни писали її прізвище разом, вони взагалі не знали апострофа, який з'явиться лише через століття. Слід припустити, що рід пішов з населеного пункту Арк. Доречно буде згадати, що батько Д'Арк був не бідною людиною: мав 20 гектарів землі, займав посаду декана общини та збирав податки. Цієї версії припускаються В.І.Райцес, С.Д. Сказкін й інші дослідники.

Джерела згадують про якусь таємницю, яку Жанна повідомила королю при зустрічі. Над Карлом висіла підозра у незаконному народженні й ця підозра, враховуючи характер його матері Єлизавети, мала реальне підґрунтя. Можливо, дофіну було наведено доказ, що Жанна теж є незаконнонародженою дитиною королеви. Таким доказом могло стати одно з двох кілець, які були у дівчини, де вже пізніше при слідстві їй удалось ухилитися від відповіді про їх походження (обом сторонам було вигідно мовчати про істинне походження ув'язненої, оскільки небажаний розго-

лос підірвав би віру в законність народженої дочки Єлизавети Катерини – дружини Генріха V). Ж. Грімо вважає, що 10 листопада 1407 року королева народила не хлопчика, який невдовзі помер, а дівчинку, яку віддали на виховання у селище Домремі, що належало одному з прихильників Філіпа Орлеанського, як справжнього батька дитини.

акувець Босле висуває гіпотезу, що немовля відправили у Домремі через посередництво такої собі Жанни Дарт, імовірно зовиці тамтешнього старости. Ця Дарт була родичкою кількох дворян Д'Арк, які обіймали великі посади при дворі. Виникає тоді питання: «Чому саме Домремі?». Відповідь ми знайдемо, оглянувши тогочасну ситуацію, за котрої селище перебувало у ленній залежності від сеньйорів, які належали і до «бургундців», і до «арманьяків», а отже, — у відносній безпеці. Сама Жанна при зустрічі з дофіном говорила, що їй «тричі по сім років», а це відповідає 1407 рокові.

Щодо королівського походження, то Ж. Пем доречно наводить беззаперечні докази того, що Орлеанська діва не могла бути селянського походження. Адже як їй могли підкоритися гонорові дворянські капітани і чому такі вельможі, як граф Арманьяк, у листах називали її «Благородною дамою», що було недопустимо по відношенню до простої селянки. Як сам дофін міг дати командування військами простачці, а тим більше дівчині? Вражає навіть те, що Жанні вручили обладунки, викувані спеціально для неї, та дозволили використовувати кольори Орлеанського дому.

Можливо, коріння цього слід шукати у минулих подіях, коли антагонізм між країнами набирав обертів. Річ у тому, що Елеонора Аквітанська, будучи дружиною Людовіка VII, скоро вийшла заміж за противника англійського короля Генріха II Плантагенета, через що у руках англійців опинився весь захід Франції: Анжу, Турень, Бретань та ін.. Отже, англійський король ставав васалом французького, а це у свою чергу виросте у династичні чвари й війну. Привертає увагу також пророцтво чарівника Мерліна, що Францію погубить жінка, але спасе діва. До першої можна віднести Ізабеллу Баварську, чії дії призвели до такого становища у королівстві. Це пророцтво швидко поширювалося у народних масах, водночас не могло не дійти до королівського двору, що й породжувало віру в просту героїню, яка вийде з народу та вижене загарбників із французької землі.

Цікавою є думка щодо самої місії Д'Арк. Згідно з однією із версій, вона була дочкою Карла VI і його фаворитки Одетти де Шамдивер. За кулісами інтриги, яку конспіратори назвали «операція Пастушка», стояла королева Іоланда Арагонська, теща дофіна, жінка розумна і владна. З її легкої руки Жанну готують, виховують та навчають, а згодом пастушку вводять у курс політичної ситуації й придворних інтриг, аби потім вона мала козири у своїх руках. При цьому виникають теж якісь несумісності:

два рази Жанна просить у капітана де Бодрикура аудієнції у дофіна і лиш на третій той дає згоду; прохід по бургундській території, яку аж ніяк не назвеш безпечною, тощо.

Отже, незважаючи на величезну кількість гіпотез щодо походження Орлеанської діви, єдиної й остаточної думки немає. Ми можемо лише припускати, ким за статусом вона була: простою селянкою, чим пояснюється велика популярність визволительки серед народу, або ж її дворянським, а значить і королівським походженням, що змушувало слухати її навіть лицарство та придворних вельмож, писати від свого імені листи англійському королеві. Жанна Д'Арк залишається однією з найвідоміших і найзагадковіших постатей в історії людства й до сьогодні.

* * *

*М.М. Шевчук студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)*

ПОГЛЯДИ ВОЛЬТЕРА НА ІСТОРІЮ

У XVIII столітті в Європі відбулися докорінні зміни в матеріальному й духовному житті західноєвропейського суспільства. Тоді було завдано вирішального удару по феодальних структурах, створено передумови для переходу до індустріальної цивілізації. Сталося це завдяки новому напрямку в суспільно-освітній думці – Просвітництву. Його представником був і французький мислитель Марі Франсуа Аруе Вольтер.

Питання, пов'язані із поглядами Вольтера на історію, досліджували в колишньому СРСР А. Акімова, С. Артамонов, Н. Розов, А. Гумідов. Серед сучасних дослідників варто виділити праці українських учених Б. Гола, І. Майданюка О. Івченка, І. Хворостяного і російських – С. Курдашова, Ю. Каберухіна.

Метою цієї статті є висвітлення поглядів Вольтера на історію.

Світогляд Вольтера остаточно сформувався в Англії, де він кілька років провів у вигнанні. Вольтер не залишив після себе спеціальних політико-юридичних праць, подібно до тих, що створили до нього, наприклад Т. Гоббс, Дж. Локк, або його сучасники – Ш. Л. Монтеск'є і Ж. Ж. Руссо. Погляди на історію розглянуто в найрізноманітніших творах письменника. Гостро критичний настрій, висміювання й заперечення соціальних, юридичних та ідеологічних засад тодішнього феодального суспільства яскраво вирізняють ці вольтерівські погляди. Інша їхня виразна відмінність — пронизливий дух свободи, гуманізму і віротерпимості.

Вольтер уважав, що багато проблем будь-якого суспільства з'являються від нехтування уроків попередніх історичних подій і відсутності історичної пам'яті. Як зазначає Б. Год, одна із заслуг Вольтера полягала в тому, що він виключив безпосереднє втручання Бога в людські справи. До Вольтера наприкінці XVII століття великим успіхом у паризьких інтелектуальних колах користувався твір французького єпископа Жака Беніна Боссюе «Міркування про всесвітню історію», де автор розділив історичні події на первинні, у які Бог утручається безпосередньо, і вторинні, де діє сама людина, хоча й здійснює волю Бога. Згідно з Вольтером, люди самі творять свою історію.

У ході підготовки книг, починаючи від «Історії Карла XII» (1731), «Історії Російської імперії за Петра Великого» (1756-1763) і «Століття Людовика XIV» (1731) до статті «Історія» (1765), написаної для «Енциклопедії», й «Досвіду про вдачі та дух націй» (1756), Вольтер переходив від легкого, швидше белетристичного жанру життєпису великих особистостей до глибокого проникнення в сутність історичного процесу. В статті «Історія» він починає визначати її як розповідь про факти, тобто веде мову про достовірні відомості, представляє розвиток людства у вигляді руху від несвідомого існування до осмисленої соціальної структури, до освіченої цивілізації.

Історія, відповідно до Вольтера, свідчить, наприклад, про те, до яких бід призводять омани, невігластво та забобони і як важливо замінити їх розумними думками. На його погляд, історик повинен уявити існування людства у вигляді розповіді про вдачі, звичаї, науку, закони народів, а не тільки як розповідь про життя окремих, хоча й великих людей. Як зазначає Б. Год, Вольтер переконаний у тому, що зміна наук, мистецтв зумовлена розвитком культури, а вона, у свою чергу, визначається прогресом розуму: «Люди поступово збагачуються картиною своїх нещастя і дурості та з часом приходять до виправлення власних понять, люди вчать думати».

Цей же підхід Вольтер розкрив і в «Досвіді про вдачі та дух націй». Він говорив про величезне значення речових доказів для історика, про те, що «пам'ятники доводять істинність фактів тільки тоді, коли останні повідомлені нам освіченими сучасниками», тобто людьми, яким можна довіряти. Пошук таких речових, матеріальних доказів пов'язаний з критикою релігійних тлумачень людської історії, віри в чудеса.

Важливим елементом вольтерівського трактування історії була критика історичного оптимізму, який, зокрема, втілювався в «теодицеї» Лейбніца. Її головним питанням стало виправдання існуючого в світі зла. Згідно з лейбніцевською точкою зору, Бог створив цей світ як найкращий з усіх можливих світів, тому в кінцевому підсумку всяке зло веде до добра. Людина не розуміє цього, тому що її розум обмежений і вона не може охопити цілісного універсуму.

Сумніваючись у правильності такого пояснення, Вольтер написав філософську працю «Кандид» – глибоку й іронічну повість, що ілюструє безглуздість лейбніцєвського підходу. Далеко не все в нашому світі йде позитивним шляхом, а зі зла не може народитися добро. І людина дивується, навіщо Бог створив її та чому послав їй такі тяжкі випробування. Землетрус, що зруйнував майже весь Лісабон в 1756 році, посилював вольтєрівські сумніви.

Також Б. Год зазначає, що просвітник полемізував не лише з Лейбніцем, але і з Паскалем, який був пригнічений тим, що людина — це «мислячий очерет». Вольтер переконував читачів: людина не повинна впадати у відчай. Кожен займає певне місце всередині універсуму, кожен має свою власну цінність, кожен має прожити власне життя, повністю відповідати за нього, не сподіваючись на Бога, робити те, що здається потрібним і правильним саме йому. Адже якщо в Бога і є свої задуми, то вони залишаються невідомими людині, тому земна мета людини – «обробляти свій сад». У ході аналізу історичної концепції Вольтєра необхідно звернути увагу й на те, що, відмовляючись від європоцентризму, він уключав у світову історію східну – китайську, єгипетську, ассірійську тощо – культуру.

Рушійним чинником історії, відповідно до Вольтєра, є боротьба думок. Дії людей ґрунтуються винятково на їхніх думках. Загалом усі історичні події визначені не чим іншим, як думками, причому головну роль відіграють системи таких думок, які здобувають владу над умами. Стійкість цих систем підтверджує їхня фіксація в книгах, переданих від одного покоління до іншого: «Людьми керують за допомогою панівної думки, а думка змінюється з поширенням освіти».

Отже, Вольтєр приділяв велику увагу питанню історії. «Світом правлять думки» – таке кредо патріарха Просвітництва. Йому було абсолютно зрозуміло, що для позбавлення людей від забобонів і невігластва необхідно всі думки зробити освіченими. Щоб зрозуміти історію правильно, не потрібно нічого, «окрім праці, здорового глузду і звичайного розуму», говорив Вольтєр.

Вольтєр характеризував історію як «хаос» подій, кожна з яких викликана певною причиною, але їхній зв'язок не підпорядкований ніяким закономірностям. Такий підхід має свої переваги та недоліки: із одного боку, історія як взаємодія багатьох одиничних подій (що ґрунтуються на думках окремих людей), з іншого — ця взаємодія виглядає як «хаос» саме тому, що тут немає єдиного стрижня, немає загального закону. Частково цей недолік долається завдяки ідеї прогресивного руху розуму, що пронизує всі інтереси і думки .

* * *

РАТИФІКАЦІЯ КОЛИШНІМИ АНГЛІЙСЬКИМИ КОЛОНІЯМИ США «БІЛЛЯ ПРО ПРАВА» 1789 (1791) РОКУ

Прийняття «Білля про права» розпочало новий етап в розвиткові демократичних традицій американського народу і стало прикладом для розроблення правових документів інших країн світу. Ратифіковані десять поправок до Конституції й досі мають юридичну силу в США, оскільки саме вони стали основою політичного розвитку країни, основоположним принципом якого є закріплення представницької демократії.

Конституція 1787 року не містила розділу, присвяченого правам і свободам американських громадян. У ній були лише вписані загальні положення про судові гарантії, статус та права громадянина в дусі суворой законності. Сама ж ідея гарантованості цивільних прав походила від Декларації незалежності 1776 року, тому вже в перебігу ратифікації штатами Конституції було порушено питання про необхідність доповнення ухваленого тексту положеннями про цивільні права.

У 10 з 13 конституцій окремих штатів було представлено спеціальний білля щодо прав, який ґрунтувався на Декларації прав штату Вірджинія 1776 року, ухваленої ще до проголошення незалежності. Найповнішими були відповідні розділи в конституціях штатів Мериленд і Массачусетс. Деякі штати відмовилися ратифікувати Конституцію США через відсутність у ній білля про права громадян. За свідченням французького посла Мустьє, творці Конституції «абсолютно не були готовими займатися поправками, доки не буде цілком організований уряд». Однак за наслідками вимог народу, а також під впливом революції, що розпочалася у Франції, вони вимушені були це зробити. «Ці поправки, — писав Мустьє, — були складені пануючою партією в такій манері, щоб не завдати жодної шкоди духу Конституції та вгамувати надмірне занепокоєння...». Ініціатором розроблення загальнодержавного документа щодо цивільних прав виступив федераліст Джеймс Медисон, який у червні 1798 року запропонував Першому конгресу федерації проект загальнофедерального білля про права. Проект підтримав Т. Джефферсон. Закріплення цивільних прав і свобод у його уявленні було не тільки необхідним саме по собі, а й повинно було стати однією з гарантій загального правового устрою держави, запорукою від зловживань із боку законодавця.

Конгрес затягнув обговорення поправок до Конституції до серпня 1789 року. Узгоджений проект з деякими змінами було схвалено 25 вересня 1789 року у вигляді десяти поправок до основного тексту Конституції. До грудня

1791 року вони були ратифіковані штатами. В історію США ці поправки ввійшли під назвою «Білль про права». Проголошені в «Біллі» права і гарантії були найсуттєвішими порівняно з тим, що містили конституції більшості штатів, але вони були всезагальними й створювали значний для XVIII століття ступінь загальнодержавного демократизму. Поправки мали як мінімум подвійну мету: по-перше, вони створювали сферу загальнофедерального контролю та законодавства щодо цивільних прав і свобод; по-друге, вперше в сфері політичного законодавства їх було побудовано як заборони та обмеження, що накладалися, у тому числі й на законодавців.

У «Біллі про права» закріплювались основні демократичні права і свободи політичного характеру: свободи віросповідання, слова, друку, зборів та петицій. Народу гарантувалася цивільна й особиста недоторканність: особи, житла, паперів та майна. Суттєвою гарантією цивільної свободи мало стати право на носіння зброї, яке визнавалося «необхідним для безпеки вільної держави» і не могло обмежуватися владою. Цикл поправок присвячувався судовим та карно-правовим гарантіям: громадянам надавалося невід'ємне право на розгляд справи у суді присяжних, діяла презумпція невинуватості (ніхто не міг спонукатися свідчити проти самого себе), без суду заборонялося позбавляти життя, свободи або власності, обвинуваченому забезпечувалися права процедури habeas corpus при забороні на надмірні застави. Важливе значення мала дев'ята поправка, що проголошувала можливість державного визнання й інших цивільних прав, безпосередньо не перелічених, але нібито таких, що впливали із загальної доктрини природних і невідчужуваних прав громадян. Після ратифікації Вірджинією, дев'ятим штатом, який схвалив «Білль про права» 15 грудня 1791 року він став частиною Конституції.

Таким чином, десять поправок до Конституції, які прийняли у 1791 році, мали велике прогресивне значення і були важливим завоюванням народу США. Можна з усією впевненістю стверджувати, що лише з прийняттям «Білля про права» 1791 року федеральна Конституція набула необхідну повноту та завершеність. Цей факт знаменував собою остаточну перемогу національно-визвольної революції, яка, за Т. Пейном, завершилася «революцією в принципах і практиці державного управління». Вони дістали чітку й визначену конституційно-правову фіксацію.

* * *

ОФОРМЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ 1815 РОКУ

Утрата Польщею державності внаслідок її поділів та особливості статусу польських земель, які перебували у складі Російської імперії, й на сьогодні залишаються об'єктом наукових досліджень. Це зумовлено тим, що вивчення цікавого і досить суперечливого досвіду перебування в складі Російської імперії конституційного королівства Польського (1815–1830 роки) дає змогу більш повно схарактеризувати глибинні внутрішньополітичні процеси багатонаціональних державних утворень, простежити динаміку та закономірності їхнього розвитку.

Окремі аспекти цього питання розглядалися у працях М. Костомарова, М. Грушевського, М. Любавського. У радянський період історію Польщі вивчали О. Манусевич, В. Дьяков, І. Піменова. Серед праць сучасних українських істориків виділяються ґрунтовні дослідження Л. Зашкільняка та М. Крикуна.

Метою статті є з'ясування причин появи і порівняно ліберального змісту Конституції 1815 року.

Л. Зашкільняк зазначає, що поява у складі Російської імперії Польського королівства стала наслідком складної взаємодії багатьох факторів. Можливість такого розвитку подій з'явилася внаслідок переможної для Росії війни з Наполеоном. Саме тоді склалася сприятлива міжнародна обстановка для перегляду поділів Речі Посполитої, що і було закріплено Віденськими угодами. Олександр I, реалізуючи імперську зовнішньополітичну стратегію, прагнув упогужнити західний кордон Росії, створивши нове державне утворення з особливим статусом. Це давало змогу, з одного боку, домогтися лояльності населення нових областей до російської влади, яке сподівалося на подальші кроки Олександра щодо відновлення польської державності; а з іншого – відсунути кордон подалі від центральних областей імперії та збільшити свої володіння в Європі.

Конгрес, що зібрався у Відні в 1814 році, здійснив новий, четвертий, поділ польських земель, кордони яких залишалися незмінними до Першої світової війни. За договором від 3 травня 1815 року, укладеним між Росією, Пруссією та Австрією, була зафіксована угода про те, що Австрія отримує Східну та Західну Галичину. Краків з його округом проголошувався вільним містом під протекторатом трьох імперій. Пруссія отримала західну частину Варшавського князівства. З решти земель останнього

утворювалося Польське королівство (царство), яке проголошувалося незрозуміло пов'язаним з Росією, а імператор отримував титул короля Польщі.

Важливим кроком на шляху до правового оформлення статусу цього державного утворення стали розроблення та прийняття нової Конституції від 27 листопада 1815 року. Її авторами, окрім імператора Олександра I, були князь А. Чарторийський і сенатор М. Новосильцев. Вони «гарантували» Польському королівству державність, національні права та свободи.

В. Дьяков зазначав, що Конституція Польського королівства, порівняно з Конституцією Варшавського герцогства, була більш ліберальною і проголошувала основні права й свободи населення, розширювала компетенцію Сейму. Положення про вибори до Сейму були найбільш ліберальними в тогочасній Європі, оскільки поширювали виборче право на значний, як на той час прошарок населення – понад 100 тис. осіб, що досягалося порівняно низьким майновим цензом. У Центральній Європі після 1815 року Польське королівство було єдиною країною, яка мала парламент, що обирався шляхом прямих виборів від різних суспільних верств, хоча і за незначної участі селян.

За відсутності монарха в королівстві його функції виконував намісник. Цю посаду обійняв генерал Ю. Зайончек, який став слухняним знаряддям у руках імператора та російського сенатора М. Новосильцева. На практиці всі важелі влади опинилися в руках монарха, інші органи влади й управління виявилися неспроможними приймати самостійні рішення. Сейм не допускався до виконання своїх функцій у повному обсязі, порушувалися задекларовані громадянські права і свободи. Єдиним дійсно гарантованим залишався принцип приватної власності.

Центральним органом управління була Державна рада, яка поділялася на Загальні збори та Адміністративну раду. До складу Адміністративної ради входили міністри, а також інші члени, призначені монархом. Це був консультативний орган у справах, які виходили за межі повноважень, наданих міністрам.

Отже, в 1815 році королівство Польське отримало одну з найбільш ліберальних у Європі конституцій. Форма, в якій відбулося приєднання королівства Польського до складу Російської імперії, була державно-правовим об'єднанням, що дало можливість усунути його зі сфери міжнародно-правових відносин і разом з тим надати певної самостійності у вирішенні питань внутрішнього життя. Аналізуючи положення документа, можна виділити чинники, котрі характеризують становище Польського королівства в складі Російській імперії:

1. Спільна для королівства та імперії верховна влада в особі російського імператора, який був одночасно польським королем.

2. Нерозривність зв'язку королівства та імперії забезпечувалася єдиним порядком престолонаслідування і неможливістю без участі російського монарха змінити конституційні положення.

3. Позбавлення королівства Польського права на самостійну зовнішню політику.

4. Наявність у королівстві свого законодавства, представницьких органів, адміністрації, бюджету та фінансів, судової системи, армії, що дозволило певним чином зберегти особливий статус у взаєминах з імперською владою.

У цілому ж дія цієї Конституції не була тривалою. Історик і учасник повстання 1831 року Мохтацький писав, що поєднання на одному чолі корони самодержця і конституційного короля було політичною потворністю, яка довго існувати не могла. Конституція діяла до початку польського повстання 1830 року. Офіційно її скасували маніфестом Миколи I від 14 лютого 1832 року «Про новий порядок управління та утворення Царства Польського».

* * *

*І.О. Фенько студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Н. Я. Цехмістро)*

ХОМУТЕЦЬ – РОДОВИЙ МАЄТОК МУРАВИЛОВИХ-АПОСТОЛІВ

В історіографії спеціальні дослідження, присвячені Хомутцю як місцю пам'яті декабристів, не проводилися. Згідно рішення виконкому Полтавської обласної Ради депутатів трудящих № 529 від 10 грудня 1970 року маєтку надали статусу пам'ятки історії. Однак він не був включений до державного реєстру, і на сьогоднішній день від колишньої розкоші панської садиби залишилися тільки фрагменти.

Це питання висвітлювалося у спогадах С. Капніст-Скалон і В. Якушкіна. Про Хомутець як місце пам'яті декабристського руху згадували літературознавці другої половини XIX століття. Маєток як родове гніздо декабристів описували історики І. Павловський, М. Клевенський, І. Зубковський, М. Нечкіна, Л. Медведська, М. Савичев, краєзнавець Л. Кострубіна. *Сучасні краєзнавці Л. Розсоха, Ю. Латиш у своїх статтях акцентують увагу на необхідності збереження Хомутця, як історико-культурної пам'ятки.*

Метою статті є опис маєтку Муравйових-Апостолів та подій, які там відбувалися у 10–20-ті роки XIX століття.

Поселення у Хомутці заснували миргородські козаки в XVI столітті. У 1689 році ця територія стала родовим маєтком Апостолів, коли син П. Апостола – Данило, майбутній гетьман Лівобережної України, отримав універсал гетьмана І. Мазепи на володіння містечком. У 1817 році І. Муравйов-Апостол оселився у Хомутці, він володів 3478 кріпосними душами і тринадцятьма тисячами десятин землі. Маєток був великим. Навіть у 1920-і роки на Полтавщині колишні володіння Муравйова-Апостола називали «муравйовськими степами». Головний в'їзд до маєтку проходив від села через місток над річкою Хомутцем, центральною алеєю парку до парадного двору перед панським будинком. Центральна двоповерхова частина палацу сполучалася напівкруглими переходами з бічними флігелями, що утворювало П-подібну в плані композицію, характерну для садибно-палацової архітектури доби класицизму. Головний вхід оздоблював своєрідний ганок, над яким на рівні другого поверху розташовувалася тераса, на котру був вихід з парадної зали. Центральна найдавніша частина споруди – дерев'яна, будови – муровані. З боку паркового фасаду існувала тераса-лоджія, сходи від якої вели до партеру перед ставом із штучними острівцями. За легендою парк у Хомутцях посадили три брати-декабристи. До нас дійшли свідчення, що саме на цьому місці таємно зустрічалися для розмов П. Пестель, М. Бестужев-Рюмін, М. Муравйов, М. Лунін, С. Волконський, М. Лорер, О. Бестужев.

С. Капніст-Скалон у спогадах описує велику вітальню Муравйова, яка складалася із кабінету та великої бібліотеки, рояля, каміну, довкола якого сідали зазвичай і гості, й господарі, ведучи бесіду або читаючи вголос. І. Муравйов-Апостол був освіченою людиною, у його домі часто велися обговорення актуальних питань літератури, політики, наполеонівських війн.

Звідси беруть свій початок революційні ідеї братів Муравйових-Апостолів. Старший син, Матвій, з 1818 року мешкав у Полтаві, де служив ад'ютантом Малоросійського генерал-губернатора М. Рєпніна. Після виходу у відставку він постійно проживав у Хомутці. Сергій Муравйов-Апостол бував у родовому маєткові лише наїздами, коли отримував відпустки. У листі до батька 14 травня 1821 року декабрист писав: «Уявляю собі, дорогий тату, яким повинен бути гарним Хомутець! Як повинно бути приємно в саду. Як би я хотів опинитись там». Молодший з братів-декабристів, Іполит, до служби в армії, постійно жив у маєтку. В жовтні 1825 року Ф. Вадковський запропонував П. Пестелю організувати в Хомутці друкарню нелегальної літератури. Сергій та Матвій Муравйови-Апостоли висловлювалися за необхідність поліпшення долі селян-кріпаків, але

практичних кроків до звільнення своїх кріпаків не робили. Після поразки декабристського повстання господар маєтку залишив країну, а брати-революціонери понесли покарання.

Після смерті І. Муравйова-Апостола родовий палац перейшов до його молодшого сина Василя, який помер бездітним. Так закінчується історія панського маєтку в Хомутці. За радянської влади тут розташовувався ветеринарно-зоотехнічний технікум. У 1965 році у маєтку було відкрито історичний музей. Експозиція відображала історію краю з кам'яного віку до сучасних подій у житті села. Частина експозиції була присвячена речам з маєтку Муравйових-Апостолів – книги, чорнильниця, настінний годинник тощо. У 1975 році з нагоди 150-річчя повстання декабристів в одному з приміщень палацу було відкрито кімнату-музей декабристів, де зберігалася частина експозиції Хомутецького історичного музею, присвячена декабристам.

З 1990-их років палац перебуває в аварійному стані. На сьогоднішній день кімнату-музей декабристів зачинено, а декабристські речі дивовижним чином зникли.

* * *

*О.О. Гайдук, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)*

ГЕНІЙ СЛОВА – ФЕДІР ПЛЕВАКО

За всю історію адвокатури Російської імперії не було більш відомого адвоката, ніж Федір Никифорович Плевако. Ним захоплювались, його поважали... Він справляв неабияке враження не тільки на своїх підзахисних, але і на юристів, чиновників та своїх опонентів.

Федір Плевако народився 13 квітня 1842 року в м. Троїцьк Оренбурзької губернії. Його батько, Василь Іванович Плевак, походив з українських дворян, служив придворним радником, мати – кріпосна киргизка Катерина Степанівна. Їхній шлюб не був офіційно зареєстрований, тому спочатку майбутній адвокат отримав по батьковій й прізвище від хрещеного батька свого старшого брата – Нікіфоров, проте згодом він повернувся до батьківського прізвища.

Починаючи з 1849 року Федір навчався в приходській та повітовій школах у Троїцьку. Влітку 1851 року після переїзду сім'ї в Москву він вступив до Комерційного училища, а восени 1853 року батько допоміг

йому влаштуватися відразу до третього класу Першої Московської гімназії. Після її завершення навесні 1859 року він успішно вступив на юридичний факультет Московського університету, під час навчання на якому зробив переклад російською мовою «Курсу цивільного римського права» німецького юриста Г.Ф. Пухти.

Свою юридичну кар'єру Ф. Плевако розпочинає в Московському окружному суді, коли після введення в дію судових статутів 1864 року в Російській імперії розпочинається активний процес формування інституту адвокатури. Дух судової реформи та ліберальних перетворень дає поштовх для подальшої адвокатської діяльності майбутнього генія слова. Спочатку Плевако працює помічником присяжного повіреного М.І. Доброхотова, але вже 19 вересня 1870 року сам став присяжним повіреним Московської судової палати. Це призначення стало поворотним пунктом у його блискучій адвокатській кар'єрі.

Ф. Плевако був одним із тих адвокатів, які розпочали розроблення основ судової риторики в Російській імперії. У залі судових засідань він виголосив масу промов, які ставали популярними серед народу і передавалися з уст в уста. Під час своїх судових виступів він порушував гострі соціальні питання, що було своєрідним подвигом для того часу, наприклад, коли захищав селян с. Люторіч Тульської губернії (1880 рік), севрських селян (1905 рік) або працівників фабрики «Товарищества Морозова», які повстали проти безжалюїної експлуатації (1886 рік). Справи селян, як правило, він вів безкоштовно. Адже захистити просту людину в суді для нього було справою честі та людської гідності. Сила ораторського мистецтва Ф.Н. Плевако полягала в емоційності, живописному звучанні слова, глибокому психологізмі й умінні тримати увагу публіки. У своїх промовах він використовував багато цитат із Святого Письма, що характеризує його як глибоко віруючу людину.

Плевако дуже любив читати, особливо книги з історії та філософії, які постійно брав із собою у поїздки. Значне місце в його бібліотеці займали книги церковного характеру. В 1904 році він потратив на прийом до Папи Римського Пія Х та під час розмови намагався його переконати, що Бог один і православним, і католикам варто жити в мирі й злагоді. Відомо, що він друкувався в московських журналах під псевдонімом Богдан Побережний. Серед його знайомих були відомі представники російської культури, а саме: М. Врубель, К. Коровін, К. Станіславський, В. Суріков, Ф. Шаляпін, М. Єрмолова, Л. Собінов.

Цікаво, що, будучи двічі одруженим, він мав двох синів від різних шлюбів з однаковим ім'ям – Сергій Федорович. Незадовго до своєї смерті Ф. Плевако активно включається в політичне життя і стає депутатом тре-

тьої Державної думи від партії октябристів. Помер Федір Никифорович Плевако 23 грудня 1908 року в Москві.

Упродовж усього життя його моральними ідеалами була загальнолюдська культура і гідність. Він мав народне визнання, але не викликав захоплення у чиновників через захист бідних селян та відданість закону.

* * *

*М.В. Максименко, магістрантка
(наук. кер.— доц. Вільховий Ю.В.)*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СКАНДИНАВІЙ В ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ

Долі країн світу після закінчення Другої світової війни склалися по-різному. Деякі з них були розгромлені, інші зазнали величезних утрат. Проте для країн Північної Європи Друга світова війна завдала порівняно невеликих збитків. Серед скандинавських країн найбільше руйнувань довелося відчувати на собі заполярній частині Норвегії. Це стало наслідком німецької тактики «випаленої землі» при відступі армії вермахту.

Усі північноєвропейські країни відчували на собі схожі господарські труднощі, а саме: безробіття, зношеність обладнання і житлового фонду, інфляцію, брак предметів першої необхідності. Якщо взяти рівень розвитку державно-монополістичного капіталу, то найбільш високим на початку 50-их років ХХ століття він був у Норвегії та Швеції, значно нижчим – в Данії та Ісландії, де велика промисловість ще майже повністю була відсутня.

Упродовж повоєнних років уряди країн Скандинавії зберігали велику частку державної економічної регламентації воєнних років. Зокрема, вони здійснювали контроль зовнішньої торгівлі, розподілу сировини, рівня цін та напрямів капіталовкладень. До 1950-их років існувала карткова система на дефіцитні імпортовані товари, а часто й на експортні.

На кінець 50-их років ХХ століття відновлення народного господарства та подолання економічних післявоєнних труднощів були в основному вирішені. Економічний розвиток усіх країн Північної Європи, крім Ісландії, стабілізувався. Важливу роль у цьому відіграло відновлення зовнішньоторговельних зв'язків. Північноєвропейські країни в основному відновили обладнання своїх промислових підприємств, транспорт, було проведено електрифікацію і механізацію сільського господарства. В економіці регіону з'явилися важливі структурні зрушення: була знижена

частка сільського та лісового господарства, а також рибальства у валовому національному продукті. У промисловості збільшилася частка виготовлення засобів виробництва. За темпами зростання й рівнем технічної оснащеності експортні галузі економіки залишалися лідируючими.

Скасовувалися заходи прямої регламентації господарського життя, що були викликані браком твердої валюти. Саме на кінець 1950-их років система державно-монополістичного капіталізму набула свого сучасного вигляду (Норвегія, Швеція). Приватний сектор був визначальним у промисловості всіх країн Північної Європи. Господарське регулювання мало переважно непрямий характер (оподаткування, кредитна та інвестиційна політика тощо). Прискорилися процеси концентрації виробництва і капіталу, а також їх інтернаціоналізація.

Державне підприємство в країнах Європейської Півночі мало скромний обсяг у порівнянні з Італією, Францією та Великобританією. Однак, унаслідок високого рівня податків, фактична частка національного продукту, що привласнювався і розподілявся державною владою, була в північноєвропейських країнах однією з найвищих у капіталістичному світі.

Таким чином, варто зазначити, що з часів Другої світової війни до сьогодення країни Скандинавського регіону зазнали суттєвих змін та перетворень. З 1945 року економіка кожної країни переживала як підйоми, так і спади, що було причиною зовнішніх та внутрішніх впливів. Проте північноєвропейські країни все ж зуміли «стати на ноги», відбудувати свою економіку, вдосконалити соціальний сектор й увійти в міжнародне співтовариство як рівноправні суб'єкти.

* * *

*І.В. Телятник, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Н. Бесєдіна)*

АФГАНІСТАН ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Афганістан – досить молода держава, самостійна політична історія якої та творення власної моделі розвитку припадає на повоєнний період. Однак Афганістан до сьогодні не зміг знайти шляху, по якому країна змогла б прогресувати. Причинами такої нестабільності в країні є громадянська війна, що розгорнулася наприкінці 70-их років XX століття і триває дотепер. Ще одним фактором нестабільності є присутність іноземних військ у країні, адже скільки б афганці не ворогували один з одним, вони

вміють домовлятися й об'єднуватися при появі зовнішнього ворога, тому ця країна ніколи не була завойована.

Афганістан – це аграрна країна з нерозвиненою промисловістю. Політичні потрясіння, громадянські війни та іноземні військові інтервенції, які почались у кінці 70-их років XX століття негативно відбилися на економіці країни. Приблизно третина населення мусила залишити країну, переселившись на території Пакистану та Ірану.

Незважаючи на збільшення обсягів міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій і в цілому зростанню ВВП, Афганістан до сьогодні залишається однією з найбідніших країн світу.

Після Другої світової війни Афганістан став незалежною державою з монархічною формою правління. 17 липня 1973 року в країні відбувся переворот. Монархія була скасована, а сама країна була проголошена республікою. Цей період в історії характеризується політичною нестабільністю. Президент Мухаммед Дауд намагався провести реформи і модернізувати країну, але йому це не вдалося. В квітні 1978 року країну охопила революція. Президент Дауд разом із сім'єю був страчений, а до влади прийшла комуністична Народно-демократична партія Афганістану. Уряд запровадив радикальні реформи, що викликало масові протести в традиційному афганському суспільстві. В країні спалахнула громадянська війна, згодом на територію Демократичної Народної Республіки Афганістан вступили радянські війська.

Упродовж з 1992-1997 років у країні розгорнулася боротьба за владу між Масудом і Хакмагіяром. Унаслідок бойових дій двох сторін у Кабулі постраждало багато історичних пам'яток. У цей час на півдні країни набирали сили таліби. «Талібан» оголосив себе захисником інтересів афганського народу. Їхньою метою була побудова в Афганістані ісламської держави на основі Шаріату. Правління талібів характеризувалося релігійною нетерпимістю по відношенню до іншівірців. Економіка держави в цей період залежала від продажу опіумного маку.

Після теракту 11 вересня 2001 року США ввели війська на територію Афганістану. До 2002 року режим «Талібану» був повалений. Але остаточно рух не був придушений, основні сили відійшли в гірські райони, інші почали вести партизанську війну.

Після повалення «Талібану» в країні розпочалося нове життя. В грудні 2001 року на Боннській конференції афганських політичних діячів Хаміда Карзая було поставлено на чолі перехідної адміністрації Афганістану. В червні 2002 року Лойя джирга призначила його тимчасовим президентом країни, а в 2004 році були проведені перші президентські вибори, на яких перемогу здобув Хамід Карзай.

Таким чином, ми бачимо, що Афганістан до сьогодні перебуває в пошуковій шляху розвитку. На цьому етапі економіка перебуває в стані

кризи, в країні триває громадянська війна, на її території перебувають іноземні війська. Але варто відзначити, що населення Афганістану, хоч і строкате за своєю національністю, але воно вміє об'єднуватися у боротьбі із зовнішнім ворогом. Завдяки такій особливості афганського народу, ця країна ніколи не була завойована.

* * *

*К.В. Гурін, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СРСР ПЕРІОДУ «ЗАСТОЮ»

Прихід до влади у 1964 році нового партійного керівництва на чолі з Л.І. Брежнєвим ознаменував новий етап у розвитку радянської держави, який увійшов в історію під назвою «застій». Це був час, коли в країні не проводилися необхідні глобальні реформи, що і призвело до виникнення глибокої системної кризи – економічної та соціальної, яка, врешті-решт, і спричинила крах СРСР.

Однією з помітних ознак брежнєвського часу стало формування нової радянської номенклатури. У 1966 році XXIII з'їзд КПРС скасував положення партійного Статуту про обов'язкову періодичну ротацію виборних партійних органів. Партапарат, що отримав чималий ступінь свободи, висунув гасло «стабільності кадрів», яке призвело до позитивності номенклатурних посад, а отже – до використання свого службового становища в особистих цілях і до безкарності. Середній вік партійного і державного керівництва перетнув межу в 70 років. Ще однією характерною рисою нової правлячої верхівки стало наближення Л. Брежнєвим до владних структур своїх земляків, близьких, людей, з якими довелося працювати раніше.

Проголошений курс на стабільність остаточно утвердився в другій половині 1970-их років. Своєрідним його ідеологічним обґрунтуванням стало розроблення концепції «розвиненого соціалізму», законодавчо закріпленої в Конституції 1977 року. Вона базувалася на ідеях однорідності радянського суспільства, повному й остаточному вирішенні національного питання; відсутності соціальних суперечностей; неухильному розвитку економіки при подальшому зростанні добробуту радянських громадян. Оскільки розвинений соціалізм розумівся як тривалий історичний етап, що передуватиме побудові комунізму, це мало пояснити те, чому всупереч обіцянкам Програми КПРС (1961 року) він не настає.

На пропаганду ідеології розвиненого соціалізму були спрямовані засоби масової інформації, наука, література, мистецтво. Спочатку керівництво заявило про продовження в галузі культури колишнього курсу. Проте вже в 1966 році на XXIII з'їзді КПРС прозвучали заклики боротися з «фальсифікаторами історії», не публікувати твори, які проповідують песимізм і скептицизм, спотворюють окремі етапи радянського життя. У країні посилювався ідеологічний контроль за засобами масової інформації, закладами культури, зросла роль цензури. Нерідкі були заборони на публікацію художніх творів, організацію художніх виставок, багато фільмів не доходили до глядацької аудиторії.

Внутрішня політика мала всі ознаки своєрідного неосталінізму. В 1969 році, у зв'язку з 90-річчям І.В. Сталіна, з'явилося твердження, що роки, які М.С. Хрущов зображував як період деспотизму, беззаконня, порушення демократії, були насправді роками розквіту соціалістичної демократії. Йшло поступове відновлення образу І.В. Сталіна.

У відповідь на такі кроки влади у середовищі наукової й творчої інтелігенції, віруючих і деяких національних меншин стали виникати цілі групи незгодних з режимом. Вони відкрито виступали проти порушення громадянських свобод у країні. Цей неформальний рух, який виник у середині 1960-их років і ставив на перше місце захист прав громадян, дістав назву дисидентства. Датою народження правозахисного руху можна вважати 5 грудня 1965 року, коли на Пушкінській площі в Москві відбулася перша демонстрація під правозахисними гаслами. Паралельно цьому виник безцензурний друк (самвидав). Серед дисидентського руху визначилися свої лідери – А.Д. Сахаров, Ю.Т. Галансков, О.І. Гінзбург, В.К. Буковський, А.О. Амальрик, Л.Й. Богораз, Н.Є. Горбаневська, О.С. Вольпин.

Таким чином, період «застою» можна вважати періодом утрачених можливостей. Розпочавшись досить сміливими реформами в галузі економіки, він закінчився наростанням негативних тенденцій у всіх сферах суспільного життя, застоєм в економіці та кризою суспільно-політичної системи.

* * *

ЗАВЕРШЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» І КІНЕЦЬ ГЛОБАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ

Феномен «холодної війни» – є глобальною геополітичною, економічною і ідеологічною конфронтацією між двома суспільно-політичними блоками. Здавалося, що це явище повністю вичерпало себе наприкінці ХХ століття.

Проте останні події у Східній Європі – російська агресія в Криму, різке напруження міжнародних відносин, засвідчили, що принципи «холодної війни» досить швидко реанімуються. Це свідчить про актуальність нашої проблеми.

Розглядаючи завершення «холодної війни», переважна більшість науковців пов'язує це з такими історичними подіями як падіння Берлінського муру (листопад 1989 року), розпуск Організації Варшавського договору (липень 1991 року) і, зрештою, крах СРСР (грудень 1991 року). Метою нашої статті є розкриття механізму завершення «холодної війни» та визначення історичних закономірностей цього процесу. Для її підготовки нами були використані праці таких дослідників як О. Пошедін, Н. Єгорова, М. Злобін, Е. Іванян та ін.

На думку багатьох істориків, основними причинами виникнення «холодної війни» були глибокі розбіжності в соціально-політичному устрої, системі цінностей, ідеологій між колишнім СРСР і країнами Західної Європи та США.

Відбувалося суперництво між системами, котре розгорталося в ідеологічному, економічному та військово-політичному напрямках.

Якщо пов'язувати завершення «холодної війни» з конкретною історичною подією, то нею стала зустріч М. Горбачова й Дж. Буша-старшого на Мальті у грудні 1989 року. Саме там була вироблена домовленість про скорочення ядерної та хімічної зброї.

У ході зустрічі американська делегація висловила радянській стороні конкретні пропозиції щодо удосконалення відносин між обома державами. М. Горбачов, у свою чергу, зауважив, що сподівання на силу, військового перевагу і, пов'язану з цим гонку озброєнь, як і ставка на ідеологічну конфронтацію себе не виправдали, унаслідок чого обидві сторони активно сперечалися. До того ж, оскільки НАТО й ОВД були інститутами «холодної війни», М. Горбачов запропонував разом подумати про їхню реконструкцію: звільнення від конфронтаційної політики та перетворення на політичні організації.

Усунення російсько-американських військово-політичних суперечностей після зустрічі двох лідерів на Мальті відбувалося поступово, але невпинно. У травні 1989 року учасники саміту НАТО в Брюсселі зазначали, що альянс спрямовуватиме свої зусилля на подолання розколу Європи, розвиватиме співпрацю і діалог. Крім того, ОВД було запропоновано приєднатися до НАТО й активізувати зусилля щодо підписання та реалізації угоди, яка сприятиме зміцненню безпеки і стабільності в Європі завдяки скороченню звичайних збройних сил.

На Лондонському саміті НАТО (липень 1990 року) було оприлюднено декларацію щодо трансформації Північноатлантичного альянсу. Відкриваючи його, тодішній генеральний секретар Манфред Вернер так визначив значення події: “ Холодна війна залишилася у минулому. Наш альянс переходить від конфронтації до співпраці. Ніколи раніше Європа не мала такої реальної можливості розірвати цикл війни і миру, який так затьмарював її минуле”.

Край військово-політичному протистоянню поклав Римський саміт НАТО у 1991 році. Він визнав співпрацю з новими партнерами в Центральній та Східній Європі невід’ємною частиною стратегії альянсу. Саме для цього було створено Раду Північноатлантичного співробітництва (РПАС) . Вона стала форумом, на якому НАТО і країни-партнери змогли обговорювати спільні питання. Це був перший офіційний інструмент альянсу, спрямований на розвиток співпраці з країнами, що не мали членства в НАТО. РПАС був свідком історичного моменту, який констатував завершення «холодної війни». Коли на Римському саміті узгоджували підсумкове комюніке Ради Північноатлантичного співробітництва, радянський посол під час засідання оголосив, що фактично СРСР розпався. Він представляє лише Російську Федерацію.

Таким чином, до проблеми закінчення «холодної війни» необхідно підходити комплексно, розглядаючи її різнобічно: по-перше – завершення «холодної війни» де-факто (зустріч М. Горбачова й Дж. Буша-старшого на Мальті у грудні 1989 року); по-друге – усунення предмета протистояння (ідеологічного, економічного, військово-політичного і створення у листопаді 1991 року. Ради Північноатлантичного співробітництва; по-третє – ліквідація одного із суб’єктів конфронтації (розпад Організації Варшавського договору та СРСР).

Таким чином, завершення «холодної війни» варто розглядати радше як певний історичний процес, а не як спонтанне явище. Звісно, беззаперечним є і те, що остаточною крапкою у цьому протистоянні був розпад СРСР.

* * *

*С.П. Коряк, студент III курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В)*

ГЕЛЬМУТ КОЛЬ І ВИЗНАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ФРН

Сьогодні не піддається сумніву твердження про те, що Гельмут Коль був далекоглядним політиком. Ще наприкінці 80-их років він мав активні дипломатичні відносини з СРСР, а після його розпаду і з країнами СНД. У цих взаєминах Україна не була винятком.

Німеччина почала приділяти увагу Україні ще тоді, коли на офіційному рівні про її державну незалежність ще навіть не йшлося. Бонн став першою столицею Заходу, яка 1 серпня 1989 року відкрила Генеральне консульство своєї держави у Києві. Безумовно, це було продовження «східної політики», яку активно проводив тодішній канцлер Г. Коль. Суть «східної політики» полягала у співробітництві з СРСР і країнами центральної Європи. У квітні 1991 року відбувся офіційний візит Голови Верховної Ради України Л. Кравчука до ФРН, у ході якого були організовані його зустрічі з Федеральним канцлером Г. Колям та членами Бундестагу. В грудні того ж року ФРН відвідав міністр закордонних справ України А. Зленко. Це були перші контакти, що започаткували співпрацю й накреслили перспективи подальших відносин.

Після проголошення незалежності України 16 липня 1991 року і референдуму 1 грудня 1991 року Німеччина 26 грудня 1991 року, визнала Україну як незалежну державу. Першим серед зарубіжних керівників, які відвідали Україну з офіційним візитом, був тогочасний віце - канцлер ФРН Г.-Д. Геншер. Дипломатичні відносини між незалежною Україною та об'єднаною Німеччиною офіційно було встановлено 17 січня 1992 року. Очевидно, що це була трансформація «східної політики», адже після розпаду СРСР уряд Коля почав активно налагоджувати контакти з країнами СНД. Послом у нашій країні був призначений відомий дипломат граф Хеннеке фон Бассевітц, перший в Україні посол іноземної держави.

Велике значення для розвитку українсько-німецьких відносин мав візит Федерального канцлера Німеччини Г. Коля до України 9-10 червня 1993 року. Його супроводжували федеральні міністри: господарства – Г. Рексродт, транспорту – М. Віссманн, наукових досліджень та технологій – П. Крюгер, а також група представників ділових і фінансових кіл ФРН. Відбулися їхні переговори й зустрічі з Президентом України Л. Кравчуком, Прем'єр-міністром України Л. Кучмою і Головою Верховної Ради І. Плющем.

У ході цього візиту відбулося підписання Спільної декларації «Про основи відносин між Україною та Федеративною Республікою Німеччи-

ною», що засвідчило якісно новий рівень українсько-німецьких взаємин. Також за закритими дверима обговорювалося питання ядерного роззброєння України. Під час візиту до Києва федеральному канцлерові ФРН було вручено диплом почесного доктора Національного університету ім. Тараса Шевченка. Тоді в одному з виступів Г. Коль зазначив: «Незалежна Україна – це досягнення світової спільноти, і ніхто не може ставити під сумнів її належне місце в Європі. Сьогодні Україна може розвивати важливі функції побудови мостів з країнами на сході та півдні Європейського континенту». Він запевнив український уряд у тому, що Німеччина завжди буде підтримувати Україну в інтеграції до міжнародних організацій. Також Г. Коль провів зустріч із бізнесовими колами України в Одесі, де було підписано низку договорів про взаємні інвестиції, а це свідчило про готовність німецької сторони до повноцінної співпраці з Україною.

Отже, федеральний канцлер Німеччини Г. Коль та міністри підтвердили зацікавленість ФРН в існуванні на карті Європи міцної, незалежної України. Він був переконаний у її успіхах на політичному, економічному та правовому європейському просторі.

* * *

*А.А. Перейма, магістрантка
(наук. кер.— доц. Бесєдіна Н.В.)*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ САМОІЗОЛЯЦІЇ ЯПОНІЇ

Події, що відбулися в Японії в 1641—1853 роках, є однією з головних, до того ж дискусійних тем у японській історичній науці, актуальність і гострота якої зберігаються й у наші дні.

Історія Японії насичена масштабними і важливими подіями. Однією з таких подій є політика самоізоляції, яка змінила хід її історії та в результаті якої утворилася абсолютно нова держава.

Сьогунат Токугава утвердився в період, коли до Японії масово почали проникати європейці. Однією з найважливіших складових внутрішньої політики сьогунату Токугава стало «закриття країни». Причиною послугувало широке проникнення європейців, поширення християнства і загроза перетворення Японії на колонію (що вже відбулося за схожим сценарієм на Філіппінах).

Характерно, що політика «закриття» країни остаточно склалася після селянського повстання 1637 року в Симабара, коли антифеодальні виступи селян розгорнулися під знаменами християнства, принесеного в Пів-

денну Японію католицькими місіонерами. Було заборонено християнство як релігія, повністю заборонені будь-які контакти і торгівля з іншими країнами, за винятком Голландії та Китаю. Однак ізоляція Японії була відносною. Це пояснювалося насамперед торговельними та фіскальними інтересами клану Токугава, а також зацікавленістю купецького капіталу в торгівлі з іноземними державами. З європейців лише голландці не були вигнані з Японії, що пояснювалося їхнім сприянням у придушенні Симабарського повстання. Але й вони мали обмежені можливості: у 1641 році їх перевели з островів Хірадо на острів Десима, де знаходилася голландська факторія. Впродовж усього періоду ізоляції Японії острів Десима був єдиним відкритим «вікном у Європу».

Сьогодні Токугава за допомогою політики самоізоляції мали намір остаточно закріпити політичне об'єднання Японії й завершити перетворення її на централізовану державу. Вони прагнули не допустити зміни політичного режиму, зберегти непорушність феодального ладу і консолідувати сили феодальних князів, щоб придушити опір селянства. Політика ізоляції розглядалася ними як засіб рішучого послаблення їхніх суперників – феодальних князів південного заходу країни, які монополізували зовнішньоторговельні зв'язки Японії з країнами Європи.

Ця політика мала на меті запобігти посиленню економічної потужності торгово-лихварської буржуазії південно-західної частини країни. Політика самоізоляції не могла повністю й абсолютно відрізати Японію від зовнішнього світу. Крім зв'язків з голландцями, зберігалися певні відносини з Кореєю. Китайським купцям дозволялося періодично приїжджати в гавань Нагасакі та вести там торгівлю.

Самоізоляція Японії продовжувалася понад 200 років. Близько 150 років тому самоізоляція Японії закінчилася, і вона знову відчинила двері для зарубіжних країн: Америки, Росії, Англії, Франції та інших. У той період колонізація Азії була в повному розпалі. Для того, щоб уникнути колонізації Японії, а потім розірвати нерівноправні договори, укладені з іншими країнами в момент «відкриття» країни, і стати в один ряд з країнами Європи та Америки, уряд Мейдзі проголосив політику «багата країна, сильна армія», яку потім неухильно проводив.

Хоча політика ізоляції Японії розглядалася як своєрідний засіб захисту країни від колоніального поневолення, об'єктивно вона відіграла негативну роль. Ця політика сприяла стабілізації найбільш застійних форм феодальних відносин, збереженню непорушності їхніх підвалин, значно гальмувала економічний розвиток. Японська економіка штучно відгородилася від світового ринку, що формувався. З цих причин перехід країни до капіталістичного суспільства значно сповільнився. Японський абсолютизм на відміну від європейського не сприяв накопиченню капіталу, а

об'єктивно протидівав йому. Народ Японії виявився майже повністю відірваним від культурної спадщини передових країн Європи, від їхніх досягнень у галузі науки і техніки. Таким чином, на тривалий час визначилася значна економічна, технічна та культурна відсталість Японії в порівнянні з європейськими державами.

* * *

*Д. П. Кукіб, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)*

ЕВОЛЮЦІЯ КАСТОВИХ І МІЖКАСТОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНІЙ ІНДІЇ

Кастовий лад Індії – один з найбільш складних елементів традиційної соціальної системи. Він становить безперечний інтерес як сам по собі, так і як потужний чинник, що впливає на різні суспільні процеси. Без урахування цього чинника неможливе розуміння процесу трансформації традиційного суспільства Сходу і його вбудовування в сучасний глобальний світ. Протягом XX – початку XXI століття багато країн Сходу розвивалися по шляху модернізації суспільно-політичного та соціально-економічного життя. У деяких державах цей процес переривався соціальними вибухами, які приводили до відкату назад. Інші ж змогли знайти життєздатний баланс між традиційними й сучасними цінностями. І в тому, і в іншому випадку виникли специфічні політичні системи, для яких характерне співіснування західних демократичних принципів та традиційних соціальних інститутів. Так, в Індії, з одного боку, залучення касты в політичне життя привело до деякої трансформації цієї стародавньої соціальної структури і зберегло її позиції в сучасному суспільстві, з іншого – створило такий феномен, як «демократія каст». У цілому ж Індія стабільно розвивається по демократичному шляху.

Розвиток демократії та ринкових відносин в Індії не тільки не призвів до руйнування кастової системи, а навпаки, посилив її позиції в політичному житті країни, особливо на регіональному та місцевому рівнях.

Каста еволюціонувала також і під впливом політичного фактора. Вона почала впливати на політичний процес як на регіональному, так і загальнодержавному рівні, що викликало до введення поняття «банк голосів». Даліти (недоторкані) все ще не є повноцінними учасниками політичного процесу, їм уготована роль слухняного «банку голосів». У 4 главі Конституції Індії йдеться про резервування місць у Народній палаті за кастами і

племенами, включеними до списку. Оцінюючи наслідки політики резервування, потрібно визнати, що критерій, який був покладений в її основу, – приналежність до певної касты – перетворив касту на інструмент тиску на владу з метою отримати різні блага, апелюючи до своєї «відсталості». Новий, коаліційний характер індійської політики та посилення позицій регіоналізму сприяли зміцненню й відродженню кастейських партій, тобто «організованого» кастового чинника.

Найгостріше вплив кастового чинника проявляється у дії системи позитивної дискримінації. Перетворившись на інструмент маніпулювання електоратом з метою досягнення різних благ, резервування практично втратило своє головне призначення – ліквідувати відсталість нижчих каст.

Найбільший вплив касты все ще мають у сільській місцевості. Але показовим є те, що всі намагання влади знищити кастовий поділ не мають успіхів. Найбільше у вигравші залишаються нижчі касты, оскільки завдяки антибрахманському рухові та резервуванню вони здобули багато прав. Саме ці касты виступають за збереження недоторканих, оскільки, не зважаючи на певні здобутки, їхній статус залишається незмінним. Даліти – дуже зручна мішень, оскільки вони займають найнижчі позиції на шкалі «чистоти – осквернення». Представники нижчих каст бояться втратити останній доказ свого зміцненого статусу – заляканих «колишніх недоторканих». Тому виходить замкнуте коло – чим більше уряд уживає заходів з метою поліпшити становище далітів, тим запеклішими стають конфлікти на кастовому ґрунті.

Таким чином, розвиток демократії та ринкових відносин в Індії не тільки не спричинив до руйнування кастової системи, а навпаки, посилив її позиції в політичному житті країни. Належність до певної касты може забезпечити освіту і роботу, впливати на політичне життя в штаті й у країні в цілому. Не дивно, що кастовий чинник – це головна домінанта індійської політики.

* * *

*Т.А. Сулім, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)*

ПАДІННЯ ЄГИПЕТСЬКОГО «ФАРАОНА» ХОСНІ МУБАРАКА: ЗОВНІШНІЙ ЧИННИК

Х. Мубарака не дарма називали «фараоном». Він правив країною майже 30 років. Його прихід до влади після корумпованого режиму А. Садата був дуже підтриманий населенням. У 2011 році з таким же тріумфом на-

род святкував його відставку. Як не рідко буває, Мубарак з реформатора та борця за справедливість поступово перетворився на східного диктатора. На початку свого перебування при владі Х. Мубараку вдалося досягти певної стабілізації – як економічної, так і політичної. Але коли людина залишається при владі 30 років, то завжди це призводить до застою й наростання негативних явищ. Деякі науковці порівнювали останні роки правління Мубарака з епохою брежнєвського «застою». Бурхливі події, які спалахнули в Єгипті 25 січня 2011 року, спричинили до відсторонення від влади 11 лютого Президента Х. Мубарака. Він прийняв рішення (під тиском як армії, так і міжнародного співтовариства) подати у відставку й передати повноваження Вищій військовій раді. Його режим спирався на армію та сили безпеки. Але для того, щоб зберегти себе, генерали умовили його піти у відставку. Мубарак, морально і фізично роздавлений, поступився їхнім вимогам.

18 днів тривало масове народне хвилювання в Єгипті. Яка ж головна причина цих подій? Хто їх ініціював? Чи стояли за ними зовнішні сили? «Жасмінова революція» в Тунісі створила «арабський прецедент», котрий полягав у тому, що диктатора, який знаходився при владі десятки років, можна скинути не лише шляхом військового перевороту, а й шляхом народного повстання, як поштовху до виступів у Єгипті. Ініціатором виступів була молода неформальна ліберальна опозиція, вплив якої посилювався в останні роки. Популярний на Заході та гостро критикований ісламістами, Мубарак пережив щонайменше шість замахів на життя. Президент стверджував: лише жорсткою політикою можна побороти ісламістський тероризм. Він був сильним правителем, виключив можливість появи дієвої опозиції, не визнавав ніякого державного устрою, окрім світського — за це його ненавиділи ісламісти, одночасно за це демократичний Захід закривав очі на диктаторські замашки й жахливу корупцію. Режим Мубарака, як і туніський, розраховував на довіру західних країн, особливо США. Обидва режими завжди запевняли Захід, що вони захищають його інтереси від ісламських екстремістів, а Захід у відповідь мав закривати очі на порушення прав людини, приймати їх «фасадну» демократію і поменше втручатися у внутрішні справи. Вашингтон підтримував ці режими, надаючи фінансову допомогу та пільгові кредити, а також розробляючи політичні й соціальні програми, які дозволяли їм зміцнювати свою владу. Але стосунки між Ізраїлем і США за останні роки сильно погіршилися, тому теоретично ісламізація Єгипту після повалення Х.Мубарака була б вигідна американцям як з точки зору посилення тиску на Ізраїль, так і в сенсі нових ринків для військової промисловості. Приклад із Х. Мубараком — найкраще підтвердження того, що США з легкістю здають своїх друзів, адже друзів у політиці бути не може. Президент США

Б.Обама у промові, присвяченій відставці Х.Мубарака, заявив, що Єгипет вже не буде таким, як раніше, а єгиптяни більше не згодні ні на що, крім «справжньої демократії». Він підкреслив, що єгипетський народ висловив свою волю і його голос був почутий. «Барак» арабською — «благословення», «Мубарак» – «благословенний», але загальний корінь в іменах двох лідерів не став талісманом. Адміністрація Б.Обами виступила за відставку Х.Мубарака та проведення демократичних виборів. Верховний представник Європейського Союзу із закордонних справ К. Ештон привітала рішення Мубарака й заявила, що він «почув голос єгипетського народу».

Рішення Мубарака про відставку на 18-ий день протестів широко вітали у світі. Він не очікував такого завершення своєї кар'єри. Революція повернула людям людську гідність і свободу, поваливши тридцятирічне правління «фараона» Мубарака.

* * *

Кафедра філософії

*О. В. Таранич, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)*

УКРАЇНСЬКЕ БАРОКО ЯК НОВЕ СВІТОВІДЧУТТЯ І НОВЕ МИСТЕЦТВО

Епоха бароко (від італ. – дивний, химерний) настала після глибокої духовної кризи, викликаної Реформацією. Цьому стилю властивий своєрідний погляд на людину і світ як на величезний театр, де кожний виконує свою роль. Багатий порт Амстердама у 1638 році відкрив міський театр, над входом якого можна було прочитати: «Наш світ – сцена, у кожного тут своя роль і кожному відплатиться по заслугі».

Прийшовши на зміну культурі Відродження, бароко відкрило простір для нових можливостей у розвитку мистецтва, що особливо проявилось у створенні грандіозних міських і паркових ансамблів. Його стилістика відзначається великим драматизмом, часто трагізмом світосприймання, складною врівноваженістю динамічних композицій, підвищеною експресивністю, прагненням поєднати реальність та ілюзії.

Із світоглядної точки зору бароко – це перехід від епохи Відродження до нового світосприйняття, мислення, творчості. В історії західноєвропейської культури бароко прийшло на зміну Відродженню, заперечуючи певною мірою його духовні відкриття, світовідчуття і світорозуміння. Гармонійно врівноважені, спокійні та логічні форми Ренесансу, які жили з чистого джерела греко-римської античності, вже не задовольняли смаки вищих заможних верств суспільства. Для героїчно-трагічного, розкішного й гучного життя доби бароко потрібні були більш пишні, багаті та виразні форми архітектури, просякнуті пафосом, величчю, надприродною декоративністю. Колишній стриманий красі відтепер протиставляють силу, врівноваженому спокою – стрімкий рух, гармонії – несамовиту боротьбу. Саме ці потреби міг задовольнити новий мистецький напрям – бароко.

На українських землях європейське бароко набуває своїх специфічних рис. Специфіка формування українського бароко полягає в тому, що науковим й інтелектуальним центром у цей період стає Києво-Могилянська академія, перший східнослов'янський університет, де був закладений теоретичний фундамент бароко. Культуру бароко не можна уявити без певних центрів і осередків, вона пов'язана з дворами князів і магнатів, центрами церковної організації, вищими школами, які мали переважно духовний характер, та частково з малими приватними колами духовно зацікавлених людей. Філософським системам професорів Києво-Могилянської ака-

демії був притаманний складний синтез європейських соціальних течій (гуманізму, Реформації, раннього Просвітництва) та автохтонної (тобто української) культури, основаної на традиціях княжого періоду. Основні світоглядні принципи цієї яскравої епохи відобразилися в працях професорів Києво-Могилянської академії – Ф. Прокоповича, С.Яворського, Г. Кониського.

Центральним об'єктом барокової філософії, естетики і мистецтва була досконала Людина або «героїчна особистість». Оскільки, на думку киево-могилянців, людська душа складається з трьох частин – тваринної, людської та Божественної, й ця розколотість душі прирікає людину на нескінченні метання, сумніви та роздуми, то життєвим визначенням «героїчної особистості» є досягнення розумного компромісу між імпульсами кожної з трьох складових душі. Кожний може вибирати те, що йому ближче: або здоров'я, силу чи почесні, повагу і багатство, або ж духовні чесноти й вище блаженство – шлях до Бога, але прагнути до врівноваження цих трьох елементів. Головне – завжди перемагати пристрасті та сильні емоції, адже істинна чеснота знаходиться в золотій середині, та саме пошуки цієї середини примушують людину вступати в конфлікт з собою, породжують внутрішній дискомфорт та роздвоєність. Така двоїстість щодо життєвих цінностей, ці вічні метання між самообмеженням і життєлюбством відобразилися у світогляді й естетичних устремліннях людини епохи бароко.

Таким чином, українське бароко це не просто специфічна стильова система західноєвропейського зразка. Воно являє, як це довів Д. Чижевський, культурний вираз цілої історичної епохи, що був закріплений бароковою свідомістю, хоча й не вичерпувався нею. З цією свідомістю українське бароко споріднюють риси контрастності, декоративності, візуалізації та варіації, імпровізації та театралізації, символічної алегоричності та жаги вічності, метаморфози та метафор, тощо. Проте водночас воно характеризується поєднанням гуманістичної концепції людини з просвітницькою ідеєю розуму, ідеалами мудрості, софійності й символічного антропоцентризму. Так українське бароко і входить у світову культуру як яскраве своєрідне національне явище.

* * *

*О. Ф. Дудник, студент II курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)*

ТРАГЕДІЯ ВІЛЬНОГО ЧАСУ В СУСПІЛЬСТВІ СПОЖИВАННЯ

У суспільстві споживання час займає особливе місце як за своєю природою, котра вже не є лінійною, як це було в попередні епохи, так і за поділом на години праці та дозвілля. Розбираючи загальні хронометричні риси часу, Ж. Бодрійяр у своїй праці «Суспільство споживання» висловлює думку, що час може бути продуктом виробництва певної системи, якщо поставити акцент на розподілі загального часу на працю й суто вільний час. Якщо час розглядати за лінійним ритмом (наприклад, пов'язавши цей ритм з порами року), то він стає, так би мовити, колективним, бо пов'язує людську діяльність з безкінечними природними процесами. Тобто ідея індивідуального вільного часу там відсутня, вона просто невідома.

Аналізуючи час у суспільстві споживання, Ж. Бодрійяр проводить аналогію часу з грошима. Час, будучи опредметненим, постійно діючим за законами виробництва, стає товаром та споживається, як і кожен об'єкт, але визначення часу лише як товару чи континууму, в якому існує товар, є неповним. Треба усвідомити, що правила обміну та виробництва поширюються не тільки на години праці, а й на час узагалі, включаючи і години відпочинку. Але поділ часу на години праці та відпочинку спричиняє втрату самої суті вільного часу. Якщо час, зайнятий роботою, є обміном можливостей людини на гроші, то дозвілля має складніші процеси. Хоча воно й оперує та обмінюється на гроші й діяльність, але ці два елементи не є основними у визначенні вільного часу. Свобода власного вибору, яка має у дозвіллі посідати центральне місце, виступає тут абсурдною абстракцією. З одного боку, вільний час, справді, можливо скерувати відповідно до вашої волі, та в наповненні заняттями вільний час, справді, вільний, але, з іншого боку, не заповнити час діяльністю неможливо. Тобто фраза «У ці дні я не буду нічого робити» – абсурдна, бо вступає у суперечність з самим часом, який не може бути витрачений, час завжди займається виробництвом статусів чи діяльності. Можна сказати, що справжня непримусова свобода починається за межами виробничих законів часу. В суспільстві споживання фраза «немає часу» – просто абстрактна вигадка.

Отже, бездіяльного часу не існує, навіть стосовно часу дозвілля, який укорінений у міфіві свободи від праці. Ідеологія дозвілля виражає в першу чергу відпочинок, мінімум затрачених зусиль, спокій і непримусовість дій, саме ці постулати відпочинку активно пропагують реклама та суспільні норми. Але звертаючись до розуміння часу, як вічно активного вироб-

ничого механізму, візьмімо дозвілля як зайнятість: канікули чи відпустка насичені діяльністю, що саме по собі вже не відповідає ідеології дозвілля; основне завдання дозвілля – створювати соціальні статуси. Найскладніше тут те, що самі соціально – класові відмінності народжуються в години праці, а в дозвіллі лише виражаються у вигляді матеріального становища, тобто створення знаків та їх символічного обміну, що стає обов'язком кожного члена суспільства у свій вільний час. Людина у сучасному суспільстві вже не володар своїх матеріальних благ, гроші й час володіють та задають координати існування людини, керуючи, перш за все, її статусом, а потім і фактичним існуванням через періоди диференціації суспільства на дозвілля й працю, та звичайно через споживання й обмін.

Підсумовуючи, зазначимо, що хоча розподіл часу на робочий та вільний – міфічний, але ці дві модальності є визначальними для існування суспільства споживання. Робочий час повністю діяльнісний і такий, що виробляє умови для дозвілля (виробляє гроші), таким чином він активує дозвілля, що є нічим іншим, як вираженням соціальних статусів для підтвердження власної праці. Як зазначалось, у суспільстві споживання вільний час не є реалізацією свободи, навпаки, її відсутність стає необхідністю. Таким чином, вільний час не вможлиблює свободу, а лише її імітує, задає яскраву рекламу картинку свободи, завдання якої полягає не в тому, щоб довести можливість свободи, а, скоріше, вимушуючи повірити в неї. Отже, вільний час не є протилежною стороною відносно праці, а є лише відсутністю професійної праці.

* * *

*В. В. Демочко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ІНДИВІДА ТА СУСПІЛЬСТВА В АКсіОЛОГІЇ

Як можна пізнати себе?

Не шляхом споглядання, але лише шляхом діяльності.

Спробуй виконати свій обов'язок – і ти пізнаєш, що в тобі є.

Й. В. Гете

Основою еволюції філософських уявлень про цінності була давня теоретична традиція, що подавала ставлення людини до світу в дихотомії знання та цінностей. Віддавна світ ціннісних переживань перебував у центрі філософських досліджень, головним чином у його етичних, естетичних та

релігійних проявах. В античну, середньовічну епохи філософи розробляли ціннісну феноменологію, не піднімаючись до аналізу власне категорії «цінність», її логічного змісту. Принциповим поштовхом до розвитку теорії цінностей стала філософія раціоналізму, що з'явилась у XVII столітті. Раціоналізм гостро поставив питання про природу вихідних визначень буття, його підлеглість законам і раціональну пізнаваність світу. Одночасно почав формуватись конфронтаційний щодо раціоналізму інтуїтивістський напрям філософії, що відстоював позараціональні начала буття.

Поворотним пунктом у розвитку проблеми цінностей стала філософія І.Канта, його вчення про регулятивні принципи практичного розуму, за котрим вищі цінності буття мають не онтологічні, а виключно регулятивні підстави до існування. Цим самим Кант першим розмежував поняття буття і блага, протиставивши сферу моральності як свободи сфері природи, що має підлягати закону, необхідності.

У працях учнів і послідовників Канта проблема цінностей набула вже самостійного значення. Аксиологічний напрям у філософії почав формуватись у другій половині XIX століття в працях Г.Лотце, В.Віндель-Банда, Г.Ріккерта. У XX столітті аксиологічну проблематику продовжують активно розробляти представники феноменології, герменевтики, екзистенціалізму, теорії соціальної дії. Ця велика дослідницька активність свідчить про неподоланність вихідної філософської колізії – розуму і цінностей. Лінія розмежування проходить для філософських шкіл через проблему раціональної чи моральної (ціннісної) визначеності світу.

Чи може людина, спираючись на власний розум, гармонійно, досконало влаштувати своє життя, чи вона мусить визнати існування вищих від розуму цінностей, котрі треба сприймати як закон.

Для теоретиків аксіології проблема цінностей від самого початку була виключена із сфери раціонального пізнання, вона вважалась галуззю позанаукового дослідження, особливим способом бачення світу, а цінності – феноменами особливої природи.

Фундаментальною для теорії цінностей є проблема природи, способу буття цінностей, їх способу функціонування в суспільстві. Вже Кант уважав, що цінності самі по собі не мають буття, їм притаманна лише значущість, вони суть вимоги, звернені до волі, мети, поставленої перед нею. Але тоді проблематичним видавалось саме існування цінностей, їх імперативний характер щодо поведінки суб'єкта.

Унікаючи цієї суперечності, Ріккерт протиставляв світ культури як сферу панування цінностей, світові природи, де панують закони. Закони свідчать про те, що є і мусить неминуче бути, цінності – про те, що повинно бути. Цінності становлять інший модус буття, вони ухвалюють щось, наказують, вимагають, закликають. Усе це підштовхувало до думки про

відносність, ілюзорність цінностей, що було б смертю цивілізації, яка живе доти, поки непорушні моральні закони. Прагнучи уникнути ціннісного релятивізму, Лотце, Віндельбанд розглядали цінності як норми, що утворюють загальний план та основу культуротворчої діяльності.

У XX столітті розвиток теорії цінностей пішов шляхом суб'єктивізації та трансценденталізації проблеми. Цінності витлумачували як потойбічні духовні феномени, вічні трансцендентні сутності, закладені Богом як потенційна довершеність у предмети довколишнього світу. Деякі напрями різко психологізували їхню природу, ототожнивши їх із суб'єктивною оцінкою.

Водночас за останні десятиліття проблематика цінностей активно розроблялася в філософії марксизму, діалектичного матеріалізму на засадах принципу діяльності, соціальної визначеності поведінки індивіда. Цей різнобічний досвід філософських пошуків і в західній, і у вітчизняній філософії дає змогу з нових, узагальнених позицій поглянути на зазначену проблему.

Важливе значення проблема формування цінностей має для розвитку України в умовах формування її державності, в атмосфері руйнування колишніх пріоритетів у політиці, економіці, особливо в духовному житті нації; віднайти чіткі методологічні підстави до формування нової духовності народу, гуманістичних засад образу України в XXI столітті.

Цінності в житті суспільства виступають соціальнозначимими орієнтирами діяльності суб'єктів, одним із факторів розгортання політичної історії. Вони є чимось більш високим, ніж звичайна зацікавленість людини. Саме через культурні цінності людина задовольняє свої потреби, і саме існування цінностей відрізняє людину від тварини. Цінності становлять фундамент культури, й предметним полем формування цінностей є культура. Ці категорії невіддільні одна від одної. Культура і визначається через систему цінностей та ідей, що слугують для регулювання поведінки членів цього соціуму.

Культура є цементам будівлі суспільного життя, а цінності – осередком духовного життя суспільства. Культура встановлює, що таке цінність, що – антицінність. Люди, котрі поділяють однакові цінності, становлять соціальні групи, об'єднуючись у політичній, економічній боротьбі, спрямовуючи таким чином історію в певному напрямі. Цінності скріплюють громадську єдність, цілісність соціуму, перешкоджаючи руйнівному впливу ззовні. Роль особливих ідейних скріп у суспільстві виконують соціальні цінності, які виступають у формі соціально-політичних ідеалів, ідей, ціннісних настанов, орієнтацій, надцінних ідей, на зразок національної ідеї. Виконуючи важливу роль інтегруючих, соціалізуючих, комунікативних засад у житті суспільства, цінності забезпечують духовно-вольову єд-

ність суспільства, високий рівень самосвідомості та організованості його членів.

Суспільні цінності формуються поступово, через відбір певних видів поведінки і досвіду людей. Спочатку вони з'являються як сукупність звичок, прийомів людського побуту, специфічні форми поведінки, що передаються від покоління до покоління як ознаки власне людського способу життя, відмінні від тваринних, інстинктоподібних. З часом ці прийоми побуту закріплюються, схематизуються в таких нормативних утвореннях, як традиції, обряди, звичаї, ритуали. У них кодуються еталони суспільно схваленої поведінки людей. У подальшому вартісні взірці транслюються, зберігаються й передаються через соціальні інститути: установи освіти, виховання, масової інформації, релігії, політики, права тощо. Підсумком та метою тривалого прищеплювання ціннісних якостей є формування людської психології, ментальності, способу життя членів у потрібному, характерному для цього типу суспільства напрямі.

* * *

*Ю. Г. Калініченко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)*

ПРОБЛЕМА ЩАСТЯ В ДАВНІЙ ФІЛОСОФІЇ

На сьогоднішній день постає проблема щастя в суспільстві. За соціологічними опитуваннями, кожний другий українець не вважає себе повністю щасливим, а кожний третій вважає, що не є щасливим взагалі. У зв'язку з цим, ми хочемо розглянути деякі думки окремих давньосхідних і античних філософів на проблему щастя й можливі шляхи його досягнення в сучасних умовах.

Спочатку доцільно розглянути давньокитайську філософію, яка щастя вбачала у дотриманні правил суспільства. Лао-Цзи щастя вбачав у пасивності, втечі від мирських турбот, усамітненні та пов'язував його з поверненням до родового суспільства. В ученні Лао-Цзи з'явилося характерне для всієї китайської філософії поняття нерозривного зв'язку власного щастя і суспільного щастя, у нього найчастіше йде мова про «щастя (або нещастя) для країни», адже від цього, на його думку, значною мірою залежить щастя кожної людини. Щастя перетворюється у нещастя не самовільно, а тільки за певних умов. Умова – це діяльність людини. Лао-Цзи говорив, що для того, щоб запобігти перетворенню щастя в нещастя, необхідно знати міру в всьому, тобто дотримання міри є гарантом збереження

щасливого стану людини. Він учив розглядати всі явища та речі багатосторонньо, діалектично й у всьому знаходити як позитивні, так і негативні сторони. Він намагається показати, що кожна з цих сторін певною мірою є необхідною і ні однією з них не можна нехтувати.

Другою відомою філософською школою Стародавнього Китаю є конфуціанство. Тільки той, який має почуття міри, який іде «шляхом золотої середини», досягне щастя. «Жити потрібно у згоді з самим собою, іншими людьми і з самим світом». Людину, яка живе за цим девізом, Конфуцій уважав щасливою.

Серед давньоіндійських філософських шкіл поглядами на щастя вирізняються: буддизм, джайнізм і йога. Мораль йоги зводилася до того, що для досягнення щастя треба чимало працювати фізично й духовно, докладаючи при цьому максимум зусиль та постійно тримати себе в суворих рамках.

З метою запобігання припливу поганой карми і знищенню старої джайністи пропонують дотримуватися низку правил, котрі базуються на п'ятьох традиційних обітницях, які беруть свій початок з «Упанішад». Звільнена в результаті дотримання суворих обітниць душа пізнає притаманні їй потенційні можливості; вона досягає чотирісторонньої досконалості – безмежного пізнання, безмежної віри, безмежної сили і безмежного блаженства, тобто щастя, у розумінні джайністів.

У буддизмі розроблено вісім кроків до спасіння, які ведуть до щастя:

Правильне бачення – бачення реальності такою, як вона є, а не як виглядає.

Правильний намір – намір самозречення, звільнення і нешкідливості.

Правильна мова – правдива і необразлива мова.

Правильна дія – дія, яка не завдає шкоди.

Правильний спосіб життя – спосіб життя, який не завдає шкоди.

Правильне зусилля – докладати зусилля для поліпшення.

Правильна усвідомленість – обізнаність бачити те, для чого речі є, з ясною свідомістю; усвідомлення теперішньої реальності, будучи у своєму тілі, без пристрасної симпатії до неї чи відрази.

Правильна концентрація – правильна медитація або концентрація.

Підводячи підсумок короткій характеристиці давньосхідної етики, слід відзначити, що більшість мислителів виходило з того, що доля людини знаходиться в її руках та стан щастя чи страждання визначається способом його думок, життя, вчинків. Досягнення щастя часто пов'язувалося з обмеженням людського егоїзму, непомірних потреб і пристрастей, з моральним самообмеженням і самовдосконаленням. Східні філософи вважали, що мета життя людини – навчитися контролювати свою поведінку через придушення біологічного, тваринного початку і культивування по-

чатку духовного. З першим пов'язувалося зло, порок; з другим – благо, чеснота.

Важливою частиною ранньої філософії є західна, або антична. Піфагор досягнення щастя пов'язував з моральним удосконаленням людини. Він казав: «Головне для людей наставляти душу до добра чи зла. Людина щаслива тоді, коли душа її стає доброю». Піфагор був переконаний, що те, наскільки людина щаслива, залежить від способу думок, слів, вчинків самої людини: «Не ганяйся за щастям: воно завжди знаходиться в тобі». З іншого боку, Піфагор уважав, що, коли людина буде дбати тільки про себе, про свій, нехай навіть правильний спосіб життя, щастя вона не досягне. На його думку, воно досягне лише на шляху турботи про ближнього: «Неможливо бути щасливим самому: щастя справа двох».

Демокріт проголосив, що мета життя людини – досягнення щастя. Засіб досягнення щастя – міра в задоволеннях і потребах. Демокріт навчав тому, що для того, щоб приборкати свої потреби, потрібно порівнювати своє життя не з життям тих, хто живе краще, а тих, хто живе гірше, – тоді не буде ґрунту для заздрості й наступить моральне задоволення, тому що: «заздрісна людина доставляє горе собі, ніби своєму ворогу».

Учення про щастя Аристотеля можна назвати раціональним, оскільки досягненню щастя він давав виключно раціональне обґрунтування. Якщо раніше у греків було звичаєм пов'язувати щастя із заступництвом добрих богів, то в Аристотеля щастя є наслідком самостійної людської діяльності й, отже, залежить тільки від людини. Людина має право і здатна вибирати свій характер, самого себе. Щастя – це досконале життя протягом великого проміжку часу.

Тепер доцільно розглянути розбіжності між філософськими уявленнями і сучасними реаліями. Щастя велика кількість філософів вбачали в дотриманні міри, суспільних норм. Проте в нашому суспільстві норми моралі не дотримуються, навпаки, пропагується відхід від них. Менталітет нашого народу не завжди дозволяє нам діяти активно, а провідна думка ранньої філософії – людина сама кує своє щастя.

Синтезуючи погляди на щастя давньосхідних і античних філософів можна виділити поради, які актуальні для сучасного населення: на все дивитися з двох сторін, працювати фізично і духовно для власного вдосконалення, стежити за своїми вчинками, прагнути до щастя людей навколо нас, потрібно щось робити, щоб бути щасливим.

* * *

БЕЗСМЕРТЯ ЯК РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Людина – єдина жива істота, яка усвідомлює власну смертність та робить її предметом обміркування. Саме усвідомлення скороминучості життя спонукає людину болісно розмірковувати над сенсом життя. Але усвідомлення надзвичайної скороплинності буття породжує ще одну особливість людини – прагнення до безсмертя.

Невгасима жага безсмертя дістає свій вираз і в культурі предків, що за суттю виступає не культом смерті, а культом безсмертя. Вважають, що саме культ померлих предків народжує язичні вірування, а згодом і релігію.

Людина – єдина жива істота, яка хоронить власних мерців. Для життя люди будували житло, що легко руйнується з часом, а для мерців – вічне, багато з якого простояло віки (єгипетські піраміди). Культ предків у різних народів має різні форми, що зумовлено їх неоднаковим ставленням до смерті. Загальним для дохристиянської культури є переконання, що після смерті померлі продовжують користуватися всіма радощами земного світу, тому їм надавали майно, рабів тощо, тим самим знатні люди залишали переваги свого земного життя. При відмінностях у поховальних звичаях тут панувало прагнення увічнення не душі, а плоті, зберегти її для наступного неземного життя. Християнський погляд на смерть принципово інший. По-перше, перед фактом відходу з життя всі рівні, смерть усіх зрівнює. По-друге, не сприймається язичницьке обожнювання трупа. Тіло слід віддати землі, щоб звільнити безсмертну душу.

Немає такої епохи, коли таємниця смерті не бентежила б людей. Але сам факт смерті сприймається по-різному. В більшості архаїчних культур ставлення до смерті мало епічний характер. Трагічне ставлення до неї виникає з мірою загострення відчуття особистого буття. Але й тут виявляються різні підходи. З одного боку, вже в античності виникає та утверджується тенденція, що йде від піфагорійців до Сократа, Платона, Аристотеля – пом'якшувати трагізм смерті вченням про безсмертя душі та її переселення. Далі ця традиція, хоча й у зміненому вигляді, сприймається християнством та на багато віків стає визначальною в європейському духовному житті. З іншого боку, здійснюються спроби знайти опору для людини у часі смерті через усвідомлення нездоланності коловороту буття, природного завершення життєвого шляху смертю. Таке розуміння складається у філософії стоїків й особливо в Епікура. Людина не зустрічається зі смертю, твердив Епікур (коли ми є, то смерті ще немає, а коли є смерть,

то нас уже немає), тому їй не слід лякатися. Відсутність страху смерті має місце і в давньоіндійській традиції та філософії, де смерть розглядається як «передовий ангел життя». Крім того, оскільки життя сприймалось як страждання, то людину більше лякала не смерть, а тягар нового втілення в нову тілесну оболонку з новим приреченням. Розуміння смерті як природного завершення життєвого шляху властиве давньоєврейському світогляду і дістало відбиток у старозавітних джерелах. Але оскільки людина бачиться тут не як природна, а як надприродна істота, то й смерть також має надприродний сенс – це покарання людини за першорідний гріх. Звідси ідея спокути та спасіння, другого приходу та воскресіння з мертвих. Ці основні мотиви у розумінні смерті збереглися і в сучасній філософії, культурі, хоча у нових умовах набувають нового звучання.

У ході історії змінюється не тільки розуміння смерті, але й місце проблеми смерті у культурі. В архаїчних культурах проблема смерті займала одне з центральних місць. У стародавні періоди накопичено великий досвід умирання та перевтілення. Такий досвід зафіксовано у пам'ятках минулого – Єгипетській та Тибетській книгах мертвих. Значне місце займає ця проблема у середньовічному світогляді з його ідеєю посмертної відплати за гріхи, коли життя перетворюється на своєрідну підготовку до смерті. У XIV столітті на Європу нахлинули мор, війни, чума, що показали такі страхоття смерті, які привели до того, що тема смерті аж до XVI століття заступила собою все. Розпочинаючи з епохи Відродження, смисловий центр у світогляді європейської людини дедалі більше переміщується з думок про смерть на думки про життя, з потойбічного на поцейбічний світ. Цю тенденцію досить чітко виявив Бенедикт Спіноза, який наполягав, що вільна людина ні про що так мало не міркує як про смерть, мудрість полягає як раз у міркуванні не про смерть, а про життя. Проблема смерті знов повертається у світогляд європейської людини вже в XX столітті у зв'язку з усвідомленням загальної трагічності, нестійкості людського буття, невідомими раніше страхоттями вмирання. З іншого боку, підсилення уваги до проблеми смерті зумовлено досягненнями у сфері геронтології, реаніматології, біології, генетики та інших спеціальних знань, які виявляють нові аспекти науки.

Історія людської цивілізації містить хвилюючий літопис багаточисленних намагань найдревніших культур зберегти життя й уникнути смерті. В багатьох культурах уважалось, що кожен може певним чином підготуватися до смерті, якщо він при цьому здобуде потрібні знання про процес вмирання.

Освічена західна людина в основному вважала віру в свідоме життя після смерті, загробне існування душі виявом примітивного страху тих людей, які не мають наукових знань. Істинна романтизація смерті, яка є

викликом життя, розпочинається у найновішій західній філософії в А. Шопенгауера. Німецький філософ намагався створити єдиний погляд на долю тіла і душі. Життя в системі його роздумів оцінюється як дещо таке, якому краще було б зовсім не існувати. Земне існування, на його думку, – це певного роду промах і випадковість.

Тварина, вважає А. Шопенгауер, боїться смерті тільки безсвідомо, інстинктивно. Вона не може досягнути ясної картини фізичної гибелі. Людина ж не тільки розуміє наступаюче зникнення. Вона здатна з цієї причини страждати. Реальне відчуття наступаючого зникнення тільки посилює її страждання. Ось чому, за А. Шопенгауером, щастя ні в якому випадку не може розглядатися як мета людського буття.

Отже, ставлення до смерті змінювалось у різні історичні епохи. Це ставлення навіть вважають еталоном, індикатором цивілізації. Сучасна людина дедалі більше приходить до думки про необхідність зруйнувати «табу смерті», яке тривалий період панувало в культурі, відмовитись від примітивного оптимізму, коли кожний прикидається, що смерть не має до нього ніякого відношення. Знання про смерть, роздуми про неї необхідні для життя. Життя та смерть нерозривно взаємопов'язані. Від сенсу, який надаємо життю, залежить і сенс, що надається смерті. Життя, яке не має сенсу, не може надати сенсу й смерті, але і смерть, яка не має сенсу, отруює всілякий сенс, що можна надати життю. Смерть – випробування будь-якого сенсу, перед нею людина повинна зрозуміти: навіщо живе, чи дійсно її існування є життям. Тільки пам'ятаючи про невідривність життя від смерті, можна прожити життя та зустріти смерть осмислено, гідно.

На протигагу народженню смерть – таємниця, оповита сумом і мороком. Саме вона, незбагненна і необхідна, змушувала людину замислюватися так глибоко, як жодна проблема чи турбота повсякденного життя. Смерть спонукає до питання «Що таке життя?». У багатьох аспектах життя визначається смертю.

* * *

*А. Л. Сапронов, магістрант
(наук. кер. – доц. Вакуліна В.М.)*

КРИТИКА СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ФІЛОСОФІЇ ЖАНА БОДРІЙЯРА

Кожна історична доба породжує свій образ реальності. Прагнучи осмислити навколишню дійсність, людина втілює своє розуміння у різних

дискурсивних практиках. Спираючись на них, ми намагаємось віднайти істину, яка допоможе нам жити у соціумі.

Кожна епоха артикулює свої засадничі положення, які є її квінтесенцією. Наша доба, на думку Бодрійяра, підкорена ідеології конкретності, фактичності, споживання, абсолютної переваги споживчої вартості, матеріального базису речей, тіла як матеріального базису бажання. Такий шлях розвитку суспільної організації можливий лише доти, доки є матеріальні ресурси. Після їх вичерпання перспектив надалі людство не має. Тому ця ідеологія генерує власні вигадані горизонти: статі (емансипаційні процеси, які тривали все XX століття), бажання (чому присвячено безліч концепцій філософів другої половини XX століття) і слова (міфів про чудове майбутнє, яких було безліч у XX столітті). Можливість зміни цієї ідеології прагнув осмислити у своїх творах Ж. Бодрійяр.

Якщо слідувати логіці цієї ідеології, то в основі нашого соціуму лежить наукове пізнання, котре рухає прогрес уперед. Але не все так добре, як здається на перший погляд. Для сучасного пізнання характерний потяг докопатись до всіх таємниць світу. На думку Жана Бодрійяра, це нездорове прагнення. Він вважає, що жити у світі без секретів неможливо. Зникнення шарму таємного зі світу призведе до перетворення умов життя у людському соціумі, до простого механічного відтворення кращих, зтобо однотипних дій. Світ стане одновимірним, уніфікованим, інструментальним.

Для науковців стало характерним прагнення показати все в його процесуальності, створити «науковий дублікат» природи. Для цього широко використовують технічні здобутки. Застосування техніки сприяє заглибленню в суть об'єкта, але вичерпна точність по відношенню до реального все одно залишається неможливою. Реальне втрачається у нескінченно малому. Але й це ще не все: людина бачить те, чого раніше не бачила (наприклад, функціонування статі, поділ клітин). Спостерігач отримує нелюдський (неспіврозмірний природним можливостям людини) погляд, а реальність стає надчуттєвою або гіперреальною, якщо дотримуватись термінології французького філософа. Людина множить ці образи дійсності через пристрої обробки, зберігання і розмноження інформації, що сприяє розмиттю людського сприйняття.

Зазвичай таке осягнення світу природничі науки називають об'єктивним. У такому світосприйнятті не може бути випадковостей і помилок. Все зобов'язане мати свою причину й наслідок. Якщо їх немає, то це явище приречене чекати на свою розгадку, зумовлену перспективою «всеохопленості» наукового пізнання. Наукове пізнання містить у своїй структурі лише один елемент, генеруючий помилки – людину, а тому остання стала зайвою у створеному нею ж механізмі.

Калькуляція, механістичність, раціоналізація проникли і в гуманітарні науки. Наприклад, це проявляється у тлумаченні магії. В останній дослідники вбачають спробу схитрувати з сучасним принципом виробництва. Дикуні, мовляв, ставлять ті ж «корисні» цілі, що й ми, тільки не хочуть для їх досягнення робити раціональних зусиль. Але це зовсім не так: магія є ритуалом, націленим на підтримку гри, через яку досягається поєднання світу в єдиний ланцюжок циклічного взаємозв'язку всіх речей, пов'язаних своїми знаками. Нічого спільного вона не має з лінійним ланцюжком причин та наслідків, який так добре знайомий нам завдяки праці сучасних науковців.

Бодрійяр вважає, що більшість проблем пов'язана із побудовою логічно-раціональних смислових конструкцій і прагненням на їх основі досягти істини. Він наводить приклади альтернативних смислів: алфавітний порядок викладу, ігрові правила, незліченні ритуали у повсякденному житті, що протистоять одночасно і безладу (випадковості), й порядку (смислові політичному, історичному, соціальному, який хоче нав'язатись). Науковці та інші поборники смислу не можуть змиритись із цим і знайомлять людей із «правильним», розумним життям через масову шкільну та вищу освіту, підготовану масу педагогів і викладачів, ЗМІ тощо. Але всі їхні раціональні побудови пропонують лише свій варіант диктатури істини.

Жан Бодрійяр стверджує, що сучасний образ реального – це «лише купа мертвої матерії, мертвих тіл, мертвої мови – відкладення осаду і відходів». Живучи з таким образом реального, багатовекторне, амбівалентне життя для людини стає недосяжним.

Життя прагне знайти вихід із цієї патової ситуації, але цей вихід не завжди конструктивний. Для конструктивності потрібне напруження, але не всі готові до нього, а тому лінивий розум намагається обійти його легшим шляхом, який французький філософ проаналізував у концепті спокуси. Якщо спрощено говорити, то для нього спокуса – це принцип зла, того, що є небажаним у сучасному світі, тим, що виходить за межі його законів. Спокуса – це зваба, підступна хитрість, націлена на перекручування всіх істин. Вона загрожує всякому дискурсу через зворотність або поглинання власними знаками, що не залишає і сліду смислу.

На думку Бодрійяра, спокусливими є будь-які вивертання уявної глибини реальності, перевертання всілякої психології людини, істини. Філософ неодноразово писав, що істини немає, а ми маємо контакт лише з образами дійсності, а тому немає ніякої психології.

Таким чином, Жан Бодрійяр вважає, що образ реального, породжений сучасною наукою, є однобоким і оманливим, а тому не варто зачаровуватися життям на основі науково-технічного прогресу.

СУБСТАНТИВНА Й АНАЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

Поняття «філософії історії» належить до двох різних видів дослідження. Артур Данто у своїй праці «Аналітична філософія історії» виділяє субстантивну й аналітичну філософію історії. Визначаючи різницю між ними, він досліджує і співвідношення між історією та філософією історії.

По-перше, субстантивна філософія історії має справу з усією історією – не тільки минулим, але і майбутнім, оскільки її висновки претендують на пророкування майбутніх фактів (подій), навіть якщо самі ці факти належать до минулого. Історики ж займаються тільки минулим, оскільки дані з майбутнього ми отримати не можемо. Проте праці істориків не відповідають критеріям, запропонованим науковим дослідженням, бо не обмежуються лише збором інформації та її верифікацією: там перераховано події, але немає скрупульозного запису даних у порядку їх надходження; інакше кажучи, історичні дослідження, як правило, мають справу з інтерпретованою інформацією, а не самою інформацією.

По-друге, Артур Данто вважає, що історичні дослідження неправильно розглядати як підготовчий матеріал для філософії історії: історик установлює деякий історичний факт, а інший історик може визнати його або ні, відповідно доопрацювати його (в своєму розумінні) чи використати для встановлення інших фактів, – але вся ця діяльність лишається в рамках самого історичного дослідження. Подібно історичним оповіданням, концепції філософії історії також часто мають структуру оповідання і прагнуть до інтерпретації. А. Данто говорить, що поняття інтерпретації в філософії історії використовується не так, як в науці. Інтерпретації в історії – це значення подій, а саме місце цього значення з'ясовується в більш загальній структурі, через зв'язки з деякою послідовністю подій.

Аналітична філософія історії не просто пов'язана з філософією, вона і є філософія, яка є методологією для прийняття рішень при розгляді певних спеціальних концептуальних проблем, які виникають під час дослідження історії.

Аналітична філософія історії розуміється як зосередження уваги на роботі історика, послідовності його думок. А. Данто визначає аналітичну філософію історії такою, що займається практикою історичного дослідження, є різновидом рефлексії над минулим як єдиним цілим.

Кожна подія, явище має своє історичне значення. Філософія історії в різні періоди по-різному трактує значення одних і тих же подій. Напри-

клад, радянська історіографія 70 – 80-их років XX століття досліджувала гомерівське суспільство у розрізі економічних відносин та рабства і зовсім не звертала уваги на особистісні відносини й зв'язки. Отже, виходить, що в різні часи історичні події трактуються в різних значеннях. Це, своєю чергою, вказує на те, що єдину, цілісну картину історії важко дослідити через фрагментарність подій. Тільки тоді, коли історія матиме закінчену розповідь (а це можливо лише коли ми дізнаємось про майбутнє), можна буде говорити і про значення всіх подій та явищ. Тому Артур Данто вважає, що філософія історії базується на помилковому твердженні, наче існує теоретичне пояснення про якісь тенденції або закони розвитку, завдяки котрим ми можемо досягти однозначного або остаточного розуміння.

Аналітична філософія історії концентрує свою увагу на елементах історичного тексту – одиничних висловлюваннях про історичні події. Історичне дослідження не може дати істинного розуміння історії, бо це лише авторська розповідь – наратив. Історичний наратив не уявляє речі, які описує; він викликає в свідомості образи речей, на які вказує таким же чином, як це робить метафора. Метафора не уявляє речі, які намагається схарактеризувати, вона вказує напрям для пошуку безлічі образів, які асоціюються з цими речами.

Можна сказати, що завдання історії – погоджувати між собою певні події та явища, а задача філософії – підпорядковувати їх певній логіці. Тому виникає між ними суперечність, дослідженням якого і займається аналітична філософія історії.

* * *

*О. С. Дерій, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. В. М. Вакуліна)*

ТЕОРІЯ НАТОВПУ ГАБРІЄЛЯ ТАРДА

Велика Французька революція, революції 1848, 1870 років дали багатий матеріал для дослідження поведінки мас та поставили багато питань перед суспільством. Поява маси на історичній арені наприкінці XIX століття розглядалася як дезорганізація соціального процесу, свідчення руйнування певних ієрархій. Панування мас відбувалося шляхом утвердження нового типу ідей, вірувань, ілюзій.

Зародившись ще у кінці XIX століття поняття «маса» використовується і для характеристики сучасного суспільства. Змінювалися епохи, правителі, держави, але несвідомий потяг людей до єднання, гуртування,

скупчення, залишився незмінним. Такі зібрання, як мітинги на майданах, зустрічі з народними депутатами або зірками, різноманітні фестивалі, концерти, флешмоби притягують велику кількість учасників. Їх поведінка є непрогнозованою, саме тому ця тема актуальна для сьогодення й тому необхідно всебічно розкрити особливості формування натовпу, його склад, поведінку та простежити взаємовідносини у системі «лідер – натовп».

Особливою темою досліджень Тарда було порівняльне вивчення натовпу і публіки. Полемізуючи з Г. Лебоном, Тард виступав проти опису сучасної йому дійсності як «століття натовпу». З його точки зору, XIX століття – це століття публіки. Протиставляючи ці два поняття, Тард підкреслював необхідність тісного фізичного контакту між людьми в разі, коли мова йде про натовп, і достатність розумових зв'язків для виникнення публіки. Величезну роль у становленні «суспільства публіки» відіграють ЗМІ, які формують у людях спільність думок, незалежно від їхнього місця перебування.

Незважаючи на те, що натовп має випадковий склад, він містить певний алгоритм розвитку. Натовп формується навколо якоїсь події й може мати певні цілі. Потім до нього стихійно долучаються інші люди. Далі збільшується емоційна напруга, яка може призвести до спільних негативних дій. Наступний етап – це поява нового об'єкта уваги, який стає фактором згуртованості в єдине ціле. Останній етап характеризується стимулюванням натовпу лідером. Він спонукає індивідів до конкретних, часто агресивних дій, і тому чітко визначається склад натовпу.

За Тардом, відмінність між натовпом і публікою полягає ще й у тому, що можна належати в один та той же час, як це звичайно буває, до декількох груп публіки, але до натовпу одночасно можна належати тільки до одного. Тард вважає публіку духовною сукупністю, це група індивідумів, фізично розділених і з'єднаних суто розумовим зв'язком. Натовп, як група, більше підпорядковується силам природи; вона залежить від дощу або від гарної погоди, від спеки або від холоду; вона утворюється частіше влітку, ніж узимку.

У натовпі існує клас окремо взятих суб'єктів, які збирають інших, захоплюють їх собою і ними керують. Це – вожді, релігійні діячі, політики, вчені тощо; вони стоять біля витоків усіх змін, нововведень, суспільних подій, які роблять історію. Піддаючись навіюванню, більшість людей наслідує їх та слідує за ними. Керівник – дзеркало натовпу, маси впізнають себе в ньому. Вони визнають у ньому авторитет їх колективної віри, їх загального тирана. Захоплюючись ним, вони захоплюються собою. Захоплюйся собою, і тобою буде захоплюватися натовп – приблизно таку порадку дає вождю Тард.

Отже, Габріель Тард підкреслює, що чим численнішим є натовп – тим нижчим є його рівень раціональності. Критикувати натовп не можна, звер-

татися до його розуму безглуздо. Великий натовп, з кого б він не складався – з професорів чи з кочегарів, перш за все втрачає здатність володіти собою, бо він не мислить, а відчуває. Натовп перетворює людину в автомат, ослаблюючи або знищуючи її індивідуальність. Тому актуальним для успішного суспільства є створення умов для еволюції натовпу в публіку.

* * *

*Ю. С. Тимошенко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Шebітченко А. П.)*

СВІТОГЛЯДНІ ПОЗИЦІЇ М. ДРАГОМАНОВА

Михайло Петрович Драгоманов (1841-1895) — український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч, представник відомого роду українських громадських і культурних діячів Драгоманових.

Перебуваючи за кордоном у науковому відрядженні, М. Драгоманов займався історичними дослідженнями, в результаті чого з'явилися праці «Из истории отношений между церков'ю и государством в Западной Европе» «Борьба за духовную власть и свободу совести в XV-XVII веках». М. Драгоманов видав кілька брошур соціалістичного змісту українською мовою – «Про багатство і бідність», «Як наша земля стала не наша», «Як де земля поділена і як би слід її держати», «Парова машина». Але найповніше він виклав свої соціалістичні погляди в «Передньому слові» до «Громади» (1878 рік).

Свої політичні погляди М. Драгоманов відверто виклав у цілій низі статей, зокрема «До чого довоювалися» (1878), «Крахи украинского сепаратизма» (1882). В Болгарії з-під пера вченого з'явилась одна з найкращих його праць «Чудацькі думки про українську національну справу», яка пройнята гострою критикою перелицьованої «московської нетерпимості українських націоналістів». Також ще однією визначною працею була «Вільний союз – вільна спілка: досвід української політико-соціальної програми». Схвальної оцінки заслуговує стаття М. Драгоманова «Стан і завдання науки стародавньої історії», опублікована в «Журналі Міністерства народної освіти» за 1874 рік. М. Драгоманов відводив українським джерелам пізнішого часу, зокрема літописам першої половини XVII століття – Григорія Граб'янки та Самійла Величка. Матеріали з літопису Граб'янки згадуються часто у другому томі «Исторических песен малорусского народа», де вміщено пісню про Б. Хмельницького.

Значну роль в історії України відводить М. Драгоманов козацтву з його функціями захисту Вітчизни від чужоземної агресії. Окремі питання в історії України М. Драгоманов розглянув також у низі інших праць, зокрема «Шевченко, українофіли і соціалізм» (1879), «Турки внутрішні та турки зовнішні» (1876), «Внутрішнє рабство та війна за визволення» (1878), «Про українських козаків, татар і турків» (1876), «Погляд на українську історію» (1895).

М. Драгоманов – був позитивістом або близько до нього стояв. Найправильніші, на його погляд, ідеї позитивізму зводяться до таких положень: прогрес людського життя здійснюється закономірно, відповідно до епох, які змінюються не фаталістично, а органічно й логічно випливаючи одна з одної; прогрес залежить від безперервного розумового розвитку. Саме ідеї позитивізму найбільше імпонували українському вченому, особливо ті з них, у яких визнавалася необхідність точного (на зразок природничо-наукового) знання в царині суспільствознавства. М. Драгоманов уважає також, що творчим чинником історії є інтелект. Проте, визнавши людину найвищою цінністю, український учений вступає в очевидну суперечність із класичним позитивізмом.

Учений до кінця життя був вірним принципам просвітницького раціоналізму. На них він вибудовує і власну філософію історії, ідеї якої, гадаємо, є найважливішими серед тих, що становлять основу світогляду мислителя. М. Драгоманов, з одного боку, підпорядковував розробленню й обґрунтуванню власної історіософської концепції, а з другого – обґрунтовував цією концепцією свої погляди та принципи. Драгоманов спирається на досягнення світової філософської й соціологічної думки, на здобутки сучасної йому історичної науки з цього питання. За переконаннями мислителя, суть і завдання філософії історії зводяться до вироблення певного критерію та ідеалу, за якими слід оцінювати ту чи ту історичну епоху, з'ясовувати причини історичних явищ і зміни епох. Саме філософія історії визначає оцінку будь-якої історичної епохи та історичних явищ. В основі драгоманівської концепції філософії історії лежить, з одного боку, ідея прогресу, а з другого – соціологічне розуміння історичного процесу. Багато ідей теоретичної спадщини М. Драгоманова не втратили своєї актуальності й нині.

* * *

*А. І. Мірошніков, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А. П.)*

«ОСЬОВИЙ ЧАС» ЗА КАРЛОМ ЯСПЕРСОМ

Карл Ясперс – видатний мислитель, філософія якого дістала широке розповсюдження у Західній Німеччині та інших капіталістичних країнах. Він написав понад 40 великих праць і майже 400 статей з філософських та політичних питань.

Він видав плід багаторічної праці – «Психологію світогляду», яка торкалась уже власне філософських проблем та принесла її автору широке визнання. «Психологія світогляду» несла в собі печать впливу Макса Вебера, якому Ясперс зобов'язаний багато в чому: як своєю світоглядною й політичною орієнтацією, так і своїми методологічними підходами до аналізу філософських проблем. Уже тут мислитель з тривогою говорив про втрату сучасною людиною життєвих орієнтирів, які йому раніше давала релігія, про необхідність створення нового типу філософії – філософії екзистенціальної, бо екзистенція – це те, що ніколи не може стати об'єктом, а тому не є предметом не тільки наукового пізнання, але і філософського споглядання.

У 193 – 1932 роках вийшов трьохтомний твір Ясперса «Філософія», над яким він працював багато років. Тут немає філософської системи в традиційно академічному стилі, а зроблена спроба систематизації й упорядкування всіх тих ідей і роздумів, які становили зміст екзистенціального філософствування мислителя. Ясперс стає одним з провідних філософів Німеччини.

Публікуються праці філософа: «Про істину» (1947), «Питання про провину» (1946), «Ніщє і християнство» (1946), «Про європейський дух» (1946) та «Джерела історії та її мета» (1948). Остання робота являла собою спробу Ясперса дати інтерпретацію світового історичного процесу з позиції філософської віри. У 1948 році у Мюнхені мислитель публікує «Філософську віру», в основу котрої лягли лекції, які він читав у Базелі.

У центрі уваги праці – поняття філософської віри, яка відрізняється від релігійної, зокрема від християнської, тим, що вона повинна бути значима для всіх людей, оскільки ґрунтується не на одкровенні, а на досвіді, доступному вській людині.

Усі праці Карла Ясперса, все мислення зводяться до його переконання, що спільною для людства вірою може бути тільки філософська. Час народження цієї віри – це є «весь світової історії», або, як говорить сам Ясперс, «осьова епоха». У європейській філософії історії її розглядали від Августина до Гегеля й бачили відправний пункт історичного розвитку в

явищі Христа. Та Ясперс доводив, що цей час – це час приблизно між 800 і 200 роками до н. е. У цей проміжок часу з'явилися духовні рухи паралельно у багатьох розвинених на ту епоху країнах, сформувався той тип людини, який, згідно з Ясперсом, існує і понині. «Осьова епоха» – час народження світових релігій, які прийшли на зміну язичництву, і філософії, яка прийшла на зміну міфологічної свідомості. При цьому Ясперс не вважає можливим надати каузальне пояснення паралелізму подій «осьової епохи», корінь яких виходить за межі іманентного світу.

«Осьовий час» Ясперса – це священна епоха світової історії. А священна історія тому і священна, що хоча вона й відбувається на землі, але сутність – неземна. Навпаки, для віруючої людини вона сама є останнім тлумаченням усього, що відбувалося, відбувається та буде відбуватися на Землі.

* * *

*М. В. Коваленко, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)*

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ М.ГРУШЕВСЬКОГО

Українське національне відродження, поняття що становило основу явища під яким розумівся комплекс подій кінця XVIII - початку XX століття. З ним пов'язували поширення масового національного усвідомлення, поживлення і піднесення національного руху, розвиток усіх галузей культурного життя українців.

Власне творцями дефініції «українське національне відродження» стали класики української історіографії XX століття Д.Багалій, Д.Дорошенко, І.Крип'якевич та М.Грушевський. Останній з них став найбільшим теоретиком та практиком національного українського ренесансу, присвятивши даній проблематиці значний науковий доробок.

Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934) – винятково визначна постать в історії українського народу. Він тривалий час очолював Наукове Товариство імені Шевченка, був організатором і головою Українського наукового товариства у Києві, дійсним членом Всеукраїнської академії наук, публіцистом і видатним громадським та політичним діячем. За словами Д.Дорошенка, був усіма визнаний як провідник українського національ-

ного руху, як символ українського єднання, слово якого для всіх було законом.

Повертаючись до проблематики українського національного відродження, в контексті наукового доробку М.Грушевського, відомий історик української діаспори О.Пріцак зазначав: «Учений не лише створив наукову концепцію історії України: так само він підійшов і до науки про українську націю, аргументовано спростував переконачування її походження чужими істориками».

Одним з найвагоміших доробків М.Грушевського на національній науковій ниві стало створення повноцінної історії України. Саме такою фундаментальною працею стала десяти томна «Історія України-Руси», якою автор обґрунтував схему українського історичного процесу і над якою пропрацював майже сорок років свого життя. М.Грушевський підкреслював, що змагання за власну волю, суверенність український народ проводив у культурному, суспільно-економічному та державному аспектах. Власне ці три напрямки і стали теоретичним підґрунтям ідеї відродження українства.

Не менш важливим компонентом національної ідеї виступають громадянські та національні цінності. М.Грушевський в контексті українського ренесансу виділяє свободу, громадянство та національну самосвідомість, без якої неможливе втілення державницького постулату.

Ідея української державності є однією з провідних в історіографічних і історіософічних концепціях історика. В основу покладений федералістичний принцип функціонування держави. М. Грушевський об'єктивно наголошує на позитивному значенні держави в розбудові політичного, культурного та суспільного життя України. Не менш важливим питанням постає єдність історичних земель для повноцінного національного розвитку українства. Саме єдність українського народу та соборність історичних українських земель відображають концепцію про незалежність українського народу та суверенність нації.

Провідні ідеї М.Грушевського безпосередньо впливали на розвиток українського національного та державного відродження. За влучним висловлюванням професора О. Оглоблина: «творчість Грушевського – це вічна власність українства. І в історичній перспективі «Історія України-Руси» завжди стоятиме поруч з «Кобзарем».

* * *

*О. О. Свиридюк, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)*

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) – науковий діяч, письменник та публіцист. Він завжди знаходився в плеяді розбудовників української держави. Цей процес передбачає трансформацію світогляду та свідомості народу. На жаль український народ із запізненням починає відкривати для себе Івана Огієнка, творча спадщина якого через історичну несправедливість була вилучена з наукового обігу. Саме І. Огієнко досліджував актуальну на сьогодні проблему морального розвитку нашої нації. На жаль дослідження українського та закордонного періодів творчості І. Огієнка ускладнюється браком необхідних матеріалів так як значна частина творів знаходиться в архівах Польщі та Канади. Також у науковій і творчій спадщині І. Огієнка окреме місце посідають історичні монографії, історико-біографічні нариси, драматичні поеми, присвячені дослідженню життя й діяльності конкретних постатей, які залишили після себе помітний слід на культурній, духовній, науковій ниві української історії. Одною із таких постатей був Іван Мазепа. В одному із кращих драматичних творів І. Огієнка «Розп'ятий Мазепа» була вчинена спроба повернення українському читачеві несфальшованого російською історіографією образу великого будівничого Української держави гетьмана Івана Мазепи. І. Огієнко намагався пояснити нащадкам у поетичній формі, на основі архівних матеріалів вчинки і наміри свого героя. За драматизмом подій, глибиною проникнення в характери героїв, актуальністю порушених проблем для сучасного етапу українського державотворення, величезним патріотичним, виховним зарядом, закладеним у розвиток дії, цю драму, ми можемо розглядати як найкращу спробу повернення українського народу до своїх витоків. Розглядаючи деградацію українства в еміграції, ми не можемо не згадати книгу І. Огієнка «Книга нашого життя на чужині». В ній автор розглядав тяжкість самовизначення українського народу на чужині та бездержавність на батьківщині. Червоною лінією в цій книжці читається відчуття меншовартості багатьма представниками українського народу. Для І. Огієнка меншовартість – це тінь, хвороба українського народу, що знаходиться в еміграції Ми можемо лише припустити, що І. Огієнко вимушений був побачити та подолати меншовартість у собі, щоб потім заговорити про неї сміливо і застерегти від неї співвітчизників. Отже, щоб заговорити вголос про меншовартість необхідно було глибоко вникнути в історію

українського народу, точніше у ті фактори, які прищеплювалися менталітету нації посередництвом конкретних історичних явищ. Як митрополитові І.Огієнку, вже будучи в еміграції у Варшаві, довелося вести боротьбу за відновлення національного духу Української автокефальної православної церкви в період Другої світової війни. Роздуми І.Огієнка про національне відродження є важливим чинником, поштовхом до очищення менталітету народу від примар минулих подій, що вплинули на гальмування ідеї української унікальності та самостійності. Безперечно, найважливішим життєвим досягненням І.Огієнка ми можемо назвати його діяльність щодо відродження українського духу та ідеології української церкви. Для цього він спирався на історичні умови життя народу та давні традиції церкви. Церква на його диску, є основним поштовхом для повернення до свого коріння. Довгий час українській церкві доводилось вести боротьбу між мусульманським Сходом і католицьким Заходом. Відновлення церкви – це відновлення народного духу.

Яскравий приклад неординарного життєвого шляху І.Огієнка, знищує ганебні риси меншовартості, що переслідують українців в еміграції. Сучасна свідома еміграція актуалізує його праці, як такі, що спрямовані на дослідження нації як живого організму.

* * *

*Р. О. Кундій, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)*

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ДМИТРА ДОНЦОВА

Дмитро Іванович Донцов (1883-1973) – український літературний критик, публіцист, філософ, політичний діяч, засновник теорії інтегрального націоналізму. Основними творами Д. Донцова є : «Поетка вогняних меж» (1953), «Московська отрута» (2013), «Націоналізм» (1966), «Дух нашої давнини» (1991), «Незримі скрижалі Кобзаря» (1967), «Хрестом і мечем» (1967), «Правда прадітів великих» (1917).

Творчість цього публіциста справила глибокий вплив на формування ідеології українського національно-визвольного руху в першій половині ХХ століття.

Із Д. Донцовим пов'язана важлива доба в історії вітчизняної суспільно-політичної думки. Майже 65-річна публіцистична діяльність цього

патріарха українського націоналізму являє в своєму роді унікальний приклад творчого довголіття. За своє життя Д. Донцов виголосив понад 200 рефератів, написав до 50 монографій та сотні статей-розвідок.

У пізнавальному аспекті творчість Д. Донцова становить інтерес у зв'язку з дослідженням феномена тоталітаризму. Зокрема, дуже багато було зроблено ним для розуміння специфіки російського комунізму та пояснення його традиційного підґрунтя. Заслугою публіциста можна вважати також виявлення слабкостей ліберальної демократії в її протистоянні тоталітаризмові.

Д. Донцов неодноразово міняв свої політичні погляди, він зробив значний внесок у розробку ідей українського націоналізму, пропагував ідеї незалежності України, яку мають здобути для країни вибрані її представники, еліта, фанатично віддана національній ідеї.

Національне відродження з погляду Д. Донцова – це повернення не тільки до «духу нашої давнини», а й до притаманної Україні в давнину цивілізаційної місії.

Ідея незалежності на думку Д. Донцова, є вищою ідеєю нації, в процесі її самоутвердження. Тут позиція Д. Донцова зрозуміла. Розпорошеність нації, загибель державотворчої ідеї, відсутність провідної верстви, невідзначеність світогляду змусили його створити світогляд, який потрапляє під визначення «тоталітарний». Свій зміст ідея повинна черпати з потреб нації, з її мотивації, ірраціональної волі до життя і панування. В чинному націоналізмі «змістом життя є активність і могутність нації, життєвою формою — національна боротьба, а духом життя — «романтика» і «віра».

Переосмислення творчої спадщини Д. Донцова у світлі здобутків сучасних гуманітарних наук сприятиме активізації діалогу з вітчизняною традицією філософської й політичної думки та становленню плюралістичного клімату в суспільних науках.

Із початком розбудови Україною власної національної держави відкрився якісно новий етап у вивченні ідейної спадщини Д. Донцова, загалом склалися сприятливі умови для об'єктивного дослідження його життя та творчості. Проте кардинальні зрушення в справі власне наукового опрацювання його чималого творчого доробку поки що не відбуваються.

Д. Донцов є справжнім засновником консервативно-революційного напрямку в українській суспільно-політичній думці. Чи не найціннішим внеском ідеолога в розвиток української національної ідеї стала його теорія національної революції, що утворилася в результаті органічного сприйняття на ґрунті вітчизняних традицій ідей європейської «Консервативної революції».

Отже, полеміка Д. Донцова з тогочасними українськими ідеологіями стимулювала пошуки нових шляхів і засобів боротьби за державниць-

кий ідеал. Інтелектуальний імпульс, що виходить від волюнтаристичної ідеології Д. Донцова, і досі зберігає свою значимість як каталізатор розвитку вітчизняної філософської та політичної думки.

* * *

*Д. К. Литвак, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)*

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На сьогоднішній день проблема гендерної нерівності у нашій державі постала особливо гостро. В той час, коли в усіх розвинутих європейських країнах рівність жінок і чоловіків в економічній, політичній, соціальній та культурних сферах є нормальним явищем, для України це здається неможливим. Усе через те, що наше суспільство функціонує в умовах традиційної патріархальної системи і, здавалося б, не бажає міняти вектор. Питання навіть не в юридичному оформленні рівності статей та не в економічній ситуації (як ми знаємо, в постіндустріальному суспільстві створено всі умови для того, щоб знівелювати фізіологічну і біологічну статеву нерівність у процесі виробництва та в інших сферах життєдіяльності людини), а в самому ставленні до такого становища.

Гендерні стереотипи – це комплекс стійких уявлень, що сформовані історично і детерміновані соціокультурно, які пронизують усі ланки життєдіяльності етносу, окреслюючи властиво жіночі чи чоловічі риси, сфери й стиль самореалізації, особливості виховання, а також вказують на суспільний престиж статі. Таке визначення подає одна з українських феміністичних студій. Жертвами таких упереджень більшою мірою є жінки. Їм, як нікому, відомо, наскільки «престижною» є їхня стать. На основі деяких соціологічних опитувань, проведених Українським інститутом соціальних досліджень, можна проаналізувати, як гендерні стереотипи функціонують у нашому суспільстві та які наслідки вони за собою тягнуть.

Повертаючись до початку історії, коли основним джерелом заробітку та виживання взагалі була війна, ми бачимо, що поки чоловік підкорював світ, жінка в більшості випадків залишалася доглядати за дітьми і господарством. Причина очевидна – фізіологічна слабкість. З тих пір пройшло багато часу: змінювались економічні формації, кордони держав, чоловік підкорював народи, осягав науку, створював культуру ... а жінка залиша-

лася вдома. За останні півтора століття, звичайно, багато чого змінилося, але в Україні залишається тенденційним первісне становище статей. Про це свідчать такі цифри : з твердженням «бути домогосподаркою – такий самий спосіб реалізувати себе, як і працювати» погодились 27 % жінок та 31 % чоловіків, не погодились – 19 % і 7 %. Це становище є абсурдним, однак, як бачимо, жінки вже звикли до такої ролі. Виходить, чоловік, як і раніше, має багато шляхів для самореалізації, в той час як жінка має йти тією ж протопганою стежкою. У зв'язку з розвитком феміністичного руху «стурбовані» представники сильної статі намагаються повернути жінку в сім'ю: 32 % чоловіків повністю погодились з тим, що всі обов'язки дружини повинні бути в першу чергу пов'язані з сім'єю, а чоловіка – з роботою. Але ж ніхто і не каже, що всі жінки мають відмовитися від шлюбу та продовження роду. Однак громадська думка не дає вибору. З приводу цього Симона де Бовуар ще у 1949 році зазначала: «...шлюб, як і колись, вважають найпрестижнішою кар'єрою, що вивільняє жінку від будь-якої участі в колективному житті ... заміжня жінка, крім усього іншого, здобуває повагу в суспільстві».

Нині наша держава переживає складні часи, але події революції свідчать про те, що не тільки чоловіки творять історію. Як можна ділити статі на сильну і слабку, коли жінки борються разом з чоловіками і разом з ними гинуть? Навіть літні жінки кажуть: «Я не боюся. Я буду стояти до кінця».

Україна – надзвичайно самобутня країна з багатою духовною культурою. Але на сьогоднішній день традиції патріархальної сім'ї вже не актуальні, адже якщо причина нерівності – у фізичній слабкості жінки, то зараз створено всі умови для того, щоб якщо не знищити, то принаймні зменшити дистанцію між статями. Ми маємо всі ресурси для цього. Головна проблема – у ставленні до ситуації, що склалася. На основі результатів соціологічних опитувань ми бачимо, що самі жінки часто ігнорують своє становище. Не дивно, адже чим сильніше стереотипи «функціонують» в суспільстві, тим сильніше суспільство функціонує згідно з ними. У свою чергу поширенню таких поглядів сприяє школа, преса, телебачення, Інтернет, велика частина сучасної псевдокультури тощо. Нам потрібно вирватися з цієї «кругової поруки». І це не є проблема суто жіноча, це проблема всього суспільства. Без рівності статей неможливе нормальне, здорове існування і функціонування соціуму. Отже, для досягнення цієї мети українцям потрібно остаточно викоренити зі своєї свідомості залишки патріархальної системи, знищити традиції, перереформувати структуру сім'ї. Але цього мало: держава повинна створити такі умови, які дозволяли б усебічно залучати жінок до всіх сфер соціуму: політичної, економічної, соціальної, культурної, сприяти створенню жіночих студій, незважаючи на таку перешкоду, як «всесильний скепсис» стосовно такого явища.

Після багатьох століть дискримінації було б недоречно звинувачувати нинішніх чоловіків у пригнобленні, так само як ми не можемо винити сьогodнішню церкву за інквізицію, а сучасних німців – за фашизм. На сьогodнішній день в Україні створено всі умови для досягнення гендерної рівності, тож це ідеальний час для змін, але чи будуть вони реалізовані, залежить тільки від нас.

* * *

*А. В. Новохатько, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)*

ВИКЛИКИ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Світ стоїть на порозі грандіозних соціальних змін, технічних і культурних нововведень. Глибинне та вражаюче за своїми наслідками розгортання потенціалу техніки впливає на всі сторони соціального життя. Змінюється не тільки зміст праці, її продуктивність, істотні перетворення відбуваються в усьому ладі культури й сучасної цивілізації під впливом технологічних нововведень. Сутність технологічних змін була предметом аналізу багатьох дослідників, зокрема Е.Тоффлера, у його роботі «Третя хвиля». На його думку, розвиток науки і техніки здійснюється ривками, за його термінологією, – хвилями і виділяє в історії цивілізації три хвилі. Перша хвиля – аграрна (до XVIII століття), друга – індустріальна (до 50-их років XX століття) і третя – постіндустріальна (починаючи з 50-их років минулого століття). Аналізуючи основи цих цивілізацій він вважає, що головною цінністю цивілізації першої хвилі є земля, а її символом виступає мотика. Цінність другої хвилі – капітал, робоча сила, засоби виробництва, а її символом виступає конвеєр. Третя хвиля ґрунтується на знанні та інформації, відповідно символом стає комп'ютер.

Фундамент кожної хвилі цивілізації визначає її основні характеристики. Так, перша хвиля характеризується пануванням простого розподілу праці та невеликої кількості чітко визначених каст і станів, належність до яких визначала соціальне становище людини, а також авторитарною владою, децентралізованою системою суспільного виробництва. Риси цивілізації другої хвилі визначаються поцесами індустріалізації, які зумовили існування основних соціальних інститутів: фабрично-заводське виробництво й утворення гігантських корпорацій, формування відповідної системи навчання фабричного типу та формування нуклеарної сім'ї на відміну від традиційної.

Загострення суперечностей індустріальної цивілізації, зокрема процеси централізації всіх сфер суспільного життя та «омасовлення» культури, зумовлюють її глибоку кризу. Тому на зміну другій хвилі, вважає Е.Тоффлер, поступово «накочується» третя хвиля цивілізації, що несе нові погляди на світ. Ці зміни зумовлюються новими науково-технологічними досягненнями, в першу чергу в галузі інформатики й електроніки. Таке суспільство характеризується як постіндустріальне, а серед його ознак американський дослідник називає такі. Визначальним чинником суспільного життя стає теоретичне знання та інформація. Головними соціальними інститутами стають університети, як центри виробництва, переробки і накопичення знань. Відповідно рівень знань, а не характер власності визначає соціальну диференціацію, тому професійна, а не станова структура стає основою стратифікації суспільства. В постіндустріальному суспільстві змінюється сам характер техніки, яка все більше стає «інтелектуальною», а не «механічною». Суспільство вступає в „технотронну еру”, в якій соціальні процеси стають усе більше програмованими, а отже, контрольованими й безпечними.

Нова цивілізація входить у всі сфери нашого життя. Це не тільки нова економіка, але й нові конфлікти, нові сімейні відносини і соціальні зв'язки, зміни не тільки в стилі роботи, але й відпочинку та свідомості в цілому. Функціонування постіндустріальної цивілізації передбачає також новий кодекс поведінки, залишаючи в минулому стандартизацію, синхронізацію, централізацію не лише капіталу та виробництва, але й особистісного культурного простору.

Масштабні зміни не тільки розширюють можливості самореалізації, але й розхитують наше самовпевнене уявлення про майбутнє. Як наслідок поширеними стають песимістичні погляди, думки про безцільність й абсурдність існування. Проте, на думку Е.Тоффлера, сучасні **зміни** не є хаотичними чи випадковими, вони **складаються в точну та ясну модель**, є неминучими, а тому соціальна система й окрема людина не уникне фундаментальних змін соціальних механізмів і змісту діяльності, стилю життя і форм мислення.

* * *

*М. М. Нестеренко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)*

СУФРАЖИЗМ В ІСТОРІЇ ФЕМІНІЗМУ

У другій половині XIX століття у Великобританії виникли численні жіночі політичні та соціальні спілки, які виступали з різними вимогами: допуск жінок до вищої й професійної освіти, надання їм юридичних прав, захист материнства і т.д. Найбільш популярним гаслом з середини XIX століття стає вимога рівного виборчого права для жінок, бо в середовищі активісток поширювалося переконання, що оптимальним засобом для розв'язання численних проблем може бути тільки наділення жінок політичними правами на тих самих засадах, на яких користувалися ними чоловіки.

У британському русі за виборче право жінок, що дістав назву суфражизм, чітко виділяються дві тенденції – конституційна і войовнича, які оформилися в діяльності Національної спілки товариств жіночого виборчого права та Жіночого соціального й політичного союзу -- найвпливовіших організацій у передвоєнні роки. Обличчям першого напрямку була Мілісент Фоусет – жінка, переконана в тому, що будь-які прояви насильства або екстремізму лише більше зміцнюватимуть чоловіків, даватимуть їм нові підстави для позбавлення жінок права голосу. Лідеркою другого напрямку була Еммелін Панкхерст, яка говорила, що жінки не спиняться ні перед яким насильством для досягнення своїх цілей. Ці товариства, об'єднуючи представниць вищих і середніх класів, проголошували єдину мету, а розходилися головним чином у питаннях тактики. Відмінності образу дій пояснюються насамперед відмінністю світогляду, моральних установок учасниць самостійного жіночого руху, різницею у розумінні механізмів соціальних та політичних змін.

Мілісент Фоусет розглядала наділення жінок виборчим правом швидше не як засіб рівняння чоловіків і жінок у правах, а як спосіб поліпшити становище останніх. Вона вважала, що жінки не бажають бути поганою подобою чоловіків, вони не відкидають і не зменшують відмінності між чоловіком та жінкою. Вимога жінок мати представництво в парламенті є наслідком існування таких відмінностей. Жінки приносять на службу державі щось відмінне від того, що можуть дати чоловіки. Традиційними методами боротьби конституціоналістом, або суфражисток, як вони самі себе називали, були петиційні кампанії, пропаганда, просвіта, своє політичне кредо висловлювали коротким гаслом «Віра. Наполегливість. Терпіння». Це відображало відповідний тип мислення, систему цінностей учасниць руху: верховенство закону, соціальний порядок, раціоналізм, еволюційний характер суспільного розвитку.

Поява жіночого товариства, що проповідує екстремістську тактику, була однією з ознак нової епохи, для якої характерне загострення кризових явищ, наростання соціальної напруженості й відповідно зміна політичних орієнтирів. Утворення в 1903 році Жіночого соціального і політичного союзу в Манчестері означало вступ жіночого руху в нову фазу. Девіз «Не словом, а ділом!» відбивав активну позицію учасниць руху, які були переконані: тільки «ефектні» дії здатні привернути суспільну увагу і змусити уряд відповісти на вимоги жінок. Людський прогрес досягається шляхом соціальних потрясінь, через заколот, через індивідуальну самопожертву, вважали мілітантки. Вони влаштовували вибухи та підпали громадських будівель, бурхливі демонстрації, що супроводжувалися сутичками з поліцією, атакували державні установи, а пізніше практикували голодні страйки.

Важко сказати, який з напрямів був важливішим, чії методи були дієвіші й водночас виправдані, але в цілому активна діяльність організацій обох суфражистських течій підготувала громадську думку до вирішення жіночого питання, сприяла перегляду і прийняттю нових законів: про власність заміжніх жінок (1870 та 1882 років), про право опіки над дітьми (1873 рік). У 1869 році англійки були допущені до виборів у місцеві представницькі органи, в 1870-і роки їм офіційно була надана можливість здобути вищу освіту. Напередодні війни визнавалася неминучість наділення жінок повними політичними правами і вже обговорювалися умови майбутнього закону. Безпосередня мета суфражистських організацій Великої Британії – включення жінок в політичну систему на національному рівні – була досягнута в 1918 році. Акт про народне представництво поширив право голосу на заміжніх жінок, старших від 30 років, допущених до участі у місцевих виборах. Діяльність жіночих товариств на цьому не припинилася. Після війни, частково реорганізовані, вони направили свої зусилля на досягнення рівного виборчого права.

* * *

*І. С. Калюжний, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)*

«ВЕЛИКИЙ СТИЛЬ» ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА СВОЄРІДНОСТІ МИСТЕЦТВА ІСТОРИЧНОЇ ЕПОХИ

Стиль як структурна єдність образної системи та способів художнього зображення, застосований для характеристики своєрідності мистецтва історичної епохи, визначається поняттям «великий стиль». Цілісність життя

епохи, зосереджена навколо символів всезагальної небайдужості, є основою творення великих стилів. У символічній образності мистецтва великих стилів віддзеркалюється найсуттєвіше у духовному досвіді, тобто те, «що саме свідомість уважала абсолютним» (Г. Гегель). Оскільки зміст досвіду втілюється у символах всезагальної небайдужості, вони містять принцип свого формування.

«Великий стиль» є видимим знаком єдності мистецтва, у стилі культура заявляє про себе як про цілісність. Не тільки художній творчості, але й усім іншим видам людської діяльності властиве особливе прагнення перетворювати виразні та пов'язані між собою структури. Той чи інший стиль, який діє в рамках різних епох, є ніщо інше, як сукупність окремих прийомів, що мають на меті досягнення потрібної виразності й утворюють стійку поетичну формулу зі своїми постійними елементами. Виразними засобами стилю розмовляє не лише мистецтво, але і сама епоха. Стиль — це мова, яка забезпечує проникаючу єдність усіх способів відчуття, мислення, поведінки, творчості, світосприйняття у культурі.

В історії художнього розвитку людства «великі стилі» існували в трьох основних художніх формах: символічній (мистецтво раннях цивілізацій Близького Сходу); класичній (давньогрецьке та давньоримське мистецтво); романтичній (мистецтво європейських країн від доби Середньовіччя до XIX століття включно).

Чинниками, що утворюють стильову єдність у них, є своєрідність зв'язку художньої ідеї (зміст мистецтва) та форми (чуттєво-образне втілення ідеї). Це проблема внутрішньої доцільності форми, що організує розгортання ідеї твору в усій її життєвій повноті. Художня форма має розкрити духовність змісту, його виразну внутрішню життєвість — доцільність саме такого способу його художнього буття. З огляду на сказане, художня форма — основний елемент творення стилю. Вона є стійким утворенням, що осягає собою дух часу, атмосферу історичних епох, закріплюючи повторюване у художніх образах. Амплітуда розгортання форми у межах стилю відбувається переважно у напрямі між більш досконалим і менш досконалим, тобто наявна проблема рівня майстерності, а не способу бачення.

Своєрідність форми зумовлена своїм часом: стилем життя епохи. Скажімо, висока антична трагедія в особі її визначних представників Есхіла, Софокла, Еврипіда відображає розуміння греками людини як «смертного бога». Міщанська драма XVIII століття передає не лише демократизацію життя, але й звуження масштабу людського характеру. Конфлікт набуває локального змісту, пов'язуючись з повсякденним перебігом подій. Внутрішній світ особи-міщанина протилежний високим духовним пориванням, героїчному та трагічному пафосу, що характерні для античного героя.

Стилі не можуть виникати за бажанням, вони формуються внаслідок взаємодії зовнішніх, внутрішніх і випадкових чинників. До зовнішніх відносять, перш за все, світогляд епохи. Через систему світогляду на стилеутворення можуть впливати соціально – економічні, політичні, релігійні чинники. Внутрішні процеси розвитку зумовлені суперечностями всередині самого мистецтва: в одних випадках процес стилеутворення супроводжується витісненням старих форм новими, в інших – появою нових за умови збереження старих. Відбувається протиборство традицій та новацій.

Випадкові фактори відіграють велику роль у процесі зародження нових стилів – риси нового часто пробиваються через другорядні риси, набуваючи згодом помітної ваги.

Зрушення у світогляді, зміни художніх уподобань епохи дають поштовх пошуку якісно нових художніх форм. Тривалість культурної епохи залежить від стійкості світоглядних настанов суспільства та інтенсивності внутрішніх процесів.

Таким чином, «великий стиль» як усталена форма художнього самовизначення є центральним поняттям в історії мистецтва, однак поширюється й на інші види людської діяльності, перетворюючись на одну з найважливіших категорій дослідження історії культури.

* * *

*Н. В. Коршак, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)*

ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОДИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ

Мода, котра характеризується короточасними і поверхневими змінами зовнішніх форм найбільш рухомих елементів середовища, виникає в межах панування певного стилю, художнього процесу, що є її стрижнем, її основою. Саме слово «мода» перекладається як «міра, спосіб, правило», означає «нетривале панування певних смаків у будь-якій сфері людського життя й культури». Вона розглядається як «естетичне явище, як феномен естетичного смаку».

Джерела існування моди містяться в її естетико-регулятивних можливостях. Мода певною мірою виражає, втілює тип поведінки, стиль життя особистості, тобто стиль ставлення людини до самої себе й до інших людей. У цьому виявляється найбільш важливий, первинний, основний соціальний аспект моди, на якому тримаються її інші характеристики.

Мода – явище естетичне, оскільки нерозривно пов'язане з уявленням про красу, хоча розуміння прекрасного в різні часи змінювалося. Про це пише Т. Рид у «Лекціях про витончені мистецтва»: «Так, наприклад, сукня часів правління королеви Єлизавети зараз здавалася б далеко не прекрасною, а людину, одягнену в таку сукню, вважали б надзвичайно безглуздою». Філософ звертає увагу на те, що мода створює ілюзію значимості людини, якщо вона слідує її рекомендаціям, тим самим підкреслює її соціальний статус, можливості регулювання взаємовідносин між різними прошарками суспільства.

І. Кант в роботі «Про смак, що відповідає моді» дає одне з перших визначень моди: «Закон цього наслідування (прагнення) здаватися не менш значним, ніж інші, й саме це, причому не береться до уваги яка-небудь користь, називається модою». Вказівка на цю властивість підкреслює регулятивні можливості моди за допомогою благоговіння перед нею керувати і навіть маніпулювати поведінкою та смаковими перевагами людей.

А ось Г. Гегель у «Філософії духу» відзначав, що мода добре впливає на вдачі, підкреслюючи її позитивне значення в соціальній регуляції. «Відвіку французам ставили в докір легковажність, а також пихатість і прагнення подобатися. Але саме завдяки цьому прагненню подобатися вони досягли вищої тонкості світської поведінки й тим самим з особливим успіхом піднесли над грубим себелюбством первісної людини. Бо ця поведінка полягає якраз в тому, щоб за своїми інтересами не забувати іншої людини».

Знання естетичних законів моди і точний економічний розрахунок дає змогу моді обов'язково приносити прибуток підприємству. Випускаючи різноманітні товари під своєю маркою, відомі художники для отримання додаткового прибутку експлуатують двигун естетично-регулятивних механізмів моди, які кореняться в явищі соціального престижу.

Якщо придивитися до моди близько впродовж короткого, так званого пам'ятного періоду, коли ще свіжа пам'ять про моди, що передували моді цього сезону, їхня зміна здається хаотичною, а сама мода анархічною. Розглядаючи ж моду на відносно великому історичному проміжковий часу, можна виявити регулярність її змін. Регулярність здалека й анархічність зблизка, мода має в своєму арсеналі величезний діапазон засобів, і в її розвитку спостерігаються певні закономірності. Наукові дослідження, проведені у сфері принципів розвитку моди, довели, що вона підкоряється певним естетичним законам та правилам, а тому естетичними засобами сприяє регуляції суспільних відносин. Виникнувши як чисто утилітарний предмет, одяг поступово починає відігравати не тільки практичну роль. Він починає підміняти людину, говорити від її імені, сповіщати тих, хто оточують, про те, що їй хотілося б їм повідомити. Так, «предметом гор-

дості вільного римлянина була тога, тому що вона була символом стану вільної людини, тобто не раба».

Естетичне в моді діалектично виявляється на трьох рівнях: свідомості, діяльності й функціонуванні. Естетична свідомість спонукає людину до діяльності тільки в тих випадках, коли об'єкт естетично не задовольняє її, людина додає об'єкту краси, що йому бракує, наприклад, робить собі зачіску, щоб виглядати привабливішою.

Таким чином, хоча мода створюється й функціонує в певних соціальних умовах і під впливом суспільних настроїв та думок, вона сама виступає як соціальний регулятор, формуючи деякі соціальні почуття й породжує ідеї у сфері суспільної свідомості, виховуючи людину в дусі того або іншого способу життя, викликаючи зростання суспільних потреб та інтересів.

* * *

*Є. В. Харченко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)*

НІДЕРЛАНДСЬКИЙ ЖИВОПИС XVI СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Живопис Нідерландів XVI століття є феноменом Північного Відродження. У ньому переплелися демонізм Ієроніма Босха, «мужицькість» П. Брейгеля, маньєризм, традиціоналізм, романтизм, націоналізм.

Свою назву течія «Північне Відродження» дістала через спільні з італійським Відродженням тенденції. Більшість дослідників живопису XVI століття називають «критичним перехідним етапом» національного розквіту. Процеси, які відбувалися у художньому житті Нідерландів, були надзвичайно складними й суперечливими. Ренесанс привніс народження нового мистецтва, ідейні умови та художні форми, які відповідали національному духу країни, її соціальним і релігійним ідеалам. Ці ідеали стверджувалися у повстаннях революційних анабаптистів, в іконоборських програмах, які зазнали впливу кальвінізму, в боротьбі за незалежність проти іспанського панування, у зіткненні інтересів дворянства, буржуазії й простого народу.

Досліджуючи нідерландський Ренесанс, О. Бенеш робить висновок, що в ньому не може бути встановлена чітка межа між двома епохами; взаємопроникнення пізньої готики та Ренесансу стає основою нідерландського живопису. При цьому в жодній з країн Європи так гостро не суперечили одне одному національні художні традиції й нові форми гуманістичного

світогляду, як у Нідерландах. Поряд зі старими школами виникають нові, які синтезують ідейно-стилістичні течії південних і північних провінцій. Центром нових шкіл стають Антверпен та Брюссель.

Художня історія Нідерландів розрізняє два її головні напрями. До першого належать живописці, які намагалися зберегти традиції XV століття. Цей ретроспективний «академізм» ґрунтувався на пошуках еклектичного компромісу між старими стилями й новими формами, які нерідко переймалися з італійського мистецтва. Найвідоміший представник – Квентін Массейн із Антверпена. Своєрідною готичною реакцією в таборі традиціоналістів на новаторство в живописі була діяльність «антверпенських маньєристів», котрі не мали справжнього відношення до маньєризму. Особливий інтерес майстрів цього напрямку становлять жанри – портрет та пейзаж. Творчість Луки Лейденського підняла на новий етап північнонідерландський живопис – перехід від вівтарного образу до релігійно-дидактичної й побутової картини.

До другого напрямку нідерландського живопису відносять так званий «романтизм». Нерідко саме з ним й асоціюється поняття «нідерландський Ренесанс». Тут спостерігається орієнтація нідерландського живопису на італійських майстрів на ранньому етапі, що пізніше і за стилем, і за джерелами стає маньєристичним. Романтизм був тісно пов'язаний з придворно-аристократичною культурою з її космополітичним духом. Ранній етап романтизму представлено творчістю Яна Госсарта, для якого характерне поєднання класичних і національних мотивів, при цьому нідерландські майстри спиралися на досвід німецького Відродження, точніше на мистецтво А. Дюрера. Однак цілковитого взаємопроникнення не виникло. Лише в галузі портретного живопису взаємозв'язок романтизму з місцевою традицією мав успіхи, свідчення цього – портрети Яна Скореля.

До середини XVI століття відбувається поляризація двох шкіл живописного розвитку, яка розділила живописців Антвергена на два ворогуючі табори. Перший представлено митцями пізнього романтизму на чолі з Франсом Флорисом, які були прихильниками творчості Мікеланджело та італійських маньєристів; другий табір – вихідці з Голландії, майстри жанрово-реалістичного живопису – Ян ван Амстель і Пітер Артсен.

У кардинально іншому руслі працював Пітер Брейгель Старший, названий у народі «мужицьким» за стиль і манеру роботи. Його праці відкривають людину та природу з філософської й наукової позиції. Гіркий стоїцизм Брейгеля з його іронією та мізантропічністю надзвичайно далекий від громадського гуманізму раннього італійського Відродження, і від неоплатонічного обоженування «досконалої людини» в естетиці Високого Відродження. Щоб це зрозуміти слід глянути на картину митця «Сліпі», яка стала проگرامним завершенням творчості живописця.

У мистецтві Брейгеля традиційні стилістичні риси нідерландського живопису набувають нової інтелектуальної загостреності. Він так само, як і його попередники, надзвичайно майстерно зображує деталі. Як і Босх, Брейгель – майстер фантастичного гротеску, однак реальна основа його фантазій набагато помітніша. Поширений у нідерландців тип просторово-пейзажної композиції без акцентування головних осіб і подій художник застосовує таким чином, що у ньому розкривається ціла життєва філософія.

* * *

Кафедра географії та краєзнавства

*В. О. Глухота, студент III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Кубарева Л. Д.)*

КІЛЬЦЕВІ СТРУКТУРИ ДНІПРОВСЬКО-ДОНЕЦЬКОЇ ЗАПАДИНИ

Кільцеві структури – це різні за розміром, походженням та віком геологічні утворення, які розташовані у вигляді кола або його фрагментів навколо єдиного центру чи центральної області. Вважають, що формування кільцевої структури пов'язане з довготривалим розвитком розташованих на різних глибинах енергетичних центрів (магматичних вогнищ, мантійних, власне астеносферних діапїрів і т.п.); глибоким енергетичним центрам відповідають великі за розміром кільцеві структури, які мають довгу історію розвитку. За розмірами кільцеві структури бувають від десятків-сотень метрів до тисячі кілометрів у поперечнику (наприклад, западина Тихого океану). За генезисом розрізняють: вулканоплутонічні (кільцеві дайки, інтрузії та інтрузивно-вулканічні комплекси, кальдери й ін. – результат вулканічних і глибинних магматичних процесів), астроблеми (кратери, які утворені при падінні метеоритів на Землю), гнейси та гранітні куполи (характерні для докембрійського фундаменту), тектоноконцентри (об'єкти успадкованого розвитку сотні мільйонів років, які пов'язані з процесами у верхній мантії). Кільцеві структури часто проявлені у рельєфі земної поверхні відповідними геотектурами і морфоструктурами. Багато з них містять корисні копалини.

В Україні широко представлено кільцеві структури різного генезису. Детально вивчено вулканоплутонічні структури Закарпаття розміром у поперечнику 15 – 30 км (Великоменчульська, Тисенська, Виноградівська, Іршавська та ін.) і 5 – 15 км (Косівська, Костилівська та ін.) й менше від 5 км. Відомі вони і в межах Українського щита (структури Корсунь-Шевченківського плутона, Коростенсько-Прип'ятська, Октябрський масив у Приазов'ї), Дніпровсько-Донецькій западині (Грїбоворуднянсько-Рескінська). Гнейси і гранітні куполи ізометричної форми значно представлено на українському щиті та його схилах, особливо в межах Волино-Подільської монокліналі. Знайдено два тектоноконцентри на території Українського щита і його схилах на сході від м. Рівне (до 400 км у діаметрі) та увіденно-західній частині України. Дніпровсько-Донецька западина є частиною Дніпровсько-Донецького авлакогену (древнього рифту). У межах западини нульовим магнітним полем фіксується центр великої кільцевої структури. Поперечник центру – від 160 до 190 км. Западині відповідає

розріз по профілю ГСЗ, типовий для гіаблем. Це приводить до висновку, що Дніпровсько-Донецький авлакоген можливо є наслідком катастрофічного космогенного вибуху. Цей рифт замкнувся або в наслідував напрямок глибинного рифтогенного розколу, який є одним із радіальних розломів Північнокаспійсько-Гірськомангишлакської структури. (Зейлік Б.С., 1978). Однією з фундаментальних особливостей будови Землі й планет земної групи є наявність кільцевих структур або структур центрального типу (СЦТ) розміром від десятків метрів до сотень кілометрів у діаметрі, котрі утворюють у цілому своєрідну ієрархічну систему. Як правило, СЦТ закономірно поєднуються з лінеаментами різного рангу, котрі радіально розташовані відносно центру структури або обмежують блоки земної кори, утворюючи свою ієрархічну систему: від глобальних, сумірних за протяжністю з радіусом планети, до найбільших мілких тріщин на десятки і сотні метрів. У цілому рисунок СЦТ і лінементів являють собою модель «розбитої тарілки». При порівнянні контурів СЦТ з площами розповсюдження різних корисних копалин відмічається їх переважна (70%) приуроченість до центральних та периферійних частин СЦТ, а, за даними В.Д. Скарятіна, приуроченість покладів вуглеводнів (ВВ) на порядок більша в контурах СЦТ, ніж за їх межами. За останніми результатами обробки високоякісних космічних знімків (Л.В. Мілосердова, 2012) з'ясовано, що до всіхвідомих родовищ - гігантів (Тенгіз, Ромашкінське, Чиконтепег у США тощо) закономірно приурочуються кільцеві структури розміром більше від 100 км в поперечнику. При багато чисельних описах СЦТ різної генетичної приналежності: від метеоритної (астроблеми) до магматогенної та тектоногенної, не менше ніж 50% з усіх відомих залишаються «непізнаними» геологічними об'єктами. На теперішній час у межах СЦТ закономірності утворення і розміщення корисних копалин, у тому числі нафти та газу, залишаються практично не з'ясованими, оскільки геодинамічні умови і механізми їх утворення трактуються неоднозначно. В.Е. Хаїн при викладенні сучасних проблем геології на порозі ХХІ століття одну із глав своєї книги (1995) назвав «Загадки кільцевих структур».

Останнім часом виникли нові передумови вивчення нафтогазоносності кільцевих структур у зв'язку з установленням вертикальної роз-

шарованості земної кори і мантії за складом та іншими властивостями, які фізично виявляються в чергуванні зон ущільнення й розущільнення. Зони розущільнення насичені флюїдами, при неотектонічних рухах здатні до вертикальної та горизонтальної міграції та тепломасопереносу летючих флюїдів, які були названі «флюїдозованими вогнищами» (Б.М. Валяєв, А.Н. Дмитрієвський,

І.А. Володін, 1994), вогнищами розущільнення, які насичені флюїдами або ємкостями природних розчинів та розплавів (Б.А. Соколов, 1982) «геодинамічними вузлами з підвищеною флюїдопровідністю» (В.М. Перерва, В.М. Лялько, П.Ф. Шпак, 1996), «геосолітонами» або субвертикальними зонами деструкції (СЗД) (Р.М. Бембель, 1987), фільтраційними тунелями з аномальною проникністю (С.А. Варягов, 2000; В.А. Грідін, 2007). При цьому величина тепломасопереносу по цих зонах настільки велика, що висувається припущення про відновлення запасів нафти і газу. Як найбільш реальних об'єктів для виявлення великих зон розущільнення, на наш погляд, повинні розглядатися кільцеві структури або структури центрального типу і лінеаменти (вузли перетину радіальних і концентричних тектонічних порушень), утворення яких пов'язане із закономірностями поширення сучасних, новітніх та давніх тектонічних напружень.

Вивчаючи та зіставляючи лінеаменти та лінеаментні зони ДДЗ і локальні кільцеві структури, було встановлено, що більшість родовищ вуглеводнів збігається з розташуванням кільцевих структур. Так, була доведена нафтогазоносність Південно-Перещепинської кільцевої структури.

* * *

*Ю. Г. Калініченко, студент III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Кубарева Л. Д.)*

ЗНАЧЕННЯ ПАЛЕОГЕОГРАФІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

Палеогеографія – одна з величезних синтезуючих наук про Землю, яка вивчає за допомогою спеціальних методів минулі фізико-географічні процеси і явища, сліди котрих збереглися в збережених до теперішнього часу геологічних утвореннях.

Палеогеографія – наука, яка виникла на стикуванні декількох наукових систем: географії, геології, біології та історії. Предметом вивчення палеогеографії є історія розвитку сучасної природи земної поверхні, середовища існування людського суспільства й історія взаємодії природи і суспільства. Але географ завжди повинен пам'ятати, що при будь-яких

палеогеографічних дослідженнях метою географа залишається пояснення сучасних рис природи поверхні Землі. Академік Н. М. Страхов в 1955 році так визначив поняття палеогеографії: це «наука, изучающая-географическую обстановку, существовавшую на поверхности Земли в древние геологические эпохи». Палеогеографія в геології – частина історичної геології, яка вивчає географічну ситуацію окремих відрізків геологічної історії для розуміння закономірностей формування і розподілу геологічних об'єктів певного часу.

Географ же повинен пам'ятати слова М. В. Ломоносова про те, що «... древняя география с нынешней несенная», тобто географ вивчає давню географію (палеогеографію) для розуміння сучасної.

Яке ж значення має палеогеографія для географії?

1. Поза палеогеографією географія сама не є наукою, бо закономірні риси сучасних геосистем цілковито неможливо, не встановивши історію їх розвитку.

2. Палеогеографія дає змогу застосовувати і розробляти в географії історичний метод досліджень.

3. Вивчення минулого розвитку геосистем допомагає розробляти прогностичні варіанти майбутнього геосистем.

4. Палеогеографія вимагає вивчати досягнення суміжних наук, що дозволяє географу ознайомитися з багатьма ідеями сучасного природознавства.

Якщо предметом палеогеографії є опис давнього вигляду Землі та його зміна у часі, то в системі географічних наук предмет палеогеографії поділяють на частини, головні з них:

1. Розвиток природних систем (взаємодія з фізичною географією), які часто деякі дослідники вважають палеогеографією у цілому.

2. Розвиток соціально-економічних систем (зв'язок з економічною географією), які виокремлюються в останній час в історичну географію.

3. Розвиток інтегральних геосистем (взаємодія природних і соціально-економічних систем), які більше примикають до історичної географії.

4. Палеогеографічне картографування (природне, соціально-економічне, інтегральне).

5. Методи палеогеографічних досліджень (географічні, біологічні, геологічні, історичні), окремо формується палеогеографічний метод дослідження в географії, який пронизує всю систему географічних наук, і методи, котрі вивчають окремі сфери Землі (палеогеографія літосфери, атмосфери, гідросфери, біосфери, антропосфери).

З перерахованих методів формуються окремі палеогеографічні напрями – палеогеоморфологія, палеокліматологія, палеогідрологія, палеоботаніка, палеозоологія, археологія, історична географія.

Для палеогеографії існує і відіграє велике значення фактор часу. Чим давніша подія, тим менше відомостей зберігається про них, тим висновки більш загальні. Спеціаліст оперує десятками й сотнями мільйонів років. Чим ближче до сучасності, тим періоди скорочуються, дослідники можуть виявити деталі та оперувати сотнями і десятками тисяч років, а в голоценої у новітній час можливі висновки в декілька десятків, сотень років.

Другий принцип палеогеографії – синхронність і метахронність розвитку процесів. Знаючи і виявляючи загальну тенденцію в розвитку, географ постійно повинен пам'ятати, що прояви процесів мають місцевий характер.

Третій принцип – принцип комплексності. Прямих свідчень про ту чи іншу подію в минулому мало. Основна інформація – це непрямі матеріали, які пов'язані між собою.

Четвертий принцип – принцип актуалізму. Палеогеографія спирається на сучасні знання про взаємодію географічних процесів та переносить їх на минуле. Але це не завжди так, тому принцип потребує коректного застосування.

Палеогеографія за родом своєї діяльності розв'язує три завдання:

1. Реконструкція історичного зрізу – палеогеографічної реконструкції.
2. Пояснення сучасного стану геосистем.
3. Прогнозування майбутнього стану геосистем.

Але всі ці завдання розв'язують на основі матеріалів, здобутих різними методами з палеогеографічної фації. При цьому необхідно враховувати основні та другорядні палеогеографічні процеси і методи, які їх вивчають.

Наприклад, для виявлення палеогеоморфологічних особливостей будь-якої території необхідно розв'язати такі проблеми:

1. Установити провінції живлення та теригенні відклади.
2. Виявити динамічні форми літогенезу.
3. Відновити ландшафтно-географічні умови осадконакопичення і гіпергенезу.
4. Проаналізувати історичний розвиток природного комплексу.
5. Зробити стратиграфічні побудови.

Палеогеографічні дослідження та побудови на сьогодні дуже широко використовують у геології – палеотектонічні методи аналізу геолого-геофізичної інформації, які отримують у процесі геофізичних робіт, структурного, пошукового і розвідувального буріння для видобутку нафти й газу. Використовують можливості методу потужностей для розв'язання геологічних задач, які виникають у процесі пошуків і розвідки.

При вивченні курсу геології ми шляхом побудов відновлювали палеогеографічні умови ДДЗ палеозою, мезозою та кайнозою. Використовуючи петрографічні дані, знання фацій та формацій ми змогли відтворити па-

леотектонічні процеси, які відбувались на окремих територіях та описати структури і процеси які тут відбувалися мільйони років тому.

Існує істотний зв'язок між віком тектонічних структур та їх нафтогазоносністю й існують можливості використання цього зв'язку для прогносної оцінки продуктивності локальних піднять, які виявлені сейсморозвідкою та структурним бурінням. Розглядаючи та вивчаючи методи які застосовують при вивченні історії тектонічного розвитку регіону, можливе виявлення похованих структур та тектонічних розривів. Ми з'ясували існування закономірних зв'язків між простяганням складних валів, лінійних дислокацій та потужностей відкладів.

Отже, палеогеографія є наукою, яка відновлює процеси і явища, які мали місце на окремих стадіях розвитку давніх ландшафтів. Найбільш значні риси вигляду й будови останніх зберігаються протягом тривалого часу, що в кінцевому результаті дає можливість виконання палеогеографічних реконструкцій, незважаючи на безперервну мінливість фізико-географічних умов на поверхні Землі та неповноту геологічного літопису. В кінцевому результаті палеогеографічні дослідження дають можливість виявити просторові закономірності локалізації осадових корисних копалин, які контролюються комплексом геологічних процесів.

* * *

*Б.М.Романець, студент 1 курсу
(наук. кер. – ст. викл. Кубарева Л.Д.)*

ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ПРИ ВИДОБУТКУ СЛАНЦЕВОГО ГАЗУ

Сланцевий газ – природний газ, що міститься у незначних кількостях (2 – 3%) в низько пористих і погано проникних глинисто-алевритових осадових гірських породах на глибині від 1 до 5-6 км. Сам термін «сланцевий газ» – це неправильний професійний переклад англійського геологічного терміна shalegas – що означає «газ аргілітів», позаяк shale – це аналог українського терміна аргіліт, а сланець (метаморфічна порода) англійською перекладається як shist. Проте через журналістів і політиків, покруч «сланцевий газ» – міцно закріпився в широкому вжитку не тільки в Україні, але й у країнах СНД. Поклади «сланцевого газу» знаходяться не у сланцях, а в низько пористих породах змішаної літології, які є одночасно і нафтогазоматеринською породою, і резервуаром. Вуглеводні утворились тут же всередині товщі та не мігрували.

Для його видобутку використовують горизонтальне буріння і гідророзрив пласта. Аналогічна технологія видобутку застосовується й для

отримання вугільного метану. Хоча сланцевий газ міститься у невеликих кількостях (0,2 – 3,2 млрд.м³/км²), але за рахунок розкриття великих площ можна одержувати велику кількість такого газу. Головна перевага сланцевого газу – близькість до ринків збуту. За попередніми підрахунками ресурси сланцевого газу в світі становлять 200трлн.м³.

В Україні перспективними газоносними районами є Юзівська та Олеська площі. На лютий 2012 року Державна служба геології та надр України оцінює перспективні запаси традиційного та нетрадиційного газу на Олеській і Юзівській газоносних площах у 7 трлн. кубометрів.

У США розвідані запаси сланцевого газу становлять 24 трлн.м³. (технічно досяжні для видобутку – 3,6 трлн.м³). За підсумками 2009 року в США видобуток сланцевого газу становить 14% від загального видобутку горючого газу.

У Європі також наявні значні поклади сланцевого газу. Є дані про перспективні родовища в Австрії, Англії, Німеччині, Польщі, Угорщині, Швеції.

Але вплив процесу видобутку сланцевого газу на довкілля є різко негативний. Він проявляється у використанні великих площ землі під бурові майданчики, паркувальних і маневрувальних зон для вантажних автомобілів, обладнання, об'єктів переробки й транспортування газу, а також для під'їзних колій. Основними можливими негативними впливами є викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, забруднення підземних вод неконтрольованими газовими та рідинними потоками, що спричиняються їх викидами чи розливами, витік бурових розчинів та неконтрольоване скидання відпрацьованої води. Рідини, які використовують при видобуванні газу, містять небезпечні речовини, а відпрацьовані води, на додаток, містять важкі метали та радіоактивні елементи з родовищ. Також вагомий негативний вплив чинить гідравлічний розрив пластів, коли у породи нагнітають велику кількість води під великим тиском, що викликає тріщини у породі, а потім проводиться закачування води та твердої речовини «пропану» (дрібнозернистий пісок та невеликі кількості інших додатків, які допомагають утримувати тріщини відкритими) у свердловину через перфоратори в обсадних трубах у сланцеву породу. Гідравлічний тиск, створений закачуванням рідини у свердловину, достатній для того, щоб утворилися тріщини у резервуарі. Сланцева порода, розколюючись на відстані 1000 м у кожний бік від сталевого трубопроводу, вивільняє газ через численні тріщини у породі та піднімається на поверхню.

Досвід США показує, що у процесі видобутку спостерігається багато аварій, які спричиняють шкоду навколишньому середовищу і здоров'ю людини. Велика кількість таких аварій відбувається через неправильне поводження з обладнанням та устаткуванням. Більше того, на околицях

газових свердловин фіксується забруднення підземних вод метаном, яке в крайніх випадках призводить до вибухів житлових будівель, а також забруднення хлоридом калію, що спричиняє засолення питної води. Ступінь впливу підвищується, оскільки поклади сланцевого газу розробляються з високою щільністю свердловин на квадратний кілометр (до 6 свердловин).

Процес витоку летючого метану з гідророзривів може мати величезний вплив на баланс парникових газів. Існуючі оцінки дають діапазон від 18 до 23 г. CO₂ еквівалентного мегаджоуля від розвідки та видобутку нетрадиційних природних газів.

Виходячи з цієї інформації, можна зробити висновок, що процес видобутку сланцевого газу має великий негативний вплив на довкілля, оскільки технології його видобутку передбачають значне пошкодження земної кори та викиди відпрацьованих матеріалів назовні.

* * *

*Ю. Г. Калініченко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)*

ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР БУДІВНИЦТВА МАЛИХ ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ

На сучасному етапі функціонування господарства перспективним напрямом розвитку енергетики вважається будівництво ГЕС на малих і середніх річках. Еколого-географічне обґрунтування будівництва таких об'єктів є найважливішим завданням, ураховуючи сучасний рівень розвитку науки й техніки.

При будівництві малих ГЕС не завжди утворюються великі водосховища та іноді не відбувається значного підняття рівня води, але гідрорежим прилеглих територій зазнає змін. Майже завжди змінюється рівень ґрунтових вод, що призводить до опустелювання заплавної території, затоплення підвалів і погребів у населених пунктах, погіршення якості питної води й проблем водопостачання.

Унаслідок функціонування ГЕС зменшується стік, що спричиняє забруднення різноманітними пестицидами і добривами, які використовуються у сільському господарстві. Наслідком застою води є негативне явище «цвітіння води», яке полягає у швидкому рості фітомаси водойми. У результаті виникає нестача кисню у воді й погіршується її хімічний склад, відбувається мор риби. Біологічними наслідками такої ситуації може бути поширення інфекційних захворювань, збільшення кількості збудників хвороб.

Робота ГЕС змінює мікроклімат у прибережній смузі: у посушливому кліматі спостерігається підвищення вологості, пік дощового періоду зміщується з осені на літо тощо. Флора і фауна (іхтіофауна) зазнають значного впливу, наслідком чого є повна перебудова екосистеми річки. Негативним явищем є малодоступність берегів через затоплення прибережної рослинності, що може викликати накопичення різноманітного сміття та гнилої деревини. Руйнування берегів стає можливим через постійну зміну рівня води, непристосованості навколишніх ґрунтів до водного потоку.

Особливо значний вплив регуляції водного стоку ми можемо спостерігати в період весняної повені. Повінь приносила родючий ґрунт на прилеглі території, риба мала змогу заходити на нерест у малі річки, створюався запас води, і річка довше була повноводною, а загальний рівень залишався високим протягом усього теплого сезону.

Гідроенергетика на сучасному етапі не відповідає тим екологічним вимогам, що висуваються до неї, тому її подальший розвиток і вдосконалення мають бути пов'язані з виробленням нової концепції, наприклад, використання альтернативних джерел. Так, за розрахунками екологів, Сухорабівська ГЕС у Решетилівському районі Полтавської області на річці Псел, потужність якої становить 0,3 МВт, еквівалентна потужності сонячної електростанції на мій широті всього лише на 0,5 га. Вітрові електростанції взагалі можуть давати 1 МВт енергії з 1 га. Отже, можна сказати, що альтернативні джерела енергії можуть значно поліпшити екологічний стан навколишнього середовища. Будівництво або відновлення малих ГЕС на рівнинних річках потребує заходів, які дали змогу б глибше обґрунтувати цей проект з еколого-географічної точки зору.

* * *

*Л.М. Гулак, студентка III курсу
(наук. кер – доц. Єрмаков В.М.)*

ГЕОЛОГО-МОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Українські Карпати – перлина для різного роду досліджень українських учених-геологів, а також геоморфологів. Цьому сприяє ціла низка факторів: порівняно невеликі розміри масиву, відносно молодий вік, близькість території, наукова спадщина минулих років, адже Карпати досліджували такі корифеї української географії, як С.В. Рудницький, П.Е. Цись та інші. Спробуємо коротко розібратись у геологічній будові й морфологічному районуванні Українських Карпат.

Українські Карпати – це фізико-географічний край Карпатської гірської частини країни. Вони простягаються в довжину з північного заходу на південний схід на 280 км, а в ширину з північного сходу на південний захід – на 100-110 км. Площа гірської системи становить 24 тис. км², а разом з Передкарпатською височиною і Закарпатською низовиною – 37 тис. км². Межа зі Східно-Європейською рівниною проходить поблизу міст Яворів – Городок – Миколаїв – ріка Дністер – Отинія – Коломия – ріка Прут – Новоселиця.

Українські Карпати охоплюють Закарпатську область і значну частину Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей.

Виникнення Карпат зумовлене альпійським горотворенням, яке відбулося наприкінці неогену – на початку антропогену. Становлення гірського рельєфу тривало протягом пізньоолігоценового-ранньоміоценового часу, до якого приурочують головну фазу складкоутворення, підняття флішових Карпат, зародження Передкарпатського прогину і Закарпатської западини. Головну роль у *геологічній будові* відіграють осадові флішові товщі крейдового та палеогенового віку, утворені глинистими сланцями, мергелями, пісковиками.

Більш давні породи утворюють Рахівський кристалічний масив. Тут поширені протерозойські гнейси і сланці, палеозойські вапняки, філіти і кварцити, тріасові та юрс'ькі конгломерати, доломіти, яшма.

Передкарпатський прогин і Закарпатська западина вивопнені піщано-глинистими та соленосними неогеновими породами. Вулканічний хребет складений андезитами, андезито-базальтами, трахітами, туфами міоценового віку. З антропогенових відкладів поширені алювіальні, алювіально-озерні, льодовикові, водно-льодовикові, елювіальні, делювіальні, пролювіальні, вулканічні.

Українські Карпати – переважно середньовисотні гори, з панівними висотами 1000-1200 м над рівнем моря, а найвищі вершини сягають понад 2000 м, і серед них гора Говерла (2061 м) – найвища в Україні. Основні структурно-орографічні області мають поздовжнє простягання з північного заходу на південний схід та розчленовані поперечними річковими долинами. У межах краю виділяють такі морфоструктури: Передкарпатську височину, Зовнішні Карпати, Вододільно-верховинські Карпати, Полонинсько-Чорногірські Карпати, Рахівсько-Чивчинський масив, Вигорлат-Гутинський вулканічний хребет, Закарпатські улоговини й низовини (Березне-Ліпшанська, Солотвинська, Закарпатська).

Сучасних геоморфологічних рис Українські Карпати набули внаслідок неотектонічних рухів та денудаційних процесів, якими створено поверхні вирівнювання, річкові долини, льодовикові, ерозійні, карстові форми рельєфу. В рельєфі Українських Карпат більшість дослідників виділяє чо-

тири поверхні вирівнювання: полонинську пізньоміоценову-ранньоміоценову (1700-2000 м), бескидську тортонську (800-1400 м), покутську сарматську (450-730 м), лоївську пліоценову (375-400 м). Вертикальна морфоструктурна зональність виявляється в наявності реліктів пенеплену у верхньому гірському ярусі, пологих денудованих схилів у середньому, добре видимих терасових рівнів у нижньому. В плейстоцені найвищі гірські масиви (Рахівські гори, Черногора, Полонинський хребет) зазнавали зледеніння. Тут збереглися реліктові гляціальні форми: кари, цирки, озерні улоговини, моренні вали, конуси виносу. Зі зледенінням пов'язані перигляціальні утворення у вигляді кам'яних розсипів на схилах. Значну роль у геоморфологічній будові Українських Карпат відіграють сучасні й давні річкові долини. Давні долини мають значну ширину і поздовжнє простягання. У сучасних долинах виділяють 7-8 цокольних терас, які піднімаються на 200-220 м над урізом води в річках.

У межах Українських Карпат прийнято виділяти дев'ять великих морфоструктур – геоморфологічних районів.

1. Передкарпатська височина. В основі залягає Зовнішня і Внутрішня зони Передкарпатського крайового прогину. Зовнішня (епіплатформена), відносно молода зона прогину відзначається розвитком пологих, широких куполовидних складок. Зоні відповідає плоский терасово-аккумулятивний рельєф. Внутрішня (епігеосинклінальна) зона характеризується заляганням потужних товщ крейдового періоду, палеогену. На межиріччях переважає грядовогорбистий (структурно-ерозійний) рельєф.

2. *Зовнішні*, або Скибові Карпати. Назва «Скибові» Карпати пов'язана з тим, що зовнішні складки насунуті на прилеглу рівнину, а внутрішні – одна на одну з південного заходу на північний схід. Через це схили хребтів, обернені до Передкарпаття, значно крутіші, ніж південно-західні. Поперечні розломи, які успадковані річками, розділяють Зовнішні Карпати на три великі масиви: Бескиди, Горгани, Покутсько-Буковинські Карпати. Найвища точка всіх Скибових Карпат – гора Сивуля Велика (1836 м) у Горганах.

3. Вододільно-Верховинські Карпати охоплюють центральну знижену частину Українських Карпат. В основі залягає Кросненська тектонічна зона. Гірські хребти центральної частини складені твердими пісковиками та піднімаються до 1700 м і більше. Найвищою точкою є гора Братківська – 1788 м. Тут проходить головний карпатський вододіл, що розділяє басейни Дністра й Тиси.

4. Полонинсько-Чорногірські Карпати відповідають внутрішній тектонічній зоні Флішевих Карпат. Складені вони потужною товщею крейдового і палеогенового флішу з переважанням щільних пісковиків. Тут характерні плоскі безлісі вершини хребтів – полонини. Розділені долинами

річок, вони утворюють окремі масиви. Найвищі з них Свидовець та Черногора, у яких виражені сліди діяльності гірських льодовиків, що лежали тут в епохи зледеніння. У Черногорі є шість вершин висотою понад 2000 м.

5. Рахівсько-Чивчинський масив простягається на південь від Білої Тиси і верхів'я Чорного Черемошу. Рахівські й Чивчинські гори мають гострі скелясті гребені із слідами четвертинного зледеніння.

6. Березне-Ліпшанська (Тур'янська) міжгірська долина простягається паралельно до Полонинсько-Черногірських Карпат і відділяє їх від Вулканічних Карпат. Виникла в зоні Закарпатського глибинного розлому. В рельєфі долини виражені в основному комплексами терас.

7. Вигорлат-Гутинський ерозійно-вулканічний хребет утворений куполами згаслих вулканів. Серед гірських порід переважають андезити, андезито-базальти, базальти, а також туфи. Найвища точка всього Вигорлат-Гутинського хребта гора Бужора (1086 м).

8. Солотвинська (Верхньотисенська) улоговина відповідає Солотвинській тектонічній западині. Ускладнена соляними куполами. Переважають абсолютні висоти 300-500 м.

9. *Закарпатська* низовина відповідає Закарпатському крайовому прогінові (Чоп-Мукачівській западині). Низовина знижується в напрямку до Тиси від 133 до 105 м над р. м. на фоні одноманітної рівнини підіймається Берегівське вулканічне горбогір'я.

Узагалі Українські Карпати – це потужний рекреаційно-туристичний центр. Щороку десятки, а то й сотні тисяч туристів мандрують сюди для перегляду вічно затуманених, потужних і поважних гірських масивів. І варто відмітити, що для людей з необхідним запасом знань Карпати щоразу відкриваються з нової, абсолютно незвіданої сторони.

* * *

*Р. В. Шевченко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)*

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ (СЕРЕДИНА XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТОЛІТТЯ)

На сьогоднішній день в Україні та регіонах спостерігаються складні соціально-економічні й суспільно-політичні перетворення. Вони стосуються всіх сфер життя – від промисловості до соціального розвитку. Для пом'якшення та пришвидшення цих перетворень потрібно використовувати досвід минулого не тільки з управлінської сфери, а також врахову-

вати досвід складних територіальних трансформацій, тобто історію адміністративно-територіального поділу. Проте доцільно брати до уваги не лише перетворення на макрорівні (національному), а й на регіональному і районному, бо цілісність та успішність будь-якої держави залежить від злагодженої роботи всіх місцевих територіальних утворень.

Історію відліку адміністративно-територіальних перетворень на території сучасного Полтавського адміністративного району доцільно розпочинати з середини XVI століття. Це зумовлено тим, що саме з 22 квітня 1648 року розпочалась Національно-визвольна війна українського народу. Саме ця подія поклала відлік часу українській державності. Війна розпочалася з виступом Війська Запорозького під проводом Богдана-Зиновія Хмельницького в квітні 1648 року на терени українських земель. Наслідком цієї війни стало утворення Гетьманщини як незалежного державного утворення. Гетьман Хмельницький у 1649 році розділив Гетьманщину на 20 полків (7 з яких знаходились на Полтавщині). Саме в 1649 році утворився і Полтавський полк, котрий поділявся на 19 сотень у 17 містах. На території сучасного Полтавського району розташовувалась Полтавська сотня, яка перебувала в полковому центрі – Полтаві – та включала в себе 2 – 3 сотні. Першим полковником був Мартин Пушкаренко (Пушкар).

У подальшому територію полку неодноразово перекроювали. В 1662 році виділено Зіньківський полк. Деякі сотні передавалися до Гадяцького й Миргородського полків, інші переводилися із Зіньківського й Чигиринського.

У XVIII століття для поліпшення військово-політичного управління українськими землями імператор Петро I провів нову адміністративну реформу. Вона полягала у тому, що у 1708 році була утворена Київська губернія, до складу якої ввійшов весь Полтавський полк. Цей адміністративно-територіальний устрій проіснував ще близько 70 років. Саме за цей період Полтава та околиці полкового міста почали населятись людьми й розвиватись як в економічній, так і в соціальній сферах. Цьому сприяли і вигідне транспортне положення, і перемога Петра I у 1709 році під Полтавою.

У 1764 році Росія анексувала всі сотні, крім Великобудиської, Полтавської, Решетилівської. Це пов'язане з тим, що саме в 1764 році імператриця Катерина II ліквідувала Гетьманщину. А Полтавський, полк який брав найактивнішу участь у прагненні до національного відродження, був у 1775 році одним із перших ліквідованих на Гетьманщині. Саме у 1775 році імператриця розпочала перебудову адміністративно-територіального устрою імперії, котра виражалась у поділі на менші за територією губернії, та поділ останніх на повіти. Саме завдяки цій реформі було створено з частини полку Полтавський повіт, який уходив до Новоросійської губернії.

30 листопада 1796 року за наказом імператора Павла I усі повіти майбутньої Полтавської губернії перейшли до складу Чернігівської губернії, котру в цьому ж році перейменували в Малоросійську, а у 1801 році перетворили на Малоросійське генерал-губернаторство. Під дією економічних та політичних чинників 9 березня 1802 року за наказом уряду Олександра I було створено Полтавську губернію з центром у місті Полтава. До самої губернії входили спочатку 10 повітів, а протягом 15 років до 1817 року до неї приєднали ще п'ять. У такому вигляді губернія проіснувала до 1923 року. Щодо Полтавського повіту, то його центром було місто Полтава – економічний, культурний та політичний центр губернії. Як наслідок навколо Полтави швидкими темпами збільшується кількість населення та кількість селищ і хуторів. У 1861 році після відміни кріпосного права у Полтавській губернії було створено волості – найнижча адміністративно-територіальна одиниця в імперії. В губернії їх виділяли 245, що розташовувались у 15 повітах. До Полтавського повіту входили – Васильківська, Мачухівська, Микільська, Полтавська, Супрунівська, Тахтаулівська, Щербанівська волості. З 1864 року створюється Рунівщинська волость, і в 1886 році ліквідується Щербанівська волость.

Після революції 1917 року до влади прийшли більшовики. Повітово-волосна система проіснувала до 1923 року. Саме цього року було утворено на місці Полтавської губернії 7 округів, з них лише 3 увійшли до складу сучасної Полтавської області. Полтавський округ складався з 17 районів: Піщанський, Білицький, Білоцерківський, Диканський, Зіньківський, Кобеляцький, Ковалівський, Малоперещепинський, Мачуський, Новосанжарський, Опішнянський, Решетилівський, Рунівщинський, Супрунівський, Царичанський, Чутівський, Шишацький та 156 сільрад. Площа – 7243 кв. версти. Окружним центром було місто Полтава. 30 жовтня 1925 року центр Супрунівського району перенесено до міста Полтави. У зв'язку з перенесенням районного центру із Супрунівки до Полтави, район дістав назву Полтавського, а 22 вересня 1937 року район увійшов до складу новоствореної Полтавської області.

З 1937 року Полтавський район залишається у сучасних межах. Район розташований у північно-східній частині Полтавської області. Площа району становить 1259,89 кв. км (4,4% від території області). У районі 149 населених пунктів, підпорядкованих 26-ти сільським радам. Район межує з – Диканським, Котелевським, Чутівським, Карлівським, Машівським, Новосанжарським та Решетилівським районами. Центр району – місто Полтава, яке виконує не тільки функцію районного центру, а також і обласного. Завдяки близькому розташуванню до обласного центру, населення району доволі часто працює й проживає в місті Полтава.

Отже, за багатовікову історію українського державотворення територія сучасного Полтавського адміністративного району трансформувалась у різні адміністративні одиниці. Так, першою територіальною одиницею була полково-сотенна система, завдяки якій утворився Полтавський полк. Далі полк у 1708 році увійшов до Київської губернії за реформою Петра I. У 1775 році була утворена губернсько-повітова система, за якою новостворений Полтавський повіт увійшов до Катеринославського намісництва. На початку XIX століття було утворено Полтавську губернію, котра проіснувала до 1923 року, а з 1861 року повіти були поділені на волості (у Полтавському повіті виділяли 17 волостей). З приходом радянської влади губернію поділили на 7 округів, у тому числі виділили й Полтавський округ, який проіснував до 1925 року, коли утворився Полтавський район (у минулому Супрунівський). Саме з 1925 року територія району залишається незмінною. Завдяки приміському розташуванню Полтавського району та тісним історико-культурним зв'язкам з обласним центром, район має значний рівень перспективності подальшого соціально-економічного розвитку.

* * *

*С.С.Болтовський, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О.М.)*

РЕГІОНАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ВОДОСХОВИЩНОГО ГОСПОДАРСТВА СВІТУ

Водосховищне господарство, як і будь-який інший соціально-економічний елемент географічної оболонки, має певні геопросторові закономірності поширення та розвитку, що найкраще проявляється в регіональному розрізі.

У світі можна виділити такі регіони, в яких формування й розвиток водосховищного господарства має спільні риси: Північна Європа, Західна і Центральна Європа, Південна Європа, пострадянські країни, Екваторіальна Африка, Південна Африка, Арабський Схід, Екваторіальна Азія, комуністична Азія, Японія, Англо-Америка, Латинська Америка, Австралія та Океанія.

Виділення цих регіонів спричинене комбінацією комплексу чинників формування та розвитку господарства водосховищ у їх межах:

- фізико-географічні (гідрологічні, геологічні, геоморфологічні кліматичні, біологічні);
- об'єктивно-господарські (виробництво електроенергії, регулювання стоку, поліпшення водозабезпечення та іригація, розвиток рибного господарства, рекреація та ін.);

- суб'єктивно-господарські (історичні, традиційні, культурні, політичні, стратегічні).

У Північній Європі переважає гірський рельєф та відповідно річки гірського типу, тому водосховища тут мають невелику площу затоплення і створюються майже виключно в цілях електроенергетики. Попри те, що в Західній та Центральній Європі протікають великі повноводні річки, тут практично відсутні гігантські водосховища. У цьому регіоні штучні водойми створюють для поліпшення умов судноплавства, регулювання стоку, рибальства й рекреації.

Південна Європа – посушливий регіон з розчленованим рельєфом і розрідженою гідрографічною мережею. Саме тут за часів Римської імперії були створені найдавніші водосховища в Європі. Як 2000 років тому, так і зараз основним завданням господарства водосховищ тут є водопостачання й іригація, а також рекреація.

Пострадянські країни – регіон, який виділений за історико-політичними чинниками. Цей регіон характеризується широким спектром природних умов, тут протікають багато великих річок (Єнісей, Лена, Об, Іртиш, Волга, Урал, Дніпро та ін.). За комуністичного режиму СРСР у створенні водосховищ практикувалася гігантоманія: на рівнинних річках, апріорі не придатних для конструктивного створення великих водосховищ, були споруджені штучні «моря», які затоплювали тисячі кв. км. територій. У спадок від Радянського союзу такі країни, як Росія, Україна та Казахстан, отримали величезні водосховища і не менш значні проблеми, пов'язані з їх експлуатацією.

Азійські комуністичні та посткомуністичні країни Китай, Північна Корея та В'єтнам успадкували «гігантоманські» традиції. Нещодавно в Китаї було створене найбільше водосховище світу «Три ущелини» (Санся). Подібні проекти має також уряд В'єтнаму. Кардинально інші принципи природокористування наявні в сусідній для материкової Азії державі – Японії. Головним фактором водосховищного господарства в Японії є консервативні традиції налагодження гармонії між людиною та природою. Тут створюють невеликі, естетично привабливі водойми, які гармонійно поєднуються з природним ландшафтом.

Регіон, який умовно названий «Екваторіальна Азія», включає більшість країн Південної та Південно-Східної Азії. Вологий клімат визначає повноводність місцевих річок, на яких подекуди строюють цілі каскади водосховищ (наприклад, на річці Кришна в Індії), які функціонують у цілях водопостачання, регулювання стоку, рибальства і виробництва електроенергетики.

Арабський Схід – це Середній і Близький Схід, а також арабські країни Африки (Магриб). Саме в цьому регіоні розташовані одні з найпо-

сушливіших територій на Землі, зокрема пустелі Сахара й Руб-Ель-Халі. Тут протікає лише кілька великих річок, зокрема Ніл, Тигр та Євфрат. Найбільше водосховище регіону – Насер, що було створене на річці Ніл колишнім соціалістичним єгипетським урядом. Цілі – створення водосховищ у регіоні, водопостачання, іригація, електроенергетика.

Екваторіальна Африка об'єднує переважно слаборозвинені країни Центральної, Західної, Східної та частково Південної Африки. Для регіону характерні різноманітні природні умови і численні великі річки, на яких подекуди створюють грандіозні водосховища (наприклад, Каріба на р. Замбезі).

Південно-Африканська Республіка виділяється на фоні інших країн «Чорної Африки» високим рівнем соціально-економічного розвитку. Тут переважає розчленований рельєф та відносно посушливий клімат. Особливості водосховищного господарства в країні подібні до південноєвропейських – штучні водойми тут створюють для водопостачання та іригації, рекреації та електроенергетики.

До Англо-Америци відносять лише США та Канаду. Природні умови цих країн вирізняються багатоманіттям. Тут протікають чимало великих річок, на яких створюють водосховища в цілях іригації та водопостачання (засушливі регіони), лісосплаву (лісові регіони), електроенергетики. Одні з найбільших водосховищ світу розташовані саме в Англо-Америці: Мід, Смолвуд, Пауел, Вінніпег й ін.

Водосховища в Латинській Америці створюють переважно в умовах плоскогірного та гірського рельєфу й волого клімату і переважно з метою виробництва електроенергії. У Венесуелі практикується «гігантоманія» (водосховище Гурі). На островах Тихого океану великі штучні водойми практично відсутні (за винятком Нової Зеландії). На річках Австралії водосховища споруджують з метою забезпечення місцевих потреб у водопостачанні, електроенергії, а також для рекреації.

* * *

*Ю.М. Яйчун , студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)*

ТУРИСТИЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ЄВРОПИ

Найбільше серед усіх туристичних регіонів світу виділяється Європейський. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), 2012 року Європу відвідало 52% усіх туристів і було отримано 43% прибутків від загальносвітових. З кожним роком показники відвідуваності в регіоні

зростають, саме тому Європа є досить цікавою з точки зору дослідження різних аспектів та перспектив розвитку туристичної галузі.

У сучасній науці й практиці туризму існують різні точки зору на межі Європейського регіону і його поділ на субрегіони. Так, ВТО поділяє Європу на Центральну та Східну, Західну, Північну, Південну та Східно-Середземноморську. Досить цікавим є той факт, що за районуванням ВТО Європейський туристичний простір виходить далеко за географічні межі Європи. Наприклад, до складу Південної Європи включено Ізраїль, Кіпр і Туреччину, а до Центральної та Східної Європи додано Росію, країни Середньої Азії (Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан), Закавказзя (Грузія, Вірменія, Азербайджан) і Казахстан. Деякі науковці використовують багатоступеневу ієрархічну систему поділу на туристичні зони, зокрема О.О. Бейдик виділяє такі таксономічні одиниці: макрорайон – мезорайон – підрайон – мікрорайон. Так, Європейський туристичний макрорайон він ділить на 13 мезорайонів. Ю.Д. Дмитрівський поділяє Європу на чотири туристичні зони, тоді як А.Г. Манаков виокремлює в Європі чотири мезорегіони з подальшим розчленуванням на мікрорегіони. Порівнявши зазначені підходи, можемо констатувати, що вітчизняні та російські науковці (на відміну від районування за ВТО) дотримуються географічного підходу до розуміння меж Європейського регіону. Ми вважаємо за доцільне здійснювати характеристику Європейського туристичного регіону в географічних межах Європи та згідно з таким поділом (*табл. 1*).

Таблиця 1.1

Туристичне районування Європи

Західна Європа	Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Австрія, Швейцарія, Німеччина, Монако, Ліхтенштейн, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина
Східна Європа	Україна, Росія, Білорусь, Молдова, Литва, Латвія, Естонія
Північна Європа	Великобританія, Ірландія, Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція
Південна Європа	Албанія, Болгарія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Греція, Іспанія, Італія, Мальта, Македонія, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія

Також туристичне районування можна здійснювати за показниками розвитку туризму. З огляду на це. І.І. Пирожник у масштабах світу виділяє чотири типи туристичних мезорегіонів, кожен з яких утворює відповідну зону. До І зони належать: Західна Європа, Північна Європа, Північна Америка та Центрально-Східна Азія, на ці мезорегіони припадає

близько 50% світових туристичних прибуттів та близько 61% фінансових надходжень від туристичної галузі. II зона – Південна Європа, Карибський мезорегіон і Південно-Східна Азія, в цій зоні сконцентровано 25% туристичних світових потоків та 27% фінансових надходжень. III зона – Північна Африка, Східне Середземномор'я, Близький Схід, Австралазія та Мікронезія. Країни цієї зони відрізняються від інших близькістю до світових туристичних центрів, але показники туристичних потоків досить низькі. До IV зони входять мезорегіони з низькими показниками економічного розвитку та низькими показниками туристичних потоків, це – Південна і Центральна Америка, Західна Африка, Центральна Африка, Східна і Південна Африка, Південна Азія, Меланезія і Полінезія.

У цій роботі ми спробували здійснити мезорегіоналізацію Європи за показниками розвитку туризму, адже хоча Європа в цілому належить до країн центру розвитку міжнародного туризму (I зона за І.І. Пирожником), проте очевидним є той факт, що не всі країни є лідерами в цій галузі. Саме тому запропонований нами поділ країн за мезорегіонами є більш деталізованим. Відповідно до цього, I група – центрами розвитку міжнародного туризму є: Франція, Іспанія, Італія, Великобританія, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Греція; II група – зона інтенсивного розвитку: Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Монако, Лихтенштейн, Польща, Чехія, Ірландія, Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Болгарія, Мальта, Португалія, Ватикан, Сан-Марино, Хорватія; III група – зона екстенсивного розвитку: Словаччина, Угорщина, Україна, Росія, Литва, Латвія, Албанія, Македонія, Румунія, Словенія, Чорногорія; IV зона – периферійна зона в стані стагнації: Білорусь, Молдова, Естонія, Боснія і Герцеговина, Сербія.

Отже, як бачимо, за територіальним аспектом, коли з декількох країн рахується загальний показник мезорегіону, країни можуть належати до регіону з високим розвитком туристичної галузі, а при врахуванні доходів та прибутків туристів окремо по країнах, держави можуть входити до однієї групи, хоча територіально знаходяться далеко одна від одної.

* * *

ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ НА ЕКОЛОГІЮ МІСТА ПОЛТАВА ТА ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Автомобільний транспорт – це найбільш маневрений і ефективний вид транспорту для перевезення вантажів дрібними партіями на невелику відстань. Автотранспорт забезпечує функціонування та територіальну організацію всіх галузей господарства й насамперед галузей агропромислового комплексу. Однією із актуальних проблем сьогодення є те, що активним споживачем кисню і водночас одним із основних забруднювачів атмосферного повітря є автотранспорт. Лише легковий автомобіль на 1000 км пробігу споживає кисню стільки, скільки його потрібно дорослій людині на цілий рік. Унаслідок цього все більш злободенною є проблема погіршення стану довкілля. Наростаючий антропогенний вплив на довкілля не лише погіршує умови життя, стан здоров'я та самопочуття людей, але й завдає значних еколого-економічних збитків.

У Полтавській області стан навколишнього природного середовища протягом останніх років залишається стабільним. Ураховуючи незначну динаміку змін більшості даних, що характеризують стан довкілля, відсутність техногенних та природних надзвичайних подій, є позитивні показники у порівнянні з більшістю інших областей України. За даними Головного управління статистики у Полтавській області, у 2012 році підприємствами транспорту перевезено (відправлено) вантажів на 4,7% більше, ніж за 2011 році. Вантажообіг за цей період зріс на 1,8%. За 2012 рік пасажирським транспортом перевезено (відправлено) 107,0 млн. пасажирів, виконано пасажирську роботу в обсязі 2997,6 млн. пас-км, що відповідно на 1,6% більше, ніж за 2011 рік. Послугами пасажирського автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями) скористалися 51,6 млн. пасажирів, що на 12,9% менше, ніж за 2011 рік. За 2012 рік міським електротранспортом (тролейбусним) перевезено 40,4 млн. пасажирів, що на 13,5% більше порівняно з 2011 роком.

У 2012 році викиди в атмосферне повітря від пересувних джерел зросли на 1,963 тис. тонн (або на 1,8%) до 111,0 тис. тонн, що у попередньому році становлять більше від половини (62,0%) усіх викидів в атмосферне повітря області. Левова частка припадає на автотранспорт – за рік викинуто 89,668 тис. тонн забруднюючих речовин, або 50,1% від усіх зареєстрованих викидів. У містах Полтава, Миргород і Лубни цей показник сягає 85,9%, 88,7% та 94,0% відповідно.

Для зменшення забруднення атмосферного повітря пересувними джерелами необхідним є життя комплексу заходів, що включає регулювання двигунів, більш масовий перехід на газоподібне паливо, виключення реалізації та використання етилованого бензину, обов'язковість використання нейтралізаторів токсичних вихлопів. Зменшити негативний вплив від автотранспорту на атмосферне повітря населених пунктів можна, якщо використовувати об'їзні автодороги й впроваджувати «зелені хвилі» на вулицях міста, де для регулювання руху автотранспорту і пішоходів використовують світлофори.

Отже, діяльність та розвиток автотранспорту пов'язані із загостренням екологічних проблем та погіршенням стану довкілля. Для зменшення негативного впливу транспортних засобів на довкілля, особливо у міських поселеннях, убачається доцільним ужиття таких заходів:

- 1) упровадження нових технологій створення дорожнього покриття;
- 2) стимулювання виробництва і використання альтернативних видів моторного пального та розвитку електричного міського транспорту;
- 3) розроблення й упровадження системи сертифікації автомобільних двигунів на екологічну безпеку та жорсткий контроль за їх відповідністю.

* * *

*О. О. Павленко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)*

МІСЦЕ ГЛОБИНСЬКОГО РАЙОНУ В СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливу роль у формуванні та розвитку обласного господарського комплексу відіграє спеціалізація його низових адміністративних районів. Глобинський район за рядом показників, особливо в розвитку сільського господарства, займає провідні місця.

Глобинський район розташований у південно-західній частині Полтавської області на лівому березі Дніпра, за 50 кілометрів від міста Кременчука і за 120 кілометрів від міста Полтави та за 275 кілометрів від Києва. За площею район займає перше місце на Полтавщині ($S = 2474,0$ кв.км). Район межує з Семенівським, Хорольським, Великобагачанським, Решетилівським, Козельщинським та Кременчуцьким районами Полтавської області.

На південному заході його омивають води Кременчуцького водосховища, в північно-східній частині протікає річка Хорол, з північного сходу на південний захід тече річка Псел.

Район заснований у 1923 році. Однак сучасні межі району затверджено 7 грудня 1966 року. До його складу входять 97 населених пунктів, розміщених на території 1125 сільських, однієї селищної та однієї міської ради. В районі багато пам'ятних місць, Федорівське і Градизьке мисливські господарства, Устимівський дендропарк. Досить цікава в геологічному відношенні гора Пивиха – це гляціодислокація, що є наслідком дії Дніпровського льодовика.

Станом на 1 січня 2008 року в районі проживає 50660 чоловік, що становить 3,5% населення Полтавської області, за цим показником район займає останнє, 25-е місце серед інших районів області.

Природні умови визначили сільськогосподарську спеціалізацію та достатньо високий рівень виробництва продукції. Район спеціалізується на виробництві зерна, цукрових буряків та м'ясо-молочному скотарстві, свинарстві та птахівництві.

На базі переробки сільськогосподарської продукції в м. Глобино успішно працюють м'ясокомбінат, маслозавод, цукрозавод та хлібопідприємство.

Район посідає перше місце в Полтавській області за кількістю господарських товариств, оскільки їх у районі налічується 27, за кількістю приватних підприємств (19) район теж займає перше місце. В той же час в Глобинському районі відсутні виробничі кооперативи та державні підприємства. За кількістю фермерських господарств район посідає перше місце.

Аналіз структури посівних площ району свідчить, що найбільші посівні площі займають зернові культури (56,6%). Саме тому Глобинський район є одним з основних виробників (197 тис. т) зернових культур на Полтавщині разом з Миргородським (163 тис. т) та Семенівським (147 тис. т) районами.

Середня врожайність зернових у Глобинському районі у 2010 році становила 27,3 ц/га. В той же час в інших районах області ці показники коливалися від 19,8 ц/га до 26,9 ц/га. Ці дані говорять про те, що Глобинський район є лідером за кількістю зібраних зернових культур. Установлено, що Глобинський район дає 10,1% від загальної кількості зерна в Полтавській області.

Що стосується тваринницької галузі, то Глобинський район займає 5-е місце серед інших районів області. Протягом 2013 року в районі було вироблено 30,8 тисяч тонн м'яса. Цей показник становить 8,3% від загальної кількості м'яса по області.

За 2013 рік у Глобинському районі надоїли від корів 17,2 тисячі тонн молока. На корову в середньому по району припадає 5560 кг молока. Серед інших районів Полтавщини за цим показником район посідає 5-е місце. В цілому район виробляє 9,2% молока по області.

Транспортно-географічне положення Глобинського району досить сприятливе. Його територію перетинають автотраса Дніпропетровськ – Київ та залізниця Кременчук – Ромодан. Протяжність автомобільних шляхів – 445,9 км, у т.ч. державного значення – 86,7 км, обласного – 48 км, що дає змогу вести активну економічну діяльність району як у Полтавській області, так і в Україні взагалі.

У цілому господарство Глобинського району має чітко виявлений “відкритий” характер, а це означає, що значна частина підприємств району задовольняє позарайонні потреби, в той же час багато власних потреб задовольняють за рахунок ввозу. Одночасно район володіє достатньою господарською самостійністю, тут наявна значна кількість об’єктів місцевого підпорядкування виробничого та соціального призначення, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей.

* * *

*В. В. Демочко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)*

РЕАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛТАВЩИНИ

Полтавська область розташована в помірному кліматичному поясі в природній зоні Лісостепу. Територія області майже повністю рівнинна із незначним коливанням абсолютних висот. Маючи значні агрокліматичні ресурси, чорноземні ґрунти, добру забезпеченість водними ресурсами, в регіоні розвивається багатогалузеве рослинництво та м’ясо-молочне скотарство, а також свинарство і птахівництво. Реалізація зазначеного природного потенціалу для сільського господарства є головним завданням усіх програм розвитку області.

За структурою господарства сучасна Полтавщина – індустріально-аграрна область України. На частку сільського господарства припадає 23,1% вартості валового суспільного продукту. В структурі земельного фонду області сільськогосподарські угіддя займають 2189, 4 тис. га, що становить 76,1%.

Аналізуючи структуру сільськогосподарських угідь Полтавської області, потрібно відмітити високий рівень розораності – 83,5%. Структуру

посівних площ області утворюють зернове та олійне господарство і буряківництво. У 1990 році вся посівна площа становила 1811 тис. га, а в 2012 році вона зменшилася до 1599 тис. га. Площі, зайняті під зерновими культурами, збільшилися з 838 тис. га до 905 тис. га. Значно зросли площі сільськогосподарських угідь, відведені під соняшник – з 86 тис. га у 1990 році до 244 тис. га у 2012 році. Площа, відведена під цукрові буряки, скоротилася з 157 тис. га до 63 тис. га.

Урожайність зернових культур знизилася із 45,3 ц/га у 1990 році до 41,2 ц/га у 2013 році, соняшнику – з 20,3 ц/га до 15,7 ц/га. Не зазнала змін лише врожайність цукрового буряку, яка залишається в середньому по області на рівні 294,8 ц/га. Зменшення врожайності пояснюється виснаженням ґрунтів, нерациональною сівозмінною, недостатнім унесенням мінеральних та органічних добрив.

Основними галузями тваринництва Полтавської області є скотарство, яке в структурі поголів'я становить 60%, і свинарство, що має частку 33%. На птахівництво припадає лише 5%. Крім того, в області набули поширення кролівництво, конярство, бджільництво, хутрове звіроводство, ставкове рибництво. Темпи скорочення поголів'я худоби та виробництва продукції тваринництва на Полтавщині дещо нижчі, ніж в інших областях України. Проте в тваринництві області використовуються далеко не всі можливості для динамічного й ефективного його розвитку. Невисока забезпеченість кормами, значне зменшення поголів'я худоби і його продуктивності, висока собівартість продукції є основною причиною невисокої економічної ефективності. Завдяки вжиттю дієвих заходів у тваринництві, в області у 2013 році збереглися позитивні тенденції. За 8 місяців 2013 року виробництво продукції тваринництва в усіх категоріях господарств збільшилися на 8,0%, у тому числі, в аграрних підприємствах – на 15%, у господарствах населення – на 0,2%. Полтавщина займає 4-е місце з виробництва м'яса в Україні, включаючи вирощування великої рогатої худоби, де вона посідає 1-е місце, а з вирощування свиней – 4-е місце. Ситуація у тваринництві розцінюється як перспективна.

Отже, сільське господарство Полтавської області займає важливу частку її спеціалізації. Але постійна нестача коштів, нерозв'язані проблеми із забезпеченості технікою не дають можливості досягти ефективних обсягів виробництва продукції як рослинництва, так і тваринництва. Нові напрями й концепції розвитку агросфери в області, такі, як органічне сільське господарство, сприятливі агрокліматичні та ґрунтові ресурси, у майбутньому дадуть змогу використати природний потенціал території Полтавщини й досягти високих результатів.

Кафедра правознавства

*В.А. Козицький, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О.М.)*

ПЕРША ДЕРЖАВНА ДУМА РОСІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Революція 1905-1907 років у Росії була першою народною революцією епохи імперіалізму. Через надзвичайні події в країні та посилену критику влади все гучніше лунали вимоги реальних реформ, зокрема створення представницького законодавчого органу. Як наслідок 6 серпня 1905 року були опубліковані «Маніфест про заснування Державної Думи», а також «Положення про вибори в Державну Думу».

У Маніфесті говорилося про необхідність «... призвати виборних людей від усієї землі російської до постійної й дієвої участі у розробленні законів...». У законі про Думу вказувалося, що вона створюється для попереднього розроблення й обговорення законопроектів, які потім повинні надходити до Державної ради. Відмінність Думи від Державної ради була в тому, що особи на посаду в Думі не призначались імператором, а обирались населенням.

Вибори до Державної Думи згідно з Положенням 1905 року повинні були відбуватися за куріальною виборчою системою. Виборчий корпус поділявся на три курії: землевласників, міщан і селян-господарів. Вибори були багатоступеневими (членів Державної Думи обирали виборщики) й різними для різних курій. Крім того, окремо членів Державної Думи обирали 28 великих міст. Положення передбачало двоступеневі вибори для курій землевласників та міщан і чотириступеневі вибори для курії селян. Варто також наголосити на тому, що для різних курій було передбачено різне представництво.

Виборча система передбачала порушення принципу загальних виборів, містила багато різноманітних виборчих цензів. Зокрема, існував ставий ценз: участі у виборах позбавлялися жінки. Однак жінки з високим матеріальним становищем могли реалізувати своє виборче право опосередковано, через своїх чоловіків чи синів. Існував високий віковий ценз. До участі у виборах допускалися лише особи, яким виповнилось 25 років. Також був і військовий ценз (до участі у виборах не допускалися військові чини, що перебували на дійсній военній службі). Крім того, брати участь у виборах заборонялось особам, які навчались у навчальних закладах, іноземцям та бродячим іноземцям (спільнотам, що вели кочовий спосіб життя). Тобто існували цензи громадянства, осілості та професійний ценз.

Як бачимо, «Положення про вибори в Державну Думу» від 6 серпня 1905 року закріпило незагальне, непряме, нерівне виборче право. Як справедливо зазначає російська дослідниця В. Комарова: «Хоч низька обмежень на участь у виборах в Думу не можна не визнати розумними (зокрема, відсторонення від виборів осіб адміністрації та поліції), тим не менше їх загальна соціальна спрямованість очевидна: не допустити в Думі смуту й вільнодумства». Проте вибори в Державну Думу за вищезазначеною виборчою системою так і не вдалося провести.

У зв'язку з наростанням революційного напруження, а також початком загальнодержавного політичного страйку, Микола II для втихомирення населення Росії був змушений провести низьку реформ. 17 жовтня 1905 року в присутності великого князя Миколи Миколайовича, барона Фредерікса і С.Ю. Вітте Микола II підписав маніфест «Про вдосконалення державного порядку». Документ уміщував обіцянки царя дарувати «цивільні права» населенню і встановити замість дорадчої законодавчу Думу. Також маніфест надавав виборче право тим верствам населення, які до цього були його позбавлені.

Затвердження Маніфесту 17 жовтня зумовило перегляд законодавства про вибори до Державної думи. Для обговорення ситуації та нормативного регулювання розширення виборчих прав населення, збільшення числа осіб, які мають право брати участь у виборах, у грудні 1905 року в Царському Селі було скликано нараду під головуванням царя. Саме на останній були розроблені нормативно-правові акти, що утворили правову базу діяльності Думи і перших виборів її складу: указ «Про зміну Положення про вибори до Державної думи» (11 грудня 1905 року), а також нова редакція «Основних законів Російської імперії» (23 квітня 1906 року).

Згідно з указом «Про зміну Положення про вибори до Державної Думи», виборці були розподілені на чотири курії: землевласницьку, міську, селянську і робітничу. Таким чином, на законодавчому рівні закріплювалась ще одна робітнича курія. Поява нової курії забезпечувала виборче право великій кількості осіб. Робітнича курія проводила вибори за трирівневою схемою.

Аналізуючи грудневий указ «Про зміну Положення про вибори до Державної думи», ми чітко простежуємо еволюцію виборчої системи. Вона стає більш демократичною і всеохоплюючою. Врешті-решт, сформована на нових виборчих засадах Дума першого скликання провела одну сесію і проіснувала 72 дні, з 27 квітня по 8 липня 1906 року, після чого була розпущена імператором Миколою II. Діяльність Державної думи Російської імперії була не тривалою, але мала велике значення у розвитку російського парламентаризму та істотно вплинула на хід російської історії. Це була спроба перетворити Росію із самодержавної в парламентську монархію, викликана прагненням стабілізувати політичну ситуацію в умовах численних хвилювань і революційних виступів.

*М.М. Шевчук, студент IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О.М.)*

СМЕРТНА КАРА: ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Право на життя є основою для нинішнього розвитку будь-якої демократичної країни. В Україні смертна кара заборонена із 1999 року, але останнім часом, через зростання особливо небезпечних злочинів, зокрема вбивств, в Україні збільшується число прихильників повернення смертної кари. Чимало прибічників цього нововведення вказують на США як одну з небагатьох демократичних країн, де все ще існує смертна кара.

Смертна кара у США має давню історію. Введення вищої міри покарання в Америці відбулося під впливом традицій і законів, запозичених британськими переселенцями із Старого Світу. На думку Л. Рандіва, перше достовірно зареєстроване застосування смертної кари в нових колоніях було здійснено стосовно капітана Джорджа Кендала в м. Джеймстауні у Вірджинії в 1608 році. Цей прецедент заклав основу закону про страти у цьому штаті.

У даний час на території США смертна кара передбачається федеральним законодавством 38 штатів. У 2009 році було застосовано 22 кари, причому всі — на півдні США, у таких штатах, як Каліфорнія, Техас, Флорида та Оклахома. Протягом 2013 року було виконано 22 смертних вироків, 13 з них — у Техасі.

Останнім часом (з початку XXI століття) переважна більшість страт здійснюється шляхом смертельної ін'єкції. Іноді також застосовується електричний стілець. Водночас 18 червня 2010 року у штаті Юта вперше за довгий час був застосований розстріл: засуджений до смертної кари Ронні Лі Гарднер самостійно вибрав цей спосіб. Інші способи виконання смертних вироків не застосовуються з кінця XX століття. Вони збереглися лише в законах невеликого числа штатів, причому в усіх цих штатах використовують і смертельну ін'єкцію, а застосування альтернативних методів у багатьох випадках обмежене різними умовами (наприклад, право вибрати їх використання мають лише засуджені, які вчинили злочин або отримали смертний вирок до певної дати). До 8 лютого 2008 року Небраска була єдиним штатом, де застосовували смертну кару і не використовували ін'єкцію (єдиним методом був електричний стілець), проте Верховний суд Небраски ухвалив, що цей метод є «жорстоким і надзвичайним покаранням», забороненим Конституцією США.

Окремої уваги заслуговує відношення громадян США до смертної кари. За даними The Gallup Organization, до кінця 2005 року 64% доросло-

го населення США підтримували застосування смертної кари. До середини 2006 року, згідно з опитуванням The Gallup Organization, американське суспільство вперше розділилося навпіл у питанні про її доцільність: 50% респондентів висловилися за те, що адекватним покаранням за особливо тяжкі злочини має стати довічне ув'язнення без права дострокового звільнення. У 2010 році, за даними тієї ж організації, смертну кару для вбивць підтримували 64% американців, а в жовтні 2011 року показники підтримки досягли найнижчого рівня — 61% (аналогічні показники були лише у 1972 році). Отже, як ілюструють статистичні дані, в американському суспільстві немає єдиної думки щодо необхідності застосування смертної кари. Соціологи вважають, що зміна настроїв суспільства зумовлена тим, що невпевненість громадян у справедливості винесених вироків зростає.

Таким чином, ми спостерігаємо, що ставлення до смертної кари у США неоднозначне: з одного боку — її застосування офіційно дозволено у великій кількості штатів, з іншого — простежується тенденція до зменшення кількості прихильників її застосування.

* * *

*Д. П. Кукіб, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О.О.)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ФАКТОРА ЯК СТОРОНИ ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ

Факторингові операції мають широкі перспективи розвитку в нашій країні. Вони дають змогу підприємствам ефективніше розв'язувати проблеми регулювання грошових потоків. Під факторингом розуміють продаж (відступлення) права грошової вимоги. З правової точки зору факторинг є придбанням права грошової вимоги фактором у клієнта за певну плату боргових зобов'язань, що виникають як наслідок виконання частини умов договору постачання між покупцем і продавцем. При цьому факторингова угода повинна відповідати таким умовам: фактором може бути фінансова установа (спеціалізована факторингова компанія або банк), а його клієнтом – фізична чи юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності.

Сторонами у договорі факторингу є фактор і клієнт. *Фактором* може бути банк або фінансова установа, а також фізична особа - суб'єкт підприємницької діяльності, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції.

Зміст договору полягає у переході до фактора права вимоги до боржника, тобто останній зобов'язаний здійснити платіж факторові за умови, що він одержав від клієнта або фактора письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові та у цьому повідомленні визначено грошову вимогу, яка підлягає виконанню, а також указано фактора, якому має бути здійснено платіж.

Серед прав та обов'язків фактора як сторони договору факторингу треба зазначити:

- права: право на всі суми, які фактор одержить від боржника на виконання вимоги, що набув від клієнта, відповідно до умов договору; право наступного відступлення фактором права грошової вимоги третій особі, якщо це встановлено договором; право на отримання винагороди за здійснення факторингу, якщо це відповідає суті договору; інші права, встановлені законом або договором;

- обов'язки: сплатити клієнтові суму коштів за грошову вимогу, права за якою придбані фактором, зменшеною на суму винагороди фактора, якщо інше не встановлено договором; надати клієнтові послуги, пов'язані з його грошовою вимогою, право котрої він відступає, якщо це встановлено договором; надати клієнтові звіт і передати суму, що перевищує суму боргу клієнта, котрий забезпечений відступленням права грошової вимоги, якщо відступлення права грошової вимоги факторові здійснюється з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором й інше не встановлено договором; інші обов'язки, встановлені законом або договором.

Договір факторингу буде укладений тільки тоді, коли фактор переконається в об'єктивній та щоденній платоспроможності боржника, яку скрупульозно буде перевіряти. При цьому буде з'ясовуватися не лише рух коштів на рахунках підприємства за останній рік, але і наявність основних засобів виробництва.

Договір факторингу може передбачати передачу грошових коштів фактором або зобов'язання фактора передати кошти в майбутньому. Строк у договорі факторингу визначається за домовленістю сторін. В інтересах фактора строк виконання договору може бути пов'язаний із моментом виконання боржником відступленої вимоги, особливо якщо клієнт прийняв на себе обов'язок за реальне виконання останньої.

Подальше відступлення фактором права грошової вимоги третій особі не допускається, якщо інше не встановлено договором факторингу.

Якщо відповідно до умов договору факторингу фінансування клієнта здійснюється за допомогою купівлі в нього фактором права грошової вимоги, фактор набуває права на всі суми, що він одержить від боржника на виконання вимоги.

Якщо відступлення права грошової вимоги факторові здійснюється з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором,

останній зобов'язаний надати клієнтові звіт і передати суму, що перевищує суму боргу клієнта, котрий забезпечений відступленням права грошової вимоги, якщо інше не встановлено договором факторингу. Якщо сума, одержана фактором від боржника виявилася меншою від суми боргу клієнта перед фактором, котрий забезпечений відступленням права вимоги, клієнт зобов'язаний сплатити факторові залишок боргу.

Якщо фактор не виконав свого зобов'язання передати клієнтові грошові кошти, пов'язані з відступленням права грошової вимоги, або передав клієнтові грошові кошти, знаючи про порушення клієнтом зобов'язання перед боржником, то боржник має право вимагати повернення цих сум фактором.

Отже, однією зі сторін договору факторингу є фактор. Фактором можуть бути банк або фінансова установа, а також фізична особа - суб'єкт підприємницької діяльності, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції. Фактор має право на всі суми, котрі фактор одержить від боржника на виконання вимоги, що набув від клієнта, відповідно до умов договору, право на отримання винагороди за здійснення факторингу, якщо це відповідає суті договору. Також фактор має і низку обов'язків, зокрема сплатити клієнтові суму коштів за грошову вимогу, надати клієнтові послуги, пов'язані з його грошовою вимогою, надати клієнтові звіт та передати суму, що перевищує суму боргу.

* * *

*Т.А.Сулім, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)*

ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Господарський кодекс України виходить з того, що відносини суб'єктів у всіх сферах господарської діяльності базуються на договорах. Найбільш доцільною й адекватною вільним ринковим відносинам правовою формою опосередкування таких відносин є господарський договір, адже результати підприємницької діяльності реалізуються на ринку товарів і послуг на договірних засадах. Аналіз відносин, у сфері яких широко застосовується господарський договір, свідчить, що він є правовою формою взаємовідносин господарюючих суб'єктів між собою, визначає їх майнові обов'язки та направлений на досягнення певного результату ведення господарства.

Первісно сам термін «господарський договір» у праві України було нормативно закріплено Арбітражним процесуальним кодексом України від 6 листопада 1991 року (нині це Господарський процесуальний кодекс Укра-

їни — назва в ред. від 21.06.2001 року). Але ні ГПК України, ні Господарський кодекс України не містить визначення господарського договору, хоча в ГК України йому присвячена ціла глава – 20-а «Господарські договори» (статті 179-188). Виходячи зі змісту ч.1 ст. 179 ГКУ, господарський договір можна визначити, як основане на угоді сторін і зафіксоване в установленій законом формі зобов'язальне правовідношення між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, змістом якого є взаємні права й обов'язки сторін у сфері господарювання.

Ця проблема достатньо досліджена вченими в галузі господарського права. Д. Задихайло стверджує, що господарський договір — багатоаспектне явище, що в одному випадку розглядається як юридичний факт, на підставі якого виникають господарсько-договірні зобов'язання (статті 179, 180 ГК України), у другому — як господарське зобов'язання (статті 189, 207 ГК), у третьому — як форма, котрої набувають зобов'язання (ст. 186 ГК України). Деякі науковці трактують категорію господарського договору як застарілу, що застосовувалася за планово-розподільної економіки і втратила актуальність у ринкових умовах господарювання, котрим відповідають підприємницькі (комерційні) договори. Але ми не погоджуємося з ними, адже вважаємо це твердження хибним, оскільки поняття комерційних договорів є вужчим, тобто підприємницький договір є різновидом господарського договору, що опосередковує майнові відносини у сфері підприємництва й забезпечує досягнення комерційного результату (отримання прибутку). **Господарський договір** — це зафіксовані в спеціальному правовому документі на підставі угоди зобов'язання учасників господарських відносин (сторін), спрямовані на обслуговування (забезпечення) їх господарської діяльності (господарських потреб), що ґрунтуються на оптимальному врахуванні інтересів сторін і загальногосподарського інтересу.

За визначенням В. Щербини, господарський договір — це домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання. Своєю чергою А. Дутко стверджує, що господарський договір – це домовленість, укладена за встановленим змістом і формою, між учасниками господарських правовідносин, спрямована на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків та досягнення конкретної мети та забезпечується у випадку порушення можливістю застосування небажаних наслідків.

Господарський договір – це правовий документ, у якому фіксується факт угоди та зміст зобов'язань сторін. Господарський договір опосередковує відносини (зобов'язання), що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, а також органами державної влади, органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компе-

тенцією. Отож, характерною ознакою господарського договору є те, що він укладається між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між одним чи декількома такими особами й негосподарюючою юридичною особою, в тому числі органами влади. О.Белянович пропонує розглядати господарський договір як основане на згоді сторін і зафіксоване в установленій законом формі зобов'язання між суб'єктами господарювання, суб'єктами організаційно-господарських повноважень, негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, змістом якого є взаємні права та обов'язки в галузі господарської діяльності. Б.І. Пугинський стверджує, що уявлення про господарський договір як про юридичний факт, що опосередковує акти товарного обміну, є однією з причин недостатнього використання його властивостей. Призначення ж господарського договору полягає в тому, що, регулюючи зв'язки суб'єктів господарювання, договір є інструментом налагоджування виробничої інтеграції та кооперації, розвитку та поглиблення поділу праці. При визначенні поняття господарського договору А. Кубах робить акцент на тому, що це зафіксовані в спеціальному правовому документі на підставі угоди майново-організаційні зобов'язання учасників господарських відносин (сторін), спрямовані на обслуговування (забезпечення) їх господарської діяльності (господарських потреб) з урахуванням загальногосподарських (публічних) інтересів.

Проаналізувавши визначення господарського договору різними науковцями, ми прийшли до висновку, що його можна визначити, як основане на підставі угоди учасників господарських відносин (сторін) і зафіксоване в установленій законом формі зобов'язальне правовідношення між суб'єктами господарювання й негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, змістом якого є взаємні права та обов'язки сторін у сфері господарювання, що ґрунтуються на оптимальному врахуванні інтересів сторін і загальногосподарського інтересу.

* * *

*С. М. Мошенко, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)*

ПОРЯДОК ОСПОРИВАННЯ БАТЬКІВСТВА (МАТЕРИНСТВА) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В житті іноді так складаються обставини, що при народженні дитини, біологічним батьком її є не та особа, яка на цей час перебуває в подружніх чи інших стосунках з матір'ю дитини. Натомість саме дані дійсного (офіційного) чоловіка заносять у свідоцтво про народження дитини як її батька. У випадку, якщо офіційний чоловік усвідомлює, що він не явля-

ється біологічним батьком дитини, але дані про нього як про батька вже вказані в свідоцтві про народження дитини, він може оспорити своє батьківство в судовому порядку.

Норми, які врегульовують цей процес містяться у Сімейному кодексі України 2002 року. Відповідно особа, котра записана як батько чи мати дитини в книзі запису про народження, або особа, котра фактично є батьком дитини, в разі смерті матері чи позбавлення її батьківських прав має право оспорити проведений запис протягом року з часу, коли їй стало або повинно було стати відомим про проведення такого запису. В житті не виключені такі ситуації, коли, наприклад, подружжя було в розлуці декілька років (тривале відрадження) і за цей час у дружини народилася дитина, батьком якої записаний її чоловік. У такому випадкові Сімейний кодекс України врегулює це питання у ст. 136 «Оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини». Так, у разі доведення відсутності кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною суд постановляє рішення про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження. Не має ж права оспорювати батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є її батьком, а також особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до частини 1 ст. 123 Сімейного кодексу України.

Також 2 житті інколи складаються такі ситуації, коли матері дитини необхідно оспорити батьківство її чоловіка. Така ситуація регулюється ст. 138 Сімейного кодексу України. А саме жінка, яка народила дитину в шлюбі, має право оспорити батьківство свого чоловіка, пред'явивши позов про виключення запису про нього як батька дитини з актового запису про народження дитини. Ця вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство. До вимоги матері про внесення змін до актового запису про народження дитини встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня реєстрації народження дитини.

Не виключає сімейне законодавство й оспорювання материнства. Зокрема, ст. 139 установлює, що жінка, яка записана матір'ю дитини, може оспорити своє материнство. Так, жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Оспорювання материнства не допускається у випадках, передбачених частинами другою та третьою ст. 123 Сімейного кодексу. До цієї вимоги позовна давність встановлюється в один рік.

Також відомим є той факт, що стягнення з особи, котра записана батьком, матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду

з позовом про виключення відомостей про неї як батька, матері дитини з актового запису про її народження. Цей випадок врегульовується ст. 140 Сімейного кодексу України.

Таким чином, оспорування батьківства – тобто відмова визнати себе батьком (матір'ю) дитини – процес непростий. Особливо якщо дитина була народжена в шлюбі. І хоча законодавство України не схвалює такий вид спорів, все ж надає право на його повну реалізацію, що ще раз доводить нам про силу демократизму нашого законодавства.

* * *

*М. І. Ковальова, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

Проблема належного правового закріплення основних трудових прав працівника особливо актуалізується сьогодні, коли у нашій країні проводиться активна робота зі створення нового Трудового кодексу України. Природні права людини у сфері праці не можуть дістати достатнього втілення у сучасному суспільстві, якщо вони не будуть забезпечені відповідною нормативно-правовою базою. Норми права є важливою складовою механізмом правового регулювання, і тому належне правове регулювання трудових прав працівника на сучасному етапі зумовлює необхідність закріплення цих прав у відповідних нормах нового Трудового кодексу України.

Метою цієї статті є визначити підходи до зазначеної проблеми окремих науковців.

М. М. Грекова зазначає, що реформування національного трудового законодавства повинно проводитися системно та ґрунтуватися на певних принципах: науковості, законності, демократизму, системності, зв'язку з правозастосовною практикою, прогнозування наслідків прийняття нормативних актів тощо. Саме тому з метою уникнення прогалин у регулюванні трудових відносин повинна існувати чітка, загальна концепція реформування вітчизняного трудового законодавства, яка крім встановлення кінцевої мети, повинна чітко визначати шляхи її досягнення за визначеними нею напрямками.

На думку В.М. Андрієва, навіть поверховий аналіз нормативних положень частини 1 статті 43 Конституції України та частини 1 статті 2 Кодексу законів про працю України свідчить: їх зміст суперечить один одному. В Конституції йдеться про: а) можливість заробляти собі на життя

працею; б) створення державою умов для реалізації громадянами права на працю; у Кодексі – про гарантоване одержання роботи з оплатою праці не нижче від встановленого державою мінімального розміру. Звичайно, створення державою умов для забезпечення громадян роботою та гарантоване одержання роботи останніми знаменують різні підходи до формулювання змісту права громадян на працю. Загально встановлено, що держава сьогодні об'єктивно не в змозі забезпечити всіх бажаючих працювати роботою за їх уподобанням. Це й відмічається в Основному Законі України. Звідси частина 1 статті 2 Кодексу законів про працю України має бути вдосконалена таким чином: у ній повинно зазначитися не про гарантованість державою роботи кожному бажаючому, а про турботу державно організованого суспільства щодо реалізації громадянами права на працю.

На думку В.Ф. Безп'ятої, на сьогодні у нашій державі наявне розширення приватного сектора економіки й активне застосування у ньому найманої праці. Тому в новому кодифікованому джерелі трудового права України перш за все слід наголосити, що основні трудові права працівника є елементом його трудово-правового статусу, незалежно від форми власності роботодавця, який використовує найману працю, і ці права не можуть бути обмежені угодою сторін. Наявність вказаної правової норми сприятиме захисту трудових прав та інтересів працівників у сучасних умовах ринкової економіки.

У процесі формування і розвитку нове трудове право України має поряд із розвитком свого досвіду ввібрати в себе корисний міжнародний досвід з метою найбільш повного захисту прав працівника від негативних наслідків ринкової економіки. Йдеться про запозичення міжнародних, у тому числі європейських, норм і моделей у сфері правового регулювання трудових відносин, адже саме в міжнародних нормах та зарубіжному трудовому законодавстві накопичено великий досвід регулювання трудових відносин у ринкових умовах, спрямований на пом'якшення суперечностей між працівниками й роботодавцями, розв'язання спорів, зокрема колективних трудових. Як зазначає С.А. Іванов, урахування характеру правової системи вимагає безумовної відмови від сліпого копіювання, від механічного перенесення ідей, моделей і норм про працю з однієї правової системи до іншої. Як правило, запозичені ідеї, норми, інститути пристосовують до діючих правових систем та відповідно до специфіки регулювання праці й трудових відносин.

Т.А. Коляда констатує, що одним із перспективних шляхів поліпшення стану законодавчого забезпечення захисту прав працівників є запровадження апробованого в трудовому праві окремих зарубіжних країн інституту самозахисту трудових прав, що дає додаткову можливість працівникові артикулювати власну обґрунтовану позицію щодо допущеного з

боку роботодавця порушення норм трудового законодавства. Розв'язання зазначеної проблеми має здійснюватися у контексті розбудови в Україні соціальної держави. При визначенні перспектив запровадження інституту самозахисту трудових прав особлива увага має приділятися розв'язанню низки методологічних проблем.

Отже, виокремлення актуальних проблем удосконалення трудового законодавства в сфері захисту трудових прав дає змогу зрозуміти, що реформа трудового законодавства в Україні має сприяти утвердженню суспільства, в якому визнавалися, дотримувалися й захищалися б права людини у сфері праці. Саме тому розроблення й прийняття кодифікованого нормативного акту є лише початком удосконалення трудового законодавства, яке забезпечуватиме правову стабільність у галузі трудових відносин.

* * *

Наукове видання

Збірник матеріалів
XVII студентської наукової конференції
історичного факультету

Квітень 2014 року

Присвячено 100-річчю від дня заснування університету

Головний редактор – О. П. Єрмак
Коректор – Н.В. Жигилій
Комп'ютерна верстка – В.М. Бровко

Оригінал-макет підготовлений
у «Творчій майстерні історичного факультету»,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Наша адреса: вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003
Тел.: (05322) 7-27-25, e-mail: historic@ukr.net

Здано в набір 27.03.2014 р.
Підписано до друку 2.04.2014 р.
Формат 60-84/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10, 58. Обл. вид. арк. 9, 78.
Наклад 100 прим. Зам. №31.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.